

SIJAISHUOLLON AIKAINEN SOSIAALITYÖ ÄITIEN KOKEMANA

Katri Gauffin

Turun yliopisto

Sosiaalitieteiden laitos

Lisensiaatintutkimus

Sosiaalityön erikoistumiskoulutus

Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala

Joulukuu 2012

SISÄLLYS

1	Johdanto	1
2	Lainsäädäntö ja lastensuojelun tutkimus	4
2.1	Lainsäädäntö vanhemman ja perheen kanssa tehtävän yhteistyön määrittäjänä	4
2.2	Tutkimusta taustottavia suomalaisia tutkimuksia	10
2.3	Tutkimusta taustottavia kansainvälisiä tutkimuksia	12
3	Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	13
3.1	Kokemuksen tutkiminen	13
3.2	Fenomenologia kokemuksen tutkimisessa	15
3.3	Holistinen ihmiskäsitys	23
3.3.1	Kehollisuus	25
3.3.2	Tajunnallisuus	25
3.3.3	Situationaalisuus.....	26
3.4	Ihmiskäsitys tutkimuksessani.....	27
4	Tutkimuksen toteuttaminen	29
4.1	Tutkimustehtävät.....	29
4.2	Avoin haastattelu aineistonkeruumenetelmänä	29
4.3	Aineistonkeruu	31
4.4	Tutkimukseen osallistuvien valinta	33
4.5	Tutkimuskonteksti.....	36
4.6	Haastatellut äidit.....	39
4.7	Tutkijana kentällä.....	42
5	Aineiston analyysi	45
5.1	Yksilökohtaisen merkitysverkoston analyysi	47
5.2	Yleisen merkitysverkoston analyysi	56
6	Sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkitykset	67
6.1	Äitien tajunnallisuuteen liittyvät kokemukset.....	67
6.2	Äitien kehollisuuteen liittyvät kokemukset.....	73
6.3	Äitien situaatioon liittyvät kokemukset	78
7	Tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden arviointia	84
7.1	Eettisyys	84
7.2	Luotettavuus	92
8	Pohdinta	96
8.1	Holistinen ihmiskäsitys ja äitien odotukset.....	96
8.2	Ajatuksia kokemuksen tutkimisesta ja äitien kokemuksista	100

Lähteet.....	105
Liitteet	122

Liite 1: Kirje vanhemmalle

Liite 2: Suostumuslomake

Liite 3: Analyysin vaihe 1.6: Sisältöalueen yksilökohtainen merkitysverkosto (Äiti D)..

Liite 4: Analyysin vaihe 2.3: Merkityksen sisältävät yksiköt sisältöalueessa ”yhteistyö”

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Haastatellut äidit maakunnittain

TAULUKKO 2. Lapsen perhemuoto ja äitien iät huostaanottotilanteessa

TAULUKKO 3. Äitien toimeentulon lähteet haastatteluhetkellä

TAULUKKO 4. Merkityksen sisältävien yksiköiden muunnokset lukumääräisesti sisältöalueittain

KUVIOT

KUVIO 1. Äitien kokemusta jäsentävät sisältöalueet analyysin vaiheessa 1.2

KUVIO 2. Äitien kokemusta jäsentävät sisältöalueet analyysin vaiheessa 2.2

KUVIO 3. Äitien kokemusta jäsentävät spesifit sisältöalueet analyysin vaiheessa 2.4

KUVIO 4. Tutkimuksen holistinen ihmiskäsitys

TURUN YLIOPISTO
Sosiaalitieteiden laitos

GAUFFIN, KATRI: Sijaishuollon aikainen sosiaalityö äitien kokemana
Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus.
Lapsi- ja nuorisososiaalityö. 104 sivua, 6 liitesivua
Joulukuu 2012

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata ja analysoida äitien kokemuksia lapsensa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Tutkimuksen avulla on tuotettu tietoa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä vanhemman näkökulmasta. Tätä tietoa saatiin vastaamalla kysymykseen: *Minkälaisia kokemuksia äideillä on lapsensa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä?* Tutkimus paikantuu perhetutkimukseen ja pyrkii osaltaan osallistumaan keskusteluun lastensuojelun ammattikäytäntöihin liittyvään tutkimukseen, erityisesti sijaishuollon aikaiseen työskentelyyn vanhempien kanssa.

Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus, jonka lähestymistapana ja metodologisena valintana on eksistentiaalinen fenomenologia. Tutkimuksen ihmiskäsityksenä on holistinen ihmiskäsitys.

Tutkimuksen aineisto koostuu yhdeksästä äidistä, jotka asuvat eri puolilla Suomea. Äidit tavoitettiin yhdistysten, vertaisryhmien ja sosiaalisen median kautta, Aineistonkeruumenetelminä olivat avoimet haastattelut. Aineisto on analysoitu Giorgin ja Perttulan kehittämän fenomenologisen psykologian analyysimenetelmällä. Tutkimuksen analyysi on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä osassa jokaisen äidin haastattelusta muodostettiin yksilökohtainen merkitysverkosto. Analyysin toisesta vaiheesta eteenpäin tutkimusaineisto muodostui näistä yksilökohtaisista merkitysverkostoista. Lopputuloksena muodostettiin yksi yleinen merkitysverkosto. Saatuja tuloksia on tarkasteltu holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta.

Analyysin tuloksena muodostetut, äitien kokemuksia kuvaavat sisältöalueet, jakautuivat viiteen osa-alueeseen: tunteet, kohtelu, yhteistyö, kuntoutuminen ja odotukset. Näistä jokainen jakautui edelleen spesifeihin sisältöalueisiin. Kokemukset sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä olivat pääosin negatiivissävytteisiä. Myönteiset kokemukset liittyivät yksittäisen sosiaalityöntekijän persoonaan ja tapaan tehdä työtä. Kokemukset olivat äideille yhteisiä, riippumatta sijoitukseen johtaneista syistä, huostaanoton vastentahtoisuudesta tai siitä, oliko lapsi haastatteluhetkellä jälkihuollossa vai edelleen sijoitettuna. Tulosten perusteella voidaan todeta, ettei lastensuojelulain (417/2007) tavoite suunnitelmallisesta työskentelystä huostassaolevan lapsen vanhemman kanssa toteudu. Vanhemman kuntoutuminen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamiseksi näytti jäävän pitkälti äitien omalle vastuulle.

Koen tuottaneeni tutkimuksellani sekä tarvittavaa että hyödyllistä tietoa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä sijoitettujen lasten äitien kokemusmaailmasta käsin tarkasteltuna. Koen tutkimukseni vahvistavan aiemmin tutkittua tietoa käsillä olevasta aiheesta kuin myös tutkimatonta, niin kutsuttua ”mututuntumaa” kentällä vallitsevasta hiljaisesta tiedosta.

Asiasanat: fenomenologia, sosiaalityö, lastensuojelu, huostaanotto, sijaishuolto, kokemustieto

1 JOHDANTO

”Designing a qualitative interview study is like planning a vacation. You have an overall idea of what you want to see and do, but you are not locked into a fixed itinerary. You allow sufficient flexibility to explore what you see along the way. You know which guidebooks and maps to take but are not sure what parts of each will prove useful. You change plans as new adventure entice you, but you keep the final destination in mind.” (Herbert J. Rubin & Irene S. Rubin 1995, 42.)

Edellä oleva sitaatti kuvastaa mielestäni hyvin tutkimusmatkaani, jonka tämän ammatillisen lisensiaatin tutkimukseni yhteydessä olen tehnyt. Tutkimukseni tavoitteena on lisätä biologisen vanhemman äänen kuuluvuutta lastensuojelun sijaishuollossa etsimällä niitä merkityksiä, joita vanhemmalla on sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Lisäksi se tuo oman näkökulmansa lastensuojelulain asettamiin velvollisuuksiin lastensuojelun sosiaalityötä kohtaan. Aihe on vuosien ajan kiinnostanut minua, ensin lastensuojelun sosiaalityöntekijänä työskennellessäni, sittemmin nykyisessä työssäni lastensuojelun arviointityötä tehdessäni. Erityisesti nykyisessä työssäni kohtaan usein huostaanotettujen lasten vanhempia arviointiprosesseissa, joissa pohditaan huostaanoton lopettamisen mahdollisuuksia.

Huostaanoton jälkeen vanhemmuus on murtunut, särkynyt. Se on huostaanotetun lapsen vanhemmuutta. Huostaanotolla vanhemmuus arkisena ja kokonaisvaltaisena perusvastuuna lapsesta puretaan. Huostaanotto ei kuitenkaan merkitse päätepistettä vanhemmuudelle (Forsberg 1998, 199). Vanhemmuuden uudelleenrakentuminen on mahdollista, mutta se vaatii ulkopuolista tukea. Forsbergin (1998, 199) mukaan uudelleen rakennettava vanhemmuus on jo jotakin rajatumpaa kuin tilanteessa, jossa lapsi ja vanhemmat asuvat yhdessä. Sijaishuollon aikana lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (L417/2007, 13§) on merkittävässä roolissa. Hänen tekemillään valinnoilla ja päätöksillä on ratkaiseva merkitys paitsi lapsen, myös vanhemman elämässä.

Tutkimukseni fokuksena on sijaishuollon aikainen sosiaalityö ja ne merkitykset, joita sille on vanhemman taholta annettu. Yhteiskunnan puuttuminen vanhemman kasvatus-tehtävään huostaanoton keinoin on äärimmäinen interventio, jonka pitäisi aina mahdollisuuksien mukaan olla väliaikainen. Tuona aikana vanhemmuudessa ilmenneet epä-

kohdat ja puutteet tulisi korjata, aina kun on mahdollista. Vanhempi kykenee tähän muutostyöhön kokemukseni mukaan hyvin harvoin yksin; hän on riippuvainen yhteiskunnalta saamastaan avusta, tuesta ja kontrollista. Perheen tilanne on huostaanoton myötä tullut tietyllä tavalla julkiseksi; yksityisyyteen on puututtu ja perhetilanne moniammatillisen yhteistyön nimissä tullut avoimeksi yhä useammalle taholle. Myös leimatuksi tuleminen on mahdollista. (Rantalaiho 1993, 114.)

Lastensuojelun sijaishuolto on alue, jolla asiakkaan (lapsen ja perheen) ääni on jäänyt vähälle huomiolle. Tutkimuksissa erityisesti vanhempien mielipide on jäänyt huomiotta. Huostaanotettujen lasten vanhempien tilannetta kuvataan usein elämän ulkoisten mittareiden (työllisyys, työttömyys, päihteidenkäyttö, mielenterveyden ongelmat) kautta. Ne ovat tärkeitä mittareita, mutta eivät kerro mitään siitä, miten vanhemmat tuntevat ja kokevat lapsensa sijoituksen. (Esimerkiksi Alpert 2005, 362; Kapp & Propp 2002, 228.)

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön käytäntötutkimukseen ja perhetutkimukseen. Se pyrkii osaltaan vastaamaan lastensuojelututkimuksen katvealueena olevaan kokemustiedon puuttumiseen sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä (katso esimerkiksi Pekkarinen 2011, 62.) Tavoitteenani on tutkimuksellani tuottaa tietoa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä vanhemman näkökulmasta. Tämän tiedon pyrin tuottamaan vastaamalla kysymykseen:

- minkälaisia kokemuksia huostaanotetun lapsen äidillä on sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä?

Tutkimus on hyvin vahvasti aineistolähtöinen. Siinä antavat äänensä kuuluville yhdeksän rohkeaa äitiä. He raottivat porttia maailmaan, josta itselläni ei ole omakohtaista kokemusta. Olen itse lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ollut portin toisella puolella, näkemässä ja kokemassa sijoitusprosessia viranhaltijan näkökulmasta. Nyt olen puolestani ollut mahdollisimman avoimesti tutkijana ja kuuntelijana mahdollistamassa kokemusten esiintuomisen.

Tutkimuksen metodologisena lähtökohtana on fenomenologia. Teoreettisia viitekehyksiä en käytä siten, että tutkimusta tietoisesti ohjaisi jokin teoreettinen malli. Fenomenologinen tutkimus ei kuitenkaan ala tyhjästä, vaan joitakin teoreettisia lähtökohtia tulee olla. Tutkimuskohdetta koskevia teoreettisia malleja ovat esimerkiksi tutkijan arkikokemus ja aiemmat tutkimukset sekä niiden tulokset tutkimuskohteesta. Tutkijan tulee saada niihin etäisyyttä, kunnes on tehnyt omia tulkintoja tutkimuskohteesta. Kun oman

aineiston tulkinta on tehty, aiemmat tutkimukset sekä teoriat otetaan esille keskustelemaan tuloksista. (Laine 2010, 35–36.)

Aineisto on analysoitu fenomenologisen analyysimenetelmän avulla. Sitä on tässä tutkimuksessa sovellettu Giorgin (1988) ja Perttulan (1995c, 1998, 2000) esittämällä kaksivaiheisella tavalla. Analyysin ensimmäinen vaihe etenee yksilökohtaisella tasolla, jolloin kuvatuksi tulee niin monta yksilökohtaista merkitysverkostoa kuin on tutkimukseen osallistuneita (9). Analyysin toisessa vaiheessa edetään yksilökohtaisesta tiedosta yleiseen tietoon. Yleinen tieto on enemmän tutkijan konstruoimaa tietoa kuin yksilökohtainen tieto. Analyysin tuloksena muodostuu yksi yleinen merkitysverkosto. Analyysimenetelmän avulla tutkija pystyy tavoittamaan tutkittavien kokemukset mahdollisimman aitona. Koen, että tämän menetelmän avulla tavoitin parhaiten tutkimukseni kohteena olevan ilmiön; kokemuksen sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Näin siitäkin huolimatta, että:

”fenomenologisen tutkimuksen tavoite saavuttaa toisen ihmisen kokemus sellaisena kuin ihminen sen kokee, on tieteenteoreettisesti tavoiteltava ja mahdollinen, mutta ontologisesti mahdoton päämäärä. Siihen kannattaa pyrkiä, kunhan tietää ettei sitä voi kokonaan saavuttaa.” (Perttula 1995c, 46.)

Tervetuloa matkalle!

2 LAINSÄÄDÄNTÖ JA LASTENSUOJELUN TUTKIMUS

2.1 Lainsäädäntö vanhemman ja perheen kanssa tehtävän yhteistyön määrittäjänä

Suomessa on nähtävissä kaksi eri ilmiötä, kun puhutaan lastensuojelun juridisoitumisesta. Sinkon (2004, 65) mukaan on olemassa lainsäätäjän aikaansaama juridisoituminen sekä 1990-luvun loppupuolelta alkaen juridisoitumistendenssiä puoltanut lastensuojelun kriitikoiden arvostelu lastensuojeluinstituutiota kohtaan. Näistä ensin mainittu johtui lainsäädännön ja oikeuskäytännön muutoksista. Pyrkimyksenä oli kohentaa asiakkaana olevan yksilön asemaa ja oikeuksia.

Suomessa lastensuojelua ohjaavien ja siihen vaikuttavien lakien taustalla ovat esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimus (Valtiosopimus 63/1999) ja Lapsen oikeuksien sopimus (LOS) (Valtiosopimus 60/1991). Euroopan ihmisoikeussopimuksen artikloista erityisesti artikla 8 on suomalaisen lastensuojelun kannalta merkittävä. Se korostaa perhe-elämän suojaa, johon puuttumista lapsen huostaanotto ilman asianomaisten suostumusta merkitsee. Vanhemman ja lasten yhdessäolo kuuluu keskeisenä osana perhe-elämään. Perheen hajottaminen huostaanotolla muodostaa hyvin vakavan puuttumisen perhe-elämän suojaan. Puuttuminen perhe-elämän suojaan on artiklan 8 perusteella oikeutettua ”vain silloin, kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, terveyden ja moraalin suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi”. (Tuori ja Kotkas 2008, 507.)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käsittelee huostaanottotapauksia ihmisoikeussopimuksen 8. artiklassa taatun perhe-elämän suojan näkökulmasta. Tuomioistuin antaa aina lapsen edulle ratkaisevan merkityksen siitä huolimatta, että käsitykset sen suhteen, milloin viranomaiset voivat puuttua lasten hoitamiseen vaihtelevat eri sopimusvaltioissa. Tuomioistuimen tehtävänä on arvioida Euroopan ihmisoikeussopimuksen varassa kansallisten viranomaisten päätöksiä. Päätökset tulevat tuomioistuimen tutkittaviksi asianosaisen valituksella, kun kaikki tehokkaat kansalliset oikeuskeinot asiassa on käytetty. Kansallisten viranomaisten sijaan tuomioistuin ei voi asettua. Tuomioistuimen mukaan kansallisilla viranomaisilla on laaja harkintavalta huostaanoton välttämättömyyden arvioinnissa. Tarkempaan tarkasteluun tuomioistuimen mukaan on alistettava huostaanotomenettely, lisärajoitukset (esimerkiksi yhteydenpidon rajoittaminen) ja oikeudelliset takeet. (Tuori ja Kotkas 2008, 507–508.)

Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että huostaanottoa on yleensä pidettävä väliaikaisena toimenpiteenä. Se tulisi lopettaa heti olosuhteiden niin salliessa. Lastensuojelulain nojalla huostassapito tulee lopettaa heti, kun sen ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, mikäli se ei ole selvästi vastoin lapsen etua. Sijaishuoltoa järjestettäessä keskeisenä tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. Se on oikeudellinen seikka, joka on huomioitava huostassapidon kesto ja sen aikana toimeenpantavia rajoituksia harkittaessa. Myös ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kaikkien väliaikaisena pidettävän huostaanoton täytäntöönpanoa tarkoittavien toimenpiteiden tulee olla sopusoinnussa perheen jälleenyhdistämisen lopullisen tavoitteen kanssa. Viranomaisen velvollisuutena on lapsen etu huomioiden ryhtyä niin pian kuin mahdollista toimenpiteisiin, jotka helpottavat perheen jälleenyhdistämistä. Kun vastakkain ovat lapsen etu ja vanhemman etu, tuomioistuin on ilmoittanut kiinnittävänsä erityistä huomiota lapsen etuihin. (Tuori ja Kotkas 2008, 507–508; Rätty 2010, 369–371.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon on toiminnassaan, jotka koskettavat lapsia, otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Lapsen oikeuksien sopimuksessa (artiklat 3, 5, 18) määritellään lapsen oikeuksien turvaamisen olevan perheen ja yhteiskunnan vastavuoroinen tehtävä. Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä ja lapsen edun tulee määrätä heidän toimintaansa. Valtion on puolestaan annettava vanhemmille asianmukaista apua kasvatustehtävässä. Sopimusvaltioiden tehtävänä on taata, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti, paitsi tilanteissa, joissa toimivaltaiset viranomaiset toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista ja päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Jos kuitenkin huostaanottoon on päädytty, vanhemmistaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä vanhempaansa säännöllisesti tulee kunnioittaa, mikäli se ei ole lapsen edun vastaista. Huostaan otetulla lapsella on oikeus hänelle annetun hoidon ja sijoitukseensa liittyvien muiden olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen. (LOS, artiklat 9 ja 25.)

Nämä edellä mainitut valtiosopimukset antavat puitteet suomalaiselle lainsäädännölle, joka ei voi olla ristiriidassa valtiosopimuksen kanssa. Suomen perustuslaissa (731/1999, 6 ja 19 §) on korostettu lasten tasa-arvoista kohtelua yksilöinä, joiden tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lasten huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Lastensuojelulaki (417/2007) korostaa lastensuojelun

ensisijaista roolia vanhempien kasvatustehtävän tukijana ja tukimuotojen tarjoajana. Vanhemmalla ja huoltajalla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta siten kuin laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) on säädetty.

Lapsen oikeuksien korostaminen lastensuojelun lähtökohtana on vahvistanut juridista ajattelu- ja argumentointitapaa lastensuojelussa. Hämäläisen (2011, 57) mukaan lastensuojelun etiikasta tulee juridiikkaa. Argumentointi tapahtuu oikeusjärjestelmän ehdoilla ja lastensuojelun kehittyminen määritellään lainsäädännön kehittymisenä. Hämäläinen käyttää termiä perheinterventio kuvaamaan sosiaalityöntekijöiden työtä perheiden tukemisessa ja lapsen kasvuolojen kontrolloinnissa. Perheinterventioiden oikeutus on herättänyt huomiota yksityisen elämänpiirin kaventumisena. Hämäläisen mukaan perheinterventioiden oikeutus asemoituu kysymykseksi modernin yhteiskunnan toimintalogiikasta yksityisen ja julkisen suhteessa. Hän määrittelee perheintervention edustavan ihmisten yksityisyyteen kohdistuvana hallintavaltana, kontrollina ja sääntelynä. Sijais- huollon sosiaalityötä perustellaan myös paternalismilla, jonka nojalla julkinen valta on katsonut oikeudekseen puuttua kansalaisten yksityisyyteen. Paternalismin mukaan yksilöiden elämään saa puuttua, kun puuttuminen suojelee heitä (lapsia) vahingoilta tai muuten hyödyttää heitä. (Hämäläinen 2011, 50–51; Häyry & Takala 2010, 65–77.)

Sosiaalityön asiakasprosessilla tulee olla vastuuhenkilö, joka vastaa asiakkaan saamasta palvelusta ja sen toimivuudesta. Lastensuojelussa tämä vastuuhenkilö on sosiaalityöntekijä vastaten asiakasprosessin etenemisestä ja sen kuluessa tehtävistä päätöksistä (Sarvimäki ja Siltaniemi 2007, 32). Lastensuojelulaki määrittelee lastensuojeluprosessissa sosiaalityöntekijän toimenkuvasta (valvoa viran puolesta lapsen edun toteutumista sekä vastata lastensuojelutoimenpiteitä koskevasta päätöksenteosta siltä osin, kun sitä ei ole esimerkiksi johtosäännöllä delegoitu jonkun muun tahon tehtäväksi). Sosiaalityöntekijän kelpoisuudesta on puolestaan säädetty sosiaalihuollon henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa (272/2005, 3§). Laissa kunnallisesta viranhaltijasta (304/2003) määritellään muun ohessa virantoimitusvelvollisuudesta, mikä tarkoittaa työnantajan määräävän viranhaltijan tehtävistä. Viranhaltijan on suoritettava hänelle kuuluvat tehtävät itse, eikä niitä saa siirtää muiden hoidettavaksi ilman delegointimääräystä. Lain mukaan viranhaltijan on myös toimittava tehtävässään puolueettomasti ja käyttäytyttävä asemansa sekä tehtäviensä edellyttämällä tavalla.

Sosiaalihuoltolaki (710/1982, 18§) määrittelee sosiaalityön tarkoittavan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien

selvittämistä sekä muita tukitoimia. Niiden avulla ylläpidetään ja edistetään yksilöiden ja perheen turvallisuutta, suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000 4§, 5§) puolestaan todetaan asiakkaalla olevan oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakkaan ihmisarvoa ei saa loukata, vakaumusta ja yksityisyyttä on kunnioitettava. Sosiaalihuollon henkilöstön on lisäksi selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset.

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on asiakkaalle laadittava palvelu-, hoito, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen ole muutoin ilmeisen tarpeetonta. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 7§). Asiakasprosessin johtaminen tarkoittaa toiminnan suunnittelua ja tavoitteiden asettamista. Nämä tehdään yhdessä asiakkaiden ja eri ammattilaistoimijoiden kanssa. Suunnitelmat tulisi toteuttaa mahdollisimman johdonmukaisesti ja vaikutusta tulee arvioida säännöllisesti (Heinonen & Sinko 2009, 89–100.) Laaditut asiakirjat (asiakaskertomukset, suunnitelmat, päätökset, selvitykset) mahdollistavat työn suunnittelun ja arvioinnin. Ne havainnollistavat asiakastyötä niin asiakkaalle kuin sosiaalityöntekijälle. Työntekijävaihdosten yhteydessä työprosessista dokumentoitu tieto on tallessa ja siirrettävissä seuraavalle työntekijälle. Viranomaisen velvollisuutena on asiallisen, selkeän ja ymmärrettävän kielen käyttäminen. Myös ammattislangin käyttöön tulee kiinnittää huomiota. Tietojen kirjaamisen tulee olla ajantasaista ja riittävää. Kirjaaminen tulee tehdä viipymättä, mutta viimeistään kahden viikon kuluessa tapaamisesta, neuvottelusta tai muusta yhteydenotosta. (Laaksonen ym. 2011, 10–41; Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksen 2012, 6.)

Sosiaalityön asiakasprosessin tueksi laaditut säädökset ja ohjeistukset pyrkivät tekemään läpinäkyvämmäksi toiminnan suunnittelua ja itse asiakastyötä. Kuusisto-Niemi ja Kääriäinen (2005) ovat sosiaalityön hiljaista tietoa koskevia tutkimuksia selvittäessään todenneet hiljaisen tiedon antavan työntekijälle vahvan eettisen velvollisuuden tehdä näkyväksi työssään havainnoimansa ja ajattelemansa. Heidän mukaansa hiljainen tieto ymmärretään sosiaalityöntekijöillä olemassa olevaksi tietovarannoksi. Sitä on kuitenkin vaikea tuoda esille esimerkiksi työn byrokraattisen luonteen, oman kokemustiedon raportoinnin vaikeuden sekä riittämättömäksi koetun akateemisen tietopohjan puutteen vuoksi. Toisaalta taas intuitiivisen arki ajattelun jakaminen on mahdollista vain suorissa kontakteissa, sitä ei voida siirtää esimerkiksi opetuksena opiskelijoille. Sosiaalityössä

dokumentoidaan pääasiassa hallinnon näkökulmasta, ei kehitysnäkökulmasta. Nykyisillä asiakastietojärjestelmillä on kuitenkin mahdollista toteuttaa tiedon avointa reflektointia, tehdä hiljainen tieto näkyväksi. Sosiaalityön asiantuntijuuden perusta muodostuukin uskalluksesta arvioida hiljaisen tiedon vaikutusta omaan työhön. (Kuusisto-Niemi ja Kääriäinen 2005, 452–460.)

Lapsen oikeuksien komitea suositti vuonna 2005 Suomen hallitusta vanhempien tukemisen lisäämiseen sekä kiinnittämään huomiota sijaishuollon lisääntyneisiin syihin. Komitea piti tärkeänä, ettei lapsen sijaishuollolla vaikuteta haitallisesti vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Komitean mukaan viranomaiset eivät aina tue riittävästi vanhemman ja lapsen välisten yhteyksien säilyttämistä. (HE 2006, 43.) Tynkkynen (2008) on tutkimuksessaan tarkastellut Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen langettavia ratkaisuja suomalaisissa huostaanottotapauksissa. Tutkimustuloksissaan hän toi esille muun muassa perheen jälleenyhdistymisen ja lapsen edun intressivertailun. Tynkkynen tutkimuksen mukaan ihmisoikeustuomioistuin on lähtenyt päätöksissään vahvasti siitä, että perheen jälleenyhdistymisen tulee tapahtua niin pian kuin asianhaarat sen suinkin sallivat. Huostaanotto nähdään siis väliaikaisena toimenpiteenä ja sen tulisi sopia yhteen lopullisen tavoitteen eli biologisen vanhemman ja lapsen jälleenyhdistämisen kanssa.

Nykyistä lastensuojelulakia valmisteltaessa hallituksen esityksessä kiinnitettiin huomiota työskentelyyn huostassapidon edellytysten olemassa olon tarkistamiseksi. Esityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, etteivät sosiaalityöntekijät käytännössä aktiivisesti työskennelleet lapsen kotiuttamiseksi. Nyt voimassaolevan lastensuojelulain mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus tarkistaa huostassapidon edellytysten säännöllisesti pidettävien asiakassuunnitelmien yhteydessä. (HE 2006, 174.) Huostaanoton pitäisi käsitykseni mukaan äärimmäisenä interventiona olla alku jollekin uudelle, ei päätös kaikelle vanhalle, jonka jälkeen työskentely vanhemman kanssa päättyy lapsen tilanteen ollessa turvattu. Lastensuojelulain mukaisesti huostaanotto tulee lopettaa, kun huostaanoton perusteet ovat poistuneet, mikäli huostaanoton purun ei arvioida olevan lapsen edun vastaista esimerkiksi kiintymyssuhteeltaan sijaishuoltoon. Lain mukaan huostaanoton perusteita tulee arvioida vähintään kerran vuodessa. (L 417/2007, 47§)

Nykyistä lastensuojelulakia (417/2007) valmisteltaessa erityistä huomiota kiinnitettiin vanhemman (huoltajan) kanssa tehtävään yhteistyöhön sijaishuollon aikana. Laissa eri-

tyisesti mainittavien pykälien 45 ja 52 mukaisesti lastensuojelun työntekijöillä on velvollisuus olla yhteistyössä huoltajien kanssa. Asiakassuunnitelmanneuvottelujen katsottiin lain valmisteluvaiheessa olevan osaltaan tarkoitettu lapsen asioista sopimista ja keskustelua varten, joskin niitä tulisi käydä tarvittaessa useamminkin (HE 252/2006, 172.)

Lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n mukainen asiakassuunnitelma vastaa sosiaalihuollon asiakaslaissa mainittuja suunnitelmia. Saman pykälän mukaan huostaan otetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista pidetä tarpeettomana. Suunnitelma voidaan laatia yhdessä sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa, jolloin kyseeseen tulee esimerkiksi päihde- ja mielenterveyskuntoutuksen palvelujen järjestäminen. Siitä tulee konkreettisesti käydä ilmi vanhempien kuntoutumiselle asetetut tavoitteet ja se, miten näiden tavoitteiden toteutuminen vaikuttaa lapsen huostassapidon jatkumiseen. Suunnitelman laatiminen tulee aloittaa viimeistään huostaanottoa valmisteltaessa. Lastensuojelulain perusteluissa tällä säännöksellä haluttiin tehostaa työtä vanhempien kanssa siten, että lapselle läheiset henkilöt saataisiin ohjattua tarvitsemiensa palvelujen piiriin heidän niin halutessaan. Suunnitelmallisella työskentelyllä varmistetaan sekä tuki vanhemmalle että mahdollistetaan työskentely lapsen kotiuttamiseksi. Suunnitelmallinen työskentely mahdollistaa myös lapsen yhteydenpidon vanhempansa. (HE 252/2006, 149; Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksen 2012, 24–25; Taskinen 2007, 84.)

Lain säännöksessä mainitun vanhemman asiakassuunnitelman laatimatta jättämisistä ei ole sanktioitu mitenkään, eikä se siten ole nähdäkseen tarpeeksi sosiaalityöntekijää velvoittava. Se antaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden jättää laatimatta vanhemman asiakassuunnitelman erityisesti silloin, jos vanhempi ei ole omista syistään halukas yhteistyöhön tai sitä pidetään viranhaltijan näkökulmasta tarpeettomana. Sitä, milloin on tarpeetonta laatia vanhemman asiakassuunnitelma, ei laissa ole määritelty. Pitkäsen (2011, 63) tutkimukseen osallistuneista vanhemmista suurimmalle osalle ei ollut laadittu omaa asiakassuunnitelmaa. Ne vanhemmat, joille se oli laadittu, pitivät niitä myönteisinä ja he olivat voineet olla itse vaikuttamassa suunnitelman sisältöön.

Huostaanottojen määrä on ollut kasvussa vuosia. Vuonna 2011 kodin ulkopuolelle oli sijoitettu 17 409 alle 18 -vuotiasta, joista 14402 oli huostassa tai kiireellisesti sijoitettuja. Kiireellisten sijoitusten osuus nousi aiemmasta vuodesta 13 prosenttia, koskien vuonna 2011 yhteensä 3867 lasta. Huostaanotettujen lasten osuus (10 535 lasta) nousi edellisvuoteen verrattuna 3 prosenttia. (Lastensuojelu 2011, 1). Sitä, kuinka monen lap-

sen huostaanotto päättyi muun syyn kuin täysi-ikäistymisen vuoksi, tilastoidaan vuosittain. Kyseinen tilasto on kuitenkin henkilötunnuksellinen rekisteritieto, joka on tutkimusluvan alaista (Salla Säkkinen, henkilökohtainen tiedonanto 6.7.2012). Sijoitettujen lasten joukosta voisi olettaa osalla olevan äiti, isä tai molemmat, jotka suunnitelmallisella työskentelyllä voisivat kuntoutua saaden elämäänsä pysyvän muutoksen ja luoda siten lapselle mahdollisuuden palata kotiin asumaan. Toisaalta ne vanhemmat, jotka eivät koskaan kuntoudu siten, että jaksaisivat huolehtia lapsestaan pysyvästi, voisivat suunnitelmallisella ja tuetulla työskentelyllä olla hyviä tapaavia vanhempia ja siten pysyä lapsensa elämässä, vaikka eivät tämän arjesta enää vastaisikaan.

2.2 Tutkimusta taustoittavia suomalaisia tutkimuksia

Suomalaista lastensuojelua on tutkittu enenevässä määrin 1990-luvulta alkaen. Huolimatta siitä, että lastensuojelututkimuksia on tehty, ne ovat keskittyneet yhteiskuntatieteiden alueelle, jossa lastensuojelu ei ole ollut keskeisenä tutkimuskohteena. Sen sijaan välillisesti lastensuojelu on ollut läsnä, kun lapsia koskevia ilmiöitä, hyvinvointia tai terveydentilaa on tutkittu. Tutkimuksia on tehty myös esimerkiksi erityispedagogiikan ja kasvatustieteiden piirissä. Erityisesti nuoria, nuorten elinoloja, turvallisuutta ja turvattomuutta sekä erilaisia nuoruuden riskejä koskeva tutkimustoiminta on ollut Suomessa vilkasta. Sitä ei kuitenkaan ole niistä lapsista, jotka ovat lastensuojelun asiakkaina (Eronen 2007, 32). Lastensuojelun avohuoltoa, huostaanottoa, sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa koskeva tutkimus on Eronen (2007, 32) mukaan ohutta ja satunnaista. Ehkäiseviin projekteihin liittyvä terveydenhoidon tai varhaiskasvatuksen tieto ei ole riittävää tietoa, kun halutaan kehittää lastensuojelun sosiaalityötä. Lastensuojelututkimusta kuvaa siten hajanaisuus ja koordinoimattomuus. Kaiken kaikkiaan lastensuojelututkimusta on tehty Suomessa melko vähän. Se on ollut myös hyvin pitkälti laadullista tutkimusta. (Kestilä ym. 2012, 35; Pekkarinen 2011, 36–37.)

Sijoitettujen lasten vanhempien kokemuksia huostaanottoprosessista on tutkittu jonkin verran erityisesti 1990-luvulla. Osa tutkimuksista on keskittynyt huostaanottoprosessiin ja sen aikana tehtyyn yhteistyöhön vanhempien kanssa (esimerkiksi Jaatinen 1996; Kalland 2002; Koisti-Auer 2000; Kähkönen 1991, 1994; Laakso 1998; Tavio 1998; Virtanen 1995). Tutkimustulosten yhteisenä nimittäjänä näkyi vanhempien jääminen yksin huostaanoton jälkeen. Sosiaalitoimen tarjoama tuki oli pääsääntöisesti riittämätöntä eikä biologisiin vanhempiin juurikaan pidetty yhteyttä sijaishuollon aikana. Vanhempia koskevat maininnat asiakirjoissa olivat melko satunnaisia, ne kertoivat lähinnä vanhempien

yhteydenpidosta lapsen tai olivat mainintoja toimeentulotukiasioihin liittyen. Sosiaalityöntekijän rooli kaventui lastensuojeluasiakkuuden edettyä huostaanottoon. Tutkimuksissa kävi ilmi myös vanhempien elämäntilanteen vaikeutuminen huostaanoton jälkeen. Vanhempien omat kokemukset lapsen sijoituksen aikaiseen sosiaalityöhön liittyivät siihen, miten heitä kohdeltiin ja siihen, etteivät he saaneet mielestään riittävästi tietoa niistä asioista joiden tuli muuttua, jotta lapsi voisi palata kotiin.

Pitkäsen (2011) tutkimuksessa huostaan otettujen lasten vanhempien kokemuksista tuesta, lastensuojelutyöstä ja vanhemmuudesta lapsen sijoituksen aikana todettiin vanhempien kuntoutumisen tukemisen saavan vähäisen roolin. Vanhemmille tarjottava ammatillinen tuki kuvautui pirstaleisena. Myös avun saaminen vaati vanhemmilta omaaloitteisuutta.

Lastensuojelun tutkimukset ovat 2000-luvulta alkaen yhä enenevässä määrin keskittyneet lapsen näkökulmaan lastensuojeluprosessin eri vaiheissa lapsen itsensä, sijaisvanhempien tai muiden ammattilaisten tuottaman tiedon kautta (muun muassa Hurtig 2003; Hyytinen 2006; Kempainen 2006; Kivistö 2006; Rautio 2004; Ylönen 2009). Esimerkiksi Hyytinen (2006) tarkasteli huumeperheen kuntoutusprosessia, jonka näkökulma kohdistui lapsen todellistumisen mahdollisuuteen tässä prosessissa.

Tieteellisen tutkimuksen lisäksi erilaisten kehittämishankkeiden selvityksissä ja raporteissa on nostettu esiin muun muassa lasten osallisuutta sekä alkuarvioinnin että huostaanottomenettelyn kehittämistä (esimerkiksi Ervast ja Tulensalo 2006; Heino 2008; Jokinen 2006; Känkänen ja Laaksonen 2006; Muukkonen 2008; Möller 2004, 2005; Oranen 2006, 2008; Vaattovaara ja Maula 2010.) Näissä julkaisuissa keskiössä ovat olleet lapset ja heidän osallisuutensa. Vanhempien kokemuksia tai ajatuksia niissä ei juuri mainintoja enempää tuoda esiin. Vaattovaaran ja Maulan (2010, 33) selvityksessä lyhytaikaisen perhehoidon kehittämisestä tuotiin esille biologisten vanhempien tyytyväisyyttä mahdollisuuksiinsa osallistua työskentelyprosessiin. Erityisesti kuuntelemisella ja huomioimisella oli heille tärkeä merkitys.

Osa tutkimuksista (muun muassa Pitkänen 2008, Saurama 2002) ovat puolestaan keskittyneet huostaanottoon niin ammatillisena kuin institutionaalisenä toimenpiteenä, jossa huostaanottoa on tutkittu pääasiassa asiakirjojen kautta. Pitkänen (2008) on tutkimuksessaan tarkastellut huostassapidon lopettamista nimenomaan ammatillisena toimenpiteenä. Hänen tutkimuksessaan huostassapidon lopettamispäätöksissä korostuivat pienten lasten kohdalla vanhemmuuteen liittyvät tekijät (parantunut vastuullisuus, hyvä huolen-

pito, jaksaminen vanhempana, positiiviset muutokset elämäntilanteessa), isompien lasten kohdalla sosioemotionaaliset syyt. Huostaanottoa institutionaalisenä toimenpiteenä hallinto-oikeuksien näkökulmasta ovat tutkineet esimerkiksi Korpinen (2008) ja Godzinsky (2012). Näistä erityisesti Korpinen (2008) totesi huomion kiinnittyvän vanhempien toiminnassa esiintyneisiin puutteisiin, kun taas vanhempien vahvuuksista puhuttiin harvoin ja varovasti. Vanhemmat puolustivat heihin kohdistuvia syytöksiä ja pyrkivät todistamaan muuttuneen tilanteensa.

2.3 Tutkimusta taustoittavia kansainvälisiä tutkimuksia

Kansainvälisesti lastensuojelun sijaishuoltoa on tutkittu laajasti, erityisesti sijoitettujen lasten osalta (esimerkiksi Gardner 1996; Sinclair 2005; Thoburn 1997; Vinnerlung 1996;). Haasteeksi oman tutkimukseni osalta muodostui kansainvälisen tutkimustiedon keskenään erilainen konteksti eri maiden yhteiskunnallisista ja kulttuurisista eroista johtuen. Lähimpänä suomalaista lastensuojelunkulttuuria edustanee Andersson (muun muassa 1989, 1991, 2008), jonka tutkimukset ovat kohdistuneet pienten lasten sijoitukseen ja sijoituksen vaikutuksiin vanhempiin.

Perheen jälleenyhdistämisen onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä sekä sosiaalityön että asiakkaiden näkökulmaa esiintuovat tutkimukset korostivat sosiaalityön teoriapohjan merkitystä päätöksenteossa sekä sosiaalisen tuen merkitystä onnistuneessa perheen jälleenyhdistämisessä (esimerkiksi Bellamy 2008; Brook 2009; Fuller 2005, Lietz 2011; Talbot 2008; Wells 2011; Wildfire 2007). Äiteihin, jotka käyttävät päihteitä tai ovat muuten leimautuneet lastensuojelun näkökulmasta riskiryhmään, kohdistuneissa tutkimuksissa heidän on todettu jäävän vaille ja vähintään vieraantuneen yhteiskunnan tarjoamasta tuesta. Toisaalta organisoidulla ja oikein kohdennetulla tuella heitä oli mahdollista auttaa, mutta se vaati vahvaa yhteiskunnallista tukea (esimerkiksi Brown 2006; Grant 2011).

Asiakkaiden kokemuksiin liittyvät aiemmat tutkimustulokset ovat tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä. Aiheeseen liittyviä tutkimuksia on tehty melko laajasti (esimerkiksi Alpert 2005; Dumbrill 2006; Ghaffar 2011; Gladstone 2012; Haight 2002; Healy 2009). Olen käsitellyt valitsemiani tutkimuksia tarkemmin luvuissa sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksiä käsittelevässä luvussa sekä pohdinta – luvussa.

3 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Kokemuksen tutkiminen

Kokemus on sitä, mitä elämäntilanne ihmiselle tarkoittaa. Sellaista asiaa, joka ei kuulu omaan elämäntilanteeseen eikä niistä aiheensa saavia kokemuksia voi tutkia, koska niitä ei ole (Perttula 2008, 149). Samankaltaiseen määritelmään kokemuksen määrittelystä on päätenyt Laine (2010), joka on määritellyt kokemuksen ihmisen kokemukselliseksi suhteeksi omaan todellisuuteensa, maailmaan, jossa hän elää. Kokemus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Ihmistä ei voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Kokemus muotoutuu merkitysten kautta. Merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. Analyysin tuloksena on selvitys erilaisista merkitysaspekteista ja niiden luonteesta. (Laine 2010, 29.) Tässä tutkimuksessa metodologisille valinnoille asettamani vaatimus oli, että sen avulla voin tavoittaa huostaanotetun lapsen vanhemman kokemuksen sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä rajaamatta kokemuksesta mitään pois.

Perttula (2008) on pyrkinyt määrittelemään kokemuksen käsitettä holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen tajunnallisen toiminnan ytimessä on mielellisyys, jolla tarkoitetaan tajunnallisuuteen kuuluvaa tapaa suuntautua johonkin oman toiminnan ulkopuolelle. Tajunnallisen toiminnan valitessa kohteensa, kokee ihminen elämyksiä. Kohde ilmenee ihmiselle jonakin elämyksissä ja todellisuus tarkoittaa jotakin. Elämys on todellinen, vaikka kokemuksen kohde jäisikin epäselväksi. Fenomenologiassa kokemusta pidetään suhteena. Tällä ymmärretään sitä, että kokemus sisältää sekä tajuavan subjektin, että kohteen, johon toiminta suuntautuu. Kokemus voidaan ymmärtää tätä kautta merkityssuhteeksi, koska kokemuksen rakenne liittyy subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi. Merkityssuhteet (=kokemukset) voivat Perttulan (2008) mukaan olla tiedostamattomia (ne eivät ole täydentyneet elämyksellisesti valmiiksi) tai tietoisia. Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita sekä tiedostamattomista että tietoisista kokemuksista. (Perttula 2008, 116–119.)

Kokemuksen empiirisessä tutkimuksessa merkityksellistymisen ja ymmärtämisen käsitteet ovat tärkeitä. Perttula (2008) määrittelee käsitteitä siten, että elämäntilanne (situaatio) on se, joka merkityksellistyy ja tajunnallinen toiminta se, joka ymmärtää. Molemmat kuuluvat kokemuksen rakenteeseen. Ymmärtäminen on siis kokemuksen tajunnallinen puoli ja merkityksellistyminen elämäntilanteellinen puoli. Todellisuus puolestaan merkityksellistyy sen sisältyessä elämäntilanteeseen ihmisen asettuessa suhteeseen todellisuuden kanssa. (Perttula 2008, 119.)

Merkitykset ovat Laineen (2010) mukaan myös intersubjektiivisiä, subjektien välisiä ja subjekteja yhdistäviä. Erilaisissa kulttuureissa elävät ihmiset elävät erilaisessa todellisuudessa, koska asioilla on heille erilaiset merkitykset. Tutkittavat ihmiset (kuten tutkijakin) ovat osa jonkin yhteisön yhteistä merkityksen perinnettä, jonka vuoksi jokaisen yksilön kokemuksen tutkimus paljastaa myös jotain yleistä. Jokaisen yksilön erilaisuudella on myös merkitystä. (Laine 2010, 30.) Lehtovaaran (1994a, 17) mukaan puhuttaessa ihmisen kokemuksesta, hänen merkityssuhteistaan, on huomioitava, että yksilön kokemuksista jokainen on ainutkertainen. Merkityssuhteilla on hänen mukaansa vain mielellinen ulottuvuus. Ihmisen kokemuksia, suhteita itseensä ja toisiin ihmisiin sekä muuhun maailmaan tarkastellaan fenomenologiassa siinä ainutkertaisuudessaan, jossa ne todellistuvat.

Elämäntilanne on ihmiselle olemassa juuri sellaisessa kokoonpanossa, johon hän on suhteessa. Kaksi ihmistä ei elä suhteessa samaan aiheiden kokonaisuuteen. Fenomenologiassa kokemusten aihe on rajatumpi ja rakentamattomampi verrattuna esimerkiksi narratiiviseen tutkimukseen. Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena onkin ymmärtää ihmisen välitöntä kokemista. Fenomenologisessa tutkimuksessa laadun kriteeriksi kelpaa, se miten todenmukaisesti tutkittavat ilmaisevat kokemuksia, jotka merkityksellistävät tutkittavaa aihetta. (Perttula 2008, 138–142.)

Varton (1992, 85–86) mukaan ilmiö on tutkijalle tutkimuskohde, se merkitys joka tutkimuskohde tutkijalle on. Fenomenologiassa pyritään erottamaan se, mikä on ilmiössä tietämisen edellytystä ja se, mikä ilmiössä on aidosti sitä, mitä tutkitaan. Ensimmäinen liittyy vain tutkijaan ja jälkimmäinen on sidoksissa tutkijasta riippumattomaan asiointilaan. Ilmiön tärkein tehtävä on saada tutkija suoraan itse asiaan, ilman etukäteisteorioita tai käsityksiä. Tutkijan tulisi palata ennakkoluulottomaan havainnoimiseen, ilman teorioita. Jos ilmiö kuitenkin on vieras tai sitä on vain vähän tutkittu, voi tutkijan reduktio johtaa aineiston ja ilmiöstä aiemmin tiedetyn tutkimuksen (teoreettisen tiedon) yhteensovittamattomuuteen. Näin voi käydä myös silloin, jos ilmiö sisältää vahvat ennakkoletukset. Aineiston evidenssin merkitys korostuu tällöin. (Judén-Tupakka 2008, 85; Varto 1992, 85.)

Itselleni tutkijana vaikeinta oli erottaa omat ennakkokäsitykseni kuulemastani. Pyrin tietoisesti suhtautumaan avoimesti ja mahdollisimman ennakkoluulottomasti kaikkeen haastatteluissa kuulemaani, mutta se, miten tässä onnistuin, ei ole täydellistä. Pyrin voittamaan tutkimastani ilmiöstä kaikkein olennaisimman. Toisaalta ajateltuna omat,

sekä ammatistani että aiemmin oppimastani esiin nousseet tiedot olivat tarpeen, jotta teoreettisen tiedon oli mahdollista käydä vuoropuhelua aiemmin tutkitun tiedon kanssa.

Fenomenologia tematisoi ilmiön tietoisuutta ja koskee elettyjen kokemusten totaalisuutta tietylle henkilölle. Tietoisuutta ei voi välttää fenomenologiassa, sillä on etuoikeutettu asema. Fenomenologisen näkemyksen mukaan tietoisuuden rooli on tiedostettava tarkasti ja otettava se huomioon. Kokemus on toinen tärkeä merkitys. Kolmas tärkeä merkitys fenomenologialle on ilmiö. Kaikki läsnäolo on sellaista kuin se on annettu tai koettu. Intentionaalisuus on tajunnan oleellinen piirre ja viittaa siihen tosiasiaan, että tajunta suuntautuu aina objektiin, joka ei ole itsessään reflektiivistä toimintaa. Tajunta ottaa objektin ja objekti ylittää aina siinä olevan toiminnan. (Giorgi 1997, 235–260.)

Ilmiöt fenomenologiassa tarkoittavat aina, että se mikä on annettu tai esittää itseään, ymmärretään juuri siten kuin se ilmenee yksilön tietoisuudessa. Intentionaalisuus tarkoittaa, että tajunnan toimintaa ohjaa aina objekti. Fenomenologia on siis kiinnostunut ilmiöistä, joita annetaan ihmisille koettaviksi. Mikään ei ole mahdollista, jos tajuntaa ei oteta huomioon, mutta kaikki annettu tulee ymmärtää ilmiönä, jota ei ole oikeasti olemassa. Fenomenologiassa tämä on mahdollista, koska ollaan kiinnostuneita intuition kohteista, joita tietoisuus ohjaa eikä näiden kohteiden tule olla ”oikein luonnehdittuja”. (Giorgi 1997, 235–260). Fenomenologisen ajattelun mukaan oliot ilmenevät ensisijaisesti ilmiöinä ja ilmiöt puolestaan merkityksinä. Fenomenologiassa on tärkeää päästä avoimeen dialogiin tutkittavan kohteen kanssa ja ottaa se sellaisenaan (Limnell 1994, 199).

3.2 Fenomenologia kokemuksen tutkimisessa

Kokemuksen tutkimisessa olen pyrkinyt noudattamaan fenomenologista lähestymistapaa. En ole pyrkinyt tietoisesti tutkimuksessani syventymään fenomenologiaan sen filosofisesta perustasta käsin, vaan käytän fenomenologian käsitettä enemmänkin metodikäsittelenä. Tutkimuksen teoreettinen lähtökohta perustuu eksistentiaaliseen fenomenologiaan, joka yhdistää deskriptiivistä (puhdasta) ja hermeneuttista (tulkitsevaa) fenomenologiaa. Keskityn fenomenologisen lähestymistavan sopivuuden pohtimiseen juuri tämän tutkimuksen kannalta.

Termiä fenomenologia on käytetty niin laajasti, että sen merkitys on hämärtynyt. Toisinaan se nähdään ajatusmallina, toisinaan filosofiana ja joskus jopa synonyyminä kvalitatiiviselle menetelmälle. Fenomenologian käsite on vaikeasti rajattavissa. Käsitteen

rajaamisen syynä on muun muassa sen moninaisuus: sille on leimallisempaa tietty filosofinen ote, kuin erilliset teesit. Käsitteen tarkka määrittely on vaikeaa, koska siitä on olemassa useita versioita. (Giorgi 2009, 5; Saarinen 1986, 112). Spiegelberg (1982, 1) muotoilee fenomenologian käsitteen seuraavasti: ”vielä senkin jälkeen, kun suuntaus on tullut tietoiseksi itsestään itsenäisenä ajatussuuntana, se tulkitsi itseään jatkuvasti uudelleen sillä seurauksella, että siitä on mahdotonta esittää yhtenäistä määritelmää, joka määrittelisi mitä suuntaukseen sisältyy ja mitä ei.”

Fenomenologisessa tutkimusperinteessä ja ajattelussa näyttäytyvät kaksi erilaista pääsuuntausta: Husserlin puhdas, kuvaileva fenomenologia ja Heideggerin hermeneuttis-eksistentiaalinen fenomenologia. Fenomenologisen suuntauksen keskeisenä henkilönä pidetään saksalaista filosofia Edmund Husserlia (1859-1938), joskaan itse fenomenologia ei rajoitu vain Husserlin filosofiaan. Husserl kehitti puhtaan (deskriptiivisen) fenomenologian käsitettä. Husserlin mukaan fenomenologia alkaa intentionaalisuudesta. Hänen kehittämänsä fenomenologian tarkoituksena oli tulkita rakenteita, joiden nojalla tietoisuuden intentionaaliset toiminnat ovat suuntautuneita kohteisiinsa. Nämä merkitysrakenteet ovat fenomenologisen analyysin keskeisiä kohteita ja niitä Husserl kutsui noemoiksi. Hänen mukaansa oikea tapa paljastaa tietoisuuden erikoisrakente on lähestyä sitä tietoisuuden suorittamien toimintojen kautta. Näiden toimintojen merkitysrakenteet paljastavat itse tietoisuuden rakenteen. Sen vuoksi on keskeistä tutkia noemoita, merkityksiä. Fenomenologiassa tarkastellaan siis tietoisuuden toimintojen merkitysulottuvuuksia. Husserlin mukaan jokaisella noemalla on merkitys (sisältö), jonka kautta se on kiinnittynyt objektiinsa. (Giorgi 2009, 4; Saarinen 1986, 114–120; Spiegelberg 1982, 69–70.)

Intentionaalisuus on tajunnan piirre ja se merkitsee, että jokainen tajunnan liike suunnataan kohteeseen, objektiin. Ollakseen valmis tajunnan tulee olla avoin objektille ja objekti tulisi ymmärtää laajimmalla mahdollisella tavalla. Tajunnallisuus ja kohde muodostavat toisiinsa palautumattoman kokonaisuuden. Intentionaalisuus on tajunnallisen toiminnan ydin fenomenologiassa. Intentionaalisuudella tarkoitetaan siis tajunnallisuuden kuuluvaa tapaa suhtautua oman toimintansa ulkopuolelle. Ihminen kokee elämyksiä tajunnallisen toiminnan valitessa kohteensa. Kohde ilmenee ihmiselle elämyksinä, jolloin todellisuus tarkoittaa jotakin. Elämys on aina todellinen, vaikka varsinaista kokemusta olisi vaikea käsittää. Klassinen tapa määrittää intentionaalisia suhteita on huomata, että esimerkiksi ”olla kaipuun tilassa” määritellään, että jotain kaivataan, tai ”tietäminen”, että jotain tiedetään tai ”olla tunteellinen” merkitsee, että joku on tunteellinen

jostakin. Intentionaalisissa suhteissa objekti voi olla spesifi tai yleinen, todellinen tai fiktiivinen. (Churchill & Wertz 2001, 249–250; Giorgi 1997, 235–260; Perttula 2008, 116.)

Fenomenologinen reduktio on intentionaalisuuden ohella toinen keskeinen käsite Husserlin fenomenologiassa. Fenomenologisen reduktion ideana on siirtää syrjään (sulkeistaa) epäolennaisuudet. Näin huomio pyritään keskittämään fenomenologisen analyysin kannalta olennaisimpiin asioihin. Reduktion päämääränä on fenomenologisesti puhdas kokemus, jolloin saadaan esiin fenomenologian kannalta olennaisimmat ominaispiirteet. Arkiajattelu, kulttuuri ja muu opittu tuo mukanaan ennakkoluuloja, jotka on riisuttava, jotta vapaudutaan arkiajattelun harhaanjohtavista tulkintatavoista. Huolimatta tämän kaltaisesta ulkomaailman sulkeistamisesta, Husserl ei kiellä ulkomaailman olemassaoloa. Fenomenologinen reduktio on metodologinen keino helpottaa tutkimuksen tulosten tekemistä täsmällisiksi. Husserlille (1962/1977) ne, mitkä ovat tosia empiirisessä mielessä, ovat objektit, jotka annetaan ajassa ja paikassa. Toinen vaatimus reduktiolle on, että aiempi tieto ilmiöstä painetaan taka-alalle, jotta sitä ei sekoiteta tutkittavaan ilmiöön, vaan se saa mahdollisuuden olla tilanteessa sellaisena kuin on. (Giorgi 1997, 235–260; Saarinen 1986, 120–122.)

Satulehdon (1992, 2-9) mukaan Husserlia kiinnosti ihmisen subjektiviteetti, joka rakensi ympärilleen itselleen mielekkään maailman. Husserl tarkasteli hänen mukaansa maailman rakentumista ihmisestä maailmaan päin. Ihminen jäsentää olemassaoloaan, ympäröivää maailmaa ja suhdettaan maailmaan järjen avulla. Asioille ja olemassaololle annetaan merkityksiä. Hänen mukaansa Husserl oli kiinnostunut ihmisestä ja ihmisen tietoisuudesta. Fenomenologiassa tutkitaan siis faktamaailman sijaan faktamaailman konstituoitumisen tapaa, sen rakentumisen inhimillisiä ehtoja.

Kuuluisin Husserlin oppilaista oli saksalainen filosofi Martin Heidegger (1889-1976). Heidegger kehitti oman filosofiansa kautta Husserlin fenomenologiaa. Tuotosta kutsutaan eksistentiaalisiksi fenomenologiaksi. Se on myös niin kutsutun hermeneuttisen tieteenfilosofian päämetodi. Hänen eksistentialismiaan ei ole luonnehdittu puhtaimmaksi, mutta hänen ajatuksensa ovat hyvin samankaltaisia eksistentialismin kanssa. Fenomenologiaa ja eksistentialismia yhdistää subjektiivisuus. Niiden välinen ero suhteessa subjektiivisuuteen kiteytyy siinä, että fenomenologiassa subjektiivinen tietoisuus on taustalla oleva lähtöpiste. Tästä lähtöpisteestä käsin henkiset toiminnot suuntautuvat kohteisiinsa. Eksistentialismille intentionaaliset merkitysrakenteet eivät ole kiinnosta-

via, ratkaisevaa sen sijaan on tarkastella, mitä intentionaalisuus kertoo itse tietoisuuden olemisen tavasta. Eksistentialismia luonnehtii elämänfilosofia, jota fenomenologia ei ole. Fenomenologia painottaa tiedollisia kokemuksia, eksistentialismi puolestaan tunnekokemuksia. (Saarinen 1986, 127–131; Spiegelberg 1982, 336–340.) Rauhala (2005a, 94) puolestaan nimittää eksistentiaalista filosofiaa ihmisen filosofiaksi.

Pattonin (1990) mukaan Husserlin (1962) määritelmä fenomenologialle on se, että me voimme tietää vain sen, minkä koemme. Tulkinta on olennaista kokemuksen ymmärtämiselle ja kokemus sisältää tulkinnan. Siten fenomenologien fokuksessa on se, kuinka yhdistämme ilmiön, jonka koemme järkevällä tavalla ja siten kehitymme yleismaailmallisesti. Ihmisten todellisuuksia ei eroteta. Kyseisestä näkökulmasta on kaksi seurausta, jotka usein sekoitetaan puhuttaessa kvalitatiivisesta metodista. Ensimmäisen mukaan se, mikä on tärkeää tietää, on se, mitä ihmiset kokevat ja miten he tulkitsevat maailman. Tämä on fenomenologisen tutkimuksen fokus. Toinen suuntaus on metodologinen. Ainoa keino selvittää, miten toinen ihminen jonkin asian kokee, on kokea se itse. Tämä johtaa osallistujien havainnoinnin tärkeyteen. Fenomenologinen näkökulma voi tarkoittaa näistä joko toista tai molempia. Tutkimuksen fokus voi olla siis ihmisten kokemuksesta ja siinä, kuinka he tulkitsevat maailmaa (jolloin voidaan haastatella ilman, että itse on ollut kokemassa). Se voi olla myös puhtaasti metodologinen tehtävä kokea tutkittava ilmiö (jolloin osallistujien havainnointi on tarpeen.) (Patton 1990, 69–71.)

Patton (1990) tiivistää fenomenologisen tutkimuksen keskittyvän kysymykseen: ”Mikä on näille ihmisille tämän ilmiön kokemuksen konstruktio ja ydin?” Koettu ilmiö voi olla esimerkiksi tunne, suhde tai vaikkapa kulttuuri. Eräs keskeinen ulottuvuus erottaa fenomenologisen lähestymistavan muista: oletus, että tutkimuksessa on piirre tai piirteitä jaetusta kokemuksesta. Eri ihmisten kokemuksia erotellaan, analysoidaan ja verrataan ilmiöstä olennaiseen, jo identifioidaan tietoon. Olennaisen omaksuminen määrittelee puhtaasti fenomenologisen tutkimuksen piirteitä. Fenomenologisessa tutkimuksessa keskitytään yksilön kokemuksen kuvailuun ja siihen, miten he kokevat sen minkä kokevat. (Patton 1990, 68–71.)

Fenomenologia menetelmänä sopii muun muassa sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joita on tutkittu vähän tai joista tarjolla oleva tieto osoittautuu olevan vahvasti esioletusten värittämää tai hiljaista tietoa. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan on etsittävä keinoja, joilla välttää sekoittamasta omaa elämäntilannetta toisten koettuihin elämäntilanteisiin. Yleinen ehto kokemuksen tutkimiselle on se, että tutkija mieltää itsensä sa-

manlaiseksi tutkittavaksi olennoksi kuin tutkittavatkin ovat. Lisäksi hänen pitää ymmärtää, että hänen kokeva ominaislaatunsa on tutkimuksellisen ymmärtämisen edellytys. (Judén-Tupakka 2008, 65; Perttula 2008, 135, 143.) Sosiaalityön tutkimuksessa ymmärän tämän siten, että työtä tehdään ihmisenä ihmiselle, ei vain työntekijänä asiakkaalle. Vastaavasti tutkija kohtaa ihmisen ihmisenä, ei tutkijana ja tutkittavana.

Fenomenologinen lähestymistapa on ollut vallitsevana kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Fenomenologia on kiinnostunut ymmärtämään sosiaalisia ilmiöitä informantin omasta näkökulmasta ja kuvaamaan maailma, kuten informantti sen kokee. Fenomenologian hengen mukaista on olettaa, että todellisuus on se, miten ihmiset sen yleensä kokevat. Kun haastattelu kohdentuu tutkittavan elämisaailman kokemusten merkityksiin, fenomenologinen lähestymistapa on tarkoituksenmukaista. Fenomenologisessa tutkimuksessa haastattelu muistuttaa tavallista keskustelua, mutta professionaalisen, ammattimaisena haastatteluna sillä on tarkoitus ja se sisältää tietyn lähestymistavan ja tekniikan. Sekä Giorgi (1997, 1998) että Spiegelberg (1960) ovat jäsentäneet fenomenologisen metodin käsittämään kuvailun, keskeisten piirteiden etsimisen sekä fenomenologisen reduktion. (Kvale & Brinkmann 2009, 26–27.)

Perttulan (1995c, 13–14) mukaan kvalitatiivinen tutkimusote voidaan jakaa kahteen ilmiöryhmään: perusrakenteeltaan tajunnallisiin ja perusrakenteeltaan sosiaalisen todellisuuden ilmiöihin. Tajunnallisten merkityssuhteiden tutkimiseksi empiirisen tutkimusaineiston on oltava kvalitatiivinen ja säilyttävä sellaisena koko tutkimusprosessin ajan. Perttulan mukaan fenomenologinen tutkimus eroaa sellaisista kvalitatiivisista tutkimustavoista, joissa empiria ja tulkinnallinen tutkimusvaihe nivoutuvat yhteen tutkimuksen eri vaiheissa. Fenomenologisessa tutkimuksessa ihmisten kokemukset ovat tutkijan kiinnostuksen kohteina. Tutkijan sanotaan olevan osa sitä empiiristä kokemuksen maailmaa, jota hän on tutkimassa. Näin siksi, että tutkijan on etsittävä sellainen suhde todellisuuteen, jossa todellisuuden ja tutkijan tajunnan välille syntyy suhde. Tutkija joutuu tutustumaan ja erottamaan omat kokemuksensa niistä kokemuksista, jotka ilmenevät suhteessa tutkittaviin. Tutkijan on tällöin mahdollista ymmärtää ennen tutkimusta hänelle tuntematonta tietoa. (Perttula 2008, 134.)

Perttula (2000, 429) puhuu fenomenologisesta metodista. Sen lopullinen muoto myötäilee tutkijan teoreettisia sitoumuksia ja empiirisen ilmiön peruslaatua. Fenomenologisen metodin muokkaaminen tutkittavaan ilmiöön sopivaksi on Perttulan mukaan tutkijalle enemmän velvoite kuin lupa. Hänen mukaan ilmiö asettaa päämäärän ja metodi tekee

työn. Fenomenologinen metodi on keino tiedostaa ja hallita tulkinnallisuutta ja luoda sen myötä edellytyksiä ilmiön fenomenologiselle näkemiselle.

Fenomenologiseen orientaatioon perustuva ontologis-metodologinen analyysi koskee kaikkea toisen ihmisen kokemukseen kohdistuvaa erityistieteellistä tutkimusta. Subjektiivisen kokemuksen perusrakenne on sama riippumatta siitä, mihin ihmistieteen sisältöalueeseen tutkittavan kokemuksen sisältö liittyy (Perttula 1995c, 39).

Fenomenologisesta tutkimusmetodista ei ole mahdollista esittää tarkkaa kuvausta. Metodi tarkoittaa enemmänkin ajattelutapaa ja tutkimusotetta, ei niinkään aineiston käsittelytapaa. Tutkijan, tutkittavan ja tilanteen erityislaatuisuus muodostavat tutkimuksen muodon. Tutkijan tulee aika ajoin olla kriittinen ja reflektiivinen omaa tutkimustaan kohtaan. Oman ihmiskäsityksen tai ennakkoluulojen tunnistaminen mahdollistaa tarkkailun niiden vaikutuksesta tutkijan tulkintoihin. Tutkimuskohdetta ennakolta selvittävien teoreettisten mallien tiedostaminen on fenomenologiassa erityisen merkityksellistä. Reflektion avulla näiden tunnistaminen on mahdollista. Tutkimuksen ajaksi ne tulisi kuitenkin siirtää sivuun. (Laine 2010, 33–36.)

Fenomenologisen tutkimuksen perustana ovat filosofiset ongelmat siitä, millainen ihminen on tutkimuskohteena (ihmiskäsitys) ja miten tuollaisesta kohteesta voidaan saada tietoa ja millaista se on luonteeltaan (tiedonkäsitys). Tutkimuksen teon kannalta keskeisiä käsitteitä ovat kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys, tietokysymyksistä ymmärtäminen ja tulkinta. Fenomenologiassa tutkitaan kokemuksia, ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa. Ihmistä ei voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen, jolloin kaikki merkitsee meille jotakin. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan. Merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen pääkohde; maailma näyttäytyy merkityksinä. Todellisuus avautuu merkitysten valossa ja niiden lähde on yhteisö, jossa kasvamme. Näin ollen eri kulttuureissa elävillä ihmisillä on erilainen elämismaailma. Koska jokainen yksilö on osa jonkin yhteisön merkityksiä, saadaan tutkimuksella esille myös jotain yleistä. (Laine 2010, 28–31.)

Käsitän tämän siten, että myös suomalaisessa kulttuurissa on erilaisia todellisuuksia, jolloin elämismaailmat ovat erilaisia. Ajattelen lastensuojelun kentällä näiden todellisuuksien liittyvän lapsen ja perheen lähiyhteisöön. Ne ovat suhteessa vallitsevaan kulttuuriseen todellisuuteen, joka puolestaan määrittelee esimerkiksi riittävän vanhemmuuden edellytykset lastensuojelun ja lapsen edun näkökulmasta.

Fenomenologinen tutkimus ei pyri löytämään säännönmukaisuuksia, vaan on myös kiinnostunut ainutkertaisesta ja ainutlaatuisesta. Fenomenologinen tutkimus pyrkiikin yleistyksen sijaan ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmailmaa. Fenomenologisen tutkimuksen ensisijainen tehtävä ei siis ole luoda kokonaiskäsitystä ihmisestä. Hermeneuttinen ulottuvuus fenomenologisessa tutkimuksessa ilmenee tulkinnan tarpeesta. Se kohdistuu ihmisten välisen kommunikaation maailmaan. Hermeneuttisen tulkinnan kohteena ovat ihmisen ilmaisut, jotka kantavat merkityksiä. Esiymmärrys tarkoittaa tutkimusprosessissa kaikkia tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohdetta jo ennen tutkimusta. Fenomenologinen ja hermeneuttinen tutkimus koostuvat kaksitasoisuudesta: perustaso koostuu tutkittavan koetusta elämästä esiymmärryksineen. Toinen taso kohdistuu ensimmäiseen tasoon ja siinä tapahtuu itse tutkimus. Toisaalta on tärkeää käsittää tajunnallisuuden asettuminen ihmisen kokonaisuuteen ja se, millä tavalla erityinen todellisuus se on. Samasta kokemuksellisesta ilmiöstä voi kuvata sekä yksilökohtaista (jokaista tutkittavaa koskevaa) että niissä yhdessä esiin tulleita yleisiä ymmärrystä. (Laine 2010, 31–32; Perttula 2008, 135–154.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan kyky tavoittaa ilmiö sellaisena, kuin se tutkittavalle ilmenee, on keskeinen luotettavuuden arvioinnin lähtökohta. Tutkimusprosessi on kahden ihmisen merkityssuhteiden kohtaamista. Metodisten menettelytapojen avulla pyritään minimoimaan tutkijan teoreettisten ja henkilökohtaisten ymmärtämisyhteyksien vaikutus tapaan, jolla tutkittavan kokemus hänelle ilmenee. Fenomenologisen tutkimuksen erityiset luotettavuuden kriteerit liittyvät sulkeistamiseen ja mielikuvatasolla tapahtuvaan muunteluun. Sulkeistaminen liittyy tavallisimmin analyysiprosessiin, mutta myös tutkimusaineiston hankintaan. Mielikuvatasolla tapahtuvassa muuntelussa tutkija pohtii, mitä merkitysisältöjä muuttamalla kokemus lakkaa olemasta sitä, mitä se on. Siten löytyvät ne merkitykset, jotka kokemukseen on sisällyttävä, jotta se on juuri kyseinen kokemus. (Perttula 1995c, 45–46.)

Fenomenologiassa reduktion avulla epäolennaisuudet pyritään siirtämään syrjään. Näin huomio keskittyy tutkittavan ilmiön olennaisuuksiin. Sulkeistaminen, joka on reduktion ensimmäinen vaihe, tekee tilaa havaitsemiselle. Sulkeistamisen onnistuminen on rajallista. Tutkijan oma elämäntilanne asettaa rajat sille, mitä tajunnallisesti voi ymmärtää. Sulkeistaminen on myös itsekriittistä ajattelutyötä ja tutkitusta asiasta käytyjä kriittisiä keskusteluita esimerkiksi kollegojen kanssa. Tutkijan ymmärrys tutkittavasta asiasta muuntuu koko tutkimuksen ajan. Lehtomaan mukaan sulkeistamisen vaatimus koskee koko tutkimusta ja siinä on ennen kaikkea kyse tutkimusasenteesta. Fenomenologinen

reduktio tarkoittaa siis ilmiöstä aiemmin tiedetyn laittamista taka-alalle, jolloin ilmiö voidaan kohdata puhtaana ja kuvata sitä sellaisena kuin se näyttäytyy. Reduktiossa otetaan huomioon annettu sellaisena kuin se on annettu. Mitään tutkimusta ei voida pitää fenomenologisena, jos reduktiota ei ole käytetty ja tehty näkyväksi. (Giorgi 1997, 235–260; Lehtomaa 2008, 163–166.)

Judén-Tupakan (2008, 84–85) mukaan vaikeinta fenomenologisen menetelmän soveltamisessa empiiriseen tutkimukseen on toteuttaa tutkimus vapaana ennako-oletuksista. Hänen mukaansa oma kokemus on tiedostettava, mutta siitä on vapauduttava ilmiön olemuksen tarkastelemiseksi. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkija tavoittelee tutkittavan konstituutiota tämän elämismaailman kokemisesta.

Reduktion avulla analyysivaiheessa tutkija kokee uudelleen toisten kuvaaman kokemuksen. Reduktio koostuu sulkeistamisesta ja mielikuvatasolla tapahtuvasta muuntelusta. Sulkeistamisessa tutkija tunnistaa tietoisesti ilmiöön etukäteen liittämäänsä merkityssuhteita ja pyrkii siirtämään ne syrjään tutkimuksen ajaksi. Pelkistettynä sulkeistaminen tarkoittaa sitä, että tutkija pohtii, ovatko muodostuneet kokemukset nousseet tutkimusaineistosta vai onko se hänen rakentama tulkinta tai muista aiheista oleva kokemus. Sulkeistaminen on edellytys sille, että tutkimuksellinen ymmärtäminen koskee sitä, mitä sen on tarkoitus koskea. Ilman sulkeistamista tutkija voi ymmärtää sen, mitä hän siitä jo aiemman perusteella ymmärtää. Reduktion toinen vaihe, mielikuvatasolla tapahtuva muuntelu pakottaa seulomaan esiin ne tavat, joina toisen kokemus ilmenee. Tämä on tutkijan mielessä tapahtuvaa toimintaa, jossa hän merkitysyhdistelmiä muunnellen etsii kokemusten ja tutkittavan ilmiön edellyttämät merkitykset. Tutkija on subjekti, koska ymmärrys tutkimuskohteesta rakentuu hänen tajunnalleen. (Perttula 2008, 145–146.)

Tiedon yleistäminen ei ole perusteltua ilman fenomenologista reduktiota. Tutkijan on oltava itselleen ankara eikä hyväksyä ennako-oletuksia. Samaan aikaan hänen on oltava salliva ja luottaa varmuuteen, jonka fenomenologista metodia seuraava intuitio hänelle antaa. Fenomenologinen tutkimus lukee tekstimuotoista tutkimusaineistoa kuvuksena tutkittavien omakohtaisesta koetusta maailmasta. Fenomenologisen tutkimuksen luotettavuuden spesifit kriteerit tiivistyvät siinä, miten hyvin tutkija kykenee ennako-käsityksensä sulkeistamiseen ja miten systemaattisesti hän mielikuvatasolla muuntelee merkityksen sisältäviä yksiköitä. (Perttula 1995c, 46; 2000, 440.)

Fenomenologisen metodin ymmärtäminen kunnolla vaatii vähintään edellä mainittujen merkitysten ymmärtämistä. Tajuntaa pidetään systeemin tietoisuutena, kaikkena, mikä

on ”esityskelpoista” ilman lisäyksiä tai deletointeja. Se on ilmiön tarkka merkitys. Fenomenologisessa tutkimuksessa ihmisen kaikki tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan ymmärtäminen on tuntevaa ja intuitiivista. Ymmärtäminen tapahtuu aiheeseen uppoutuneena. (Perttula 2008, 146; Varto 1992, 91.)

Omalla kohdallani sulkeistaminen tarkoitti käytännössä sitä, että tutkimusta tehdessäni pyrin sulkeistamaan tutkimusaiheestani ennalta tiedetyn empiirisen tutkimustiedon. Pyrin kohtaamaan äidit ilman etukäteistietoa heidän yksilöllisistä elämäntilanteistaan. Äitien kertomat kokemukset muodostivat sellaisenaan tutkimusaineistoni. Olen ollut kiinnostunut siitä, miten äidit ovat asioita kokeneet. Varsinainen reduktio tapahtui kohdallani kuitenkin vasta analyysivaiheessa, jolloin muodostin sisältöalueita. Minun piti tuolloin tarkkaan pohtia omia mahdollisia ennakkoasenteitani, jotta olisin kyennyt parhaalla mahdollisella tavalla löytämään keskeisimmät merkitykset äitien kokemuksista. Sen vuoksi myös tulosten kanssa käyvää vuoropuhelua tukevaa tutkimuskirjallisuutta etsin vasta analyysin valmistuttua.

3.3 Holistinen ihmiskäsitys

Ihmiskäsityksen määrittely tutkimustyössä on tärkeää. Se paitsi viittaa niihin edellyttämiin ja olettamuksiin, joita tutkijalla on tutkimuskohteestaan tutkimustyötä aloittaessaan että myös antaa lukijalle mahdollisuuden suhteuttaa saadut empiiriset tulokset tutkijan käsitykseen ihmisestä. Tutkija kietoutuu tiedostamattaankin johonkin ihmiskäsitykseen, koska hänen hypoteesinsa ja metodinsa edellyttävät jotakin tutkimuskohteesta ihminen (Rauhala 2005a, 93). Eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsitykseksi on omaksuttu Rauhalan (1989, 1994, 2005a) kuvaama holistinen ihmiskäsitys. Myös situationalisesta säätöpiiristä puhuttaessa tarkoitetaan ihmiskäsitystä. Rauhala on kehittänyt holistista ihmiskäsitystä rationaalisen filosofisen ajattelun avulla Edmund Husserlin tajunnan analyysin ja Martin Heideggerin eksistentiaalisen analyysin pohjalta. Sen kuvataan tarkastelevan ihmistä kokonaisuutena ja ottavan täysimääräisesti sekä kokonaisvaltaisesti huomioon ihmisen kontekstin, kulttuurin, kielen ja historian. (Lehtovaara 1994b, 27–33; Perttula 1995c, 14–17.)

Rauhala on tiivistänyt ihmiskäsityksen seuraavasti:

”Ihmiskäsityksellä tarkoitetaan kaikkea, mitä on jouduttu edellyttämään ihmisestä tutkimuskohteena tutkimushypoteeseja asetettaessa ja menetelmiä valittaessa. Ihmiskäsityksen analyysi pyrkii paljastamaan, mitä ihminen perustavasti on, ennen kuin empiirinen tutkimus on hypoteeseillaan ja kuvauksillaan sektoroinut hänet.” (Rauhala 2005a, 93.)

Ihminen ja elinympäristö kuuluvat erottamattomasti yhteen eksistentiaalisessa fenomenologiassa. Ihminen on ainutlaatuinen olemassaolon muoto todellisuudessa, jota tutkimme. Tällä perustellaan eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsityksen pitämistä holistisena. Siinä ihmistä tarkastellaan kokonaisuutena, huomioiden kokonaisvaltaisesti ihmisen konteksti, kieli, kulttuuri ja historia. Eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsityksen mukaan jokainen on suhteessa erilaiseen maailmaan ja toteutuu maailmassaan erilaisena. Sen mukaan on käytännöllinen ja teoreettinen mahdottomuus, että kaksi identtistä elämäntilannetta voisi olla olemassa. Ihminen on ainutkertainen. Eksistentiaalisessa ajattelussa korostuvat ihmisen arkisuus ja asioiden konkreettisuus; elämä muotoutuu valintojen kautta, niiden mukaiseksi. Ihminen on aina kiinni nykyhetkessä. Syyllisyys ja ahdistus nähdään inhimillisinä kokemuksina. Ne kuuluvat ihmiseloon ja ovat seurausta valinnoista. Syyllisyys nähdään johtuvaksi siitä, ettei ihminen voi koskaan tulla sellaiseksi, joksi hän voisi tulla. Eksistentiaalisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen ei koko elinaikanaan voi saada kaikkea haluamaansa. Eksistentiaalinen ihmiskäsitys ei sisällä määräytyvyyttä. Samankaltaisessakin elämäntilanteessa elävät tekevät erilaisia valintoja. (Lehtovaara 1994b, 27–33; Perttula 2002, 156–158.)

Rauhalan (1989, 2005b) mukaan ihmisen olemassaolon perusmuodot paljastuvat ontologisessa analyysissä, jonka tuloksena on syntynyt holistinen ihmiskäsitys. Ihminen on holistisen ihmiskäsityksen mukaan kokonaisuus, joka voidaan hänen mukaansa ymmärtää seuraavien kolmen ontologisen perusmuodon kautta: 1) kehollisuus (olemassaolo orgaanisena tapahtumisena), 2) tajunnallisuus (olemassaolo psyykkishenkisenä kokemuksellisuutena) ja 3) situationaalisuus (olemassaolo suhteutuneisuutena omaan elämään). Ihmisen kokonaisuus konstituoituu näiden olemuspuolien yhteenkietoutumisesta. Kokonaisuus muodostuu eri olemuspuolia edustavien ja olemuksellisesti jyrkästi toisistaan eroavien tapahtumien ja asiantilojen yhteispelistä. Mikään olemuspuolista ei voi puuttua ihmisestä (Rauhala 1994, 12).

Holistinen ihmiskäsitys on Rauhalan (2005b, 87) mukaan monopluralistinen. Siinä sovitaan yhteen moneus ja ykseys. Ihmisen kokonaisuus voidaan siten empiirisessä tutkimuksessa hallita vain erilaisuuden tiedostamisen ja huomioon ottamisen pohjalta.

3.3.1 Kehollisuus

Kehollisuudella Rauhala viittaa kysymykseen ihmisen olemassaoloon orgaanisena tapahtumana, elämää toteuttavien ja ylläpitävien orgaanisten prosessien kokonaisuuteen. Kehollisuudessa, orgaanisessa olemassaolossa, kaikki tapahtuu konkreettisesti (sydän lyö, ruoansulatus toimii, verenkierto välittää happea). Kehollisuuteen liittyy mielekkyys, joka löydetään ja saadaan esiin kehossa vain orgaanisen tapahtumisen omia konkreettisia suhteita tutkimalla. Orgaanisen elämän mielekkyys ei ole elintoiminnallisista tapahtumista irrallaan. Kehollisuuden olemisen ehto on situationaalisuus. Kehollisuus saa elämän syntymiseen ja ylläpitämiseen tarpeelliset ravinteet, veden, hapen jne. tilanteesta. (Rauhala 1989, 32–34; 1994, 13; 2005b, 86.)

Ajattelen kehollisuuden ilmenevän lastensuojelutyössä usein päihteiden väärinkäyttönä tai mielenterveyden ongelmina, jolloin vaikutukset ulkoiseen olemukseen kokemukseni mukaan välittyvät melko nopeasti. Välinpitämättömyys tai kyvyttömyys huolehtia omasta itsestä esimerkiksi riittävän monipuolisen ravinnon, hygienian tai säännöllisen lääkityksen suhteen ovat usein kodin ulkopuolelle merkki siitä, ettei yksilön kehollisuus ole tasapainossa.

3.3.2 Tajunnallisuus

Rauhalan (1989, 29) mukaan tajunnallisuus on mielellisyyttä, jossa ihmisen olemispuoli tulee olemassa olevaksi mielen ilmenemisessä ja niiden keskinäisessä organisoitumisessa. Tajunnallisuus edellyttää kehollisuuden (Rauhala 1994, 13). Tajunta on myös tilanteen tietämisen ehto (Rauhala 2005a, 104). Mieli on hänen mukaansa merkityksen antaja, joka ilmenee tai se koetaan aina jossain tajunnan tilassa eli elämyksessä. Mielellisyys suhteutuu toisiinsa mielellisyyden eli niiden sisäisen merkitsevyyden sitomina. Merkityssuhde syntyy mielen asettuessa tajunnassa suhteeseen jonkin objektin, asian tai ilmiön kanssa tavalla, jolla ymmärretään kyseinen objekti, asia tai ilmiö mielen avulla. Merkityssuhteet edellyttävät siten kehollisuuden hermostoimeen, joiden avulla kokemukset reaalistuvat. Merkityssuhteessa ihminen asettuu ymmärtävällä tavalla suhteessa tilanteeseensa. Käsitteet itsestämme ja maailmankuvastamme syntyvät merkityssuhteiden muodostamista verkostoista. Merkityssuhteet koostuvat siten, että uudet mielen

ilmentymät suhteutuvat olemassa olevaan, tiedettyyn ja tunnettuun kokemuserustaan. (Rauhala 1989, 29 -31; 1994, 13.)

Vanha kokemustausta, josta Rauhala (1989, 32) käyttää Husserlia mukaillen nimitystä horisontti, toimii ymmärtämysyhteytenä. Uusi mieli suhteutuu siihen organisoituen merkityssuhteeksi, tullen osatekijänä mukaan maailmankuvan muodostumiseen.

Lastensuojelutyössä ajattelen tajunnallisuuden ilmenevän suhteessa vanhemman omaan tilanteeseen, niihin elämäntilanteiden mahdollistamiin puitteisiin, jossa hän perheensä kanssa elää ja johon hän on suhteessa. Merkityssuhteiden avulla vanhemman kokemukset ympäröivästä todellisuudesta reaalistuvat. Lastensuojelutyössä pyritään ajatteluni mukaan vaikuttamaan erityisesti vanhemman vanhaan kokemustaustaan pyrkimällä tuottamaan uusia ilmiöitä ja asioita. Siten vanhemman on mahdollista muodostaa uusia käsityksiä suhteessa omaan vanhemmuuteensa mahdollistaen lastensuojelullisen huolen vähenemisen.

3.3.3 Situationaalisuus

Situationaalisuudella ihmisen olomuotona tarkoitetaan Rauhalan (1989) mukaan ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteensa (situaationsa) kautta ja mukaisesti. Situationaalisuuden ymmärtäminen on hänen mukaansa tajunnallisuuden ja kehollisuuden ymmärtämistä vaikeampaa. Situaatio on se osa maailmaa, johon yksilö on suhteessa. Situationaalisuus on ihmisen olemassaolon käsittämiseksi yhtä välttämätön ontologinen perustekijä kuin kehollisuus ja tajunnallisuuskin. Situaatioon rakennetekijöitä eli komponentteja ovat esimerkiksi perhetilanne, työelämä, koulutus, kulttuuri, tavat ja tottumukset. Ne ovat aina ainutkertaisia ja ainutlaatuisia. Yksinkertaistettuna ihminen tulee sellaiseksi kuin komponenttien luonne edellyttää. (Rauhala 1989, 28–35.)

Edellä mainituista tilanteiden komponenteista useat ovat niitä, joita lastensuojelutyössä arvioidaan lapsen edun kannalta ja joihin kokemukseni mukaan riittävän vanhemmuuden kriteerejä usein verrataan. Huostaanoton jälkeen situationaalisuus on elämäntilanne, jolloin lapsi ei enää asu kotona. Tällöin vanhemmalla pitäisi olla mahdollisuus ja oikeus pyrkiä muutokseen yhden tai useamman komponentin osalta.

Osaan tilanteiden komponenteista ihminen ei voi itse vaikuttaa, ne määräytyvät kohtalonomaisesti (esimerkiksi kansallisuus, ihonväri, rotu, yhteiskunta). Useita tilanteiden komponentteja sen sijaan voidaan valita ja siten vaikuttaa omaan situationaalisuuden muunteluun (esimerkiksi puoliso, harrastukset, ystävät, usein myös ammatti ja ravinto).

Rauhala jakaa tilanteen komponentit edelleen konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin. Konkreettisia tilanteen komponentteja ovat esimerkiksi ravinteet, maantieteelliset ja ilmastolliset olosuhteet, kodin ulkoiset puitteet jne. Ideaalisia komponentteja puolestaan ovat esimerkiksi arvot, normit, uskonnolliset ja aatteelliset virtaukset, luonto jne. Rauhala käyttää nimitystä tilanteen faktisuus, jolla hän tarkoittaa yleisnimitystä tilanteen komponenttien reaalisuudelle ilman että niitä spesifioidaan. (Rauhala 1989, 35.)

3.4 Ihmiskäsitys tutkimuksessani

Sosiaalityöllä vaikutetaan ihmiseen pääasiassa tilanteen kautta. Se on perusluonteeltaan jotakin tilanteeseen kohdistuvaa, vaikkakaan kaikilla sosiaalityön tutkimus- ja sovellutusaloilla ei olla suhteessa ihmiseen vain tilanteen komponentteja muunnellen. Ne tilanteen komponentit, joihin on mahdollista puuttua niin eettisyyden kuin velvoittavuuden näkökulmasta vaihtelevat yksilökohtaisesti. Keskeisiä toiminnan kohteita ovat esimerkiksi ihmisen elämän taloudelliset ehdot. Sosiaalityössä tehtävä tilanteen modifiointi ei välttämättä näyttäyty ulospäin kovin suureelliselta. Pienikin muutos voi merkitä alkua suotuisalle kehitykselle kokonaisuutta ajatellen. Tämä perustuu Rauhalan mukaan siihen, että situationaalisessa säätöpiirissä kaikki tapahtumat ”läpäisevät” toisensa ja ”resonoivat” toisissa olemassaolon muodoissa. Jokainen parannus tilanteessa voi vaikuttaa positiivisesti myös toisen tilanteen komponentteihin. (Rauhala 1989, 115–117.)

Sosiaalityö kohdistuu ensisijaisesti tilanteen kohtalomaiseen rakenteeseen. Tällä Rauhala (1989) tarkoittaa sellaisen tilanteen kovuuden lieventämistä, jota asianomainen ei itse yksin pysty korjaamaan. Sosiaalityössä on kuitenkin varottava yksilöä passiivista pakkoauttamista. Jos ihmisten tilanteita pyritään liiaksi standardoimaan, on vaarana häiritä heidän kasvua ja kehitystä omista yksilöllisistä ehdoista käsin. Autettavan yksilön tulisi ihannetilanteessa tiedostaa tajunnassaan oma tilansa, jotta hän kykenisi sosiaalityön tuella itse modifioimaan omaa tilanteitansa. Holistisuuden periaatteen mukaan näin toimittaessa vedotaan ihmisen tajunnalliseen olemassaolon puoleen. Sosiaalityötä ohjaa yhä enemmän taloudelliset resurssit ja niiden oikea kohdentaminen. Aina ei ole itsestään selvää, että resursseista päättävä tahot näkevät ihmisen holistisesti. Näin ajateltuna tilanteio nähdään ihmisestä irrallaan, jolloin siinä tapahtuvien positiivisten muutosten ei nähdä olevan mukana kehollisessa (terveydessä) ja psyykkisessä (hyvinvoinnissa). (Rauhala 1989, 117–118.)

Lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta tilanteen muutokset voivat olla radikaaleja, mullistaen yksilön elämän. Lapsen huostaanotolla voi olla tämänkaltainen vaikutus. Huostaanoton kaltaiset, tilanteen rajutkin muutokset ilmenevät yleensä negatiivisina ilmiöinä muissakin ihmisen olemassaolon muodoissa. Ihminen, jolla on tässä vaiheessa kykyä muutokseen, kokee tilanteen järkytyksen tajunnassaan ahdistuksena. (Rauhala 1989, 118.)

Olen pohtinut holistisen ihmiskäsityksen vaikutusta tutkimukseeni seuraavan ajattelumallin avulla. Pohtiessani huostaanoton merkitystä äitien elämään, koin sillä olevan vaikutusta kaikkiin kolmeen olemassaolon muotoon. Situationaalisuuden koen viittaavan tilanteeseen, jossa äidit elävät tai ovat eläneet lapsen ollessa poissa kotoa. He ovat joutuneet määrittelemään elämäänsä uudelleen tavoitteenaan tilanne, jossa lapsi palaisi kotiin. Siten situationaalisuus muodostuu äitien elämäntilanteen, siinä kiinteästi mukana olevien ihmisten ja asioiden kokonaisuudesta. Tajunnallisuuteen liittyvät ne merkityssuhteet, joiden kautta äitien kokemukset reaalistuvat uudella tavalla lapsen ollessa sijoitettuna. Kehollisuuden koen puolestaan liittyvän fyysisiin oireisiin, joita lapsen huostaanotto saattaa laukaista (unettomuus, päihteidenkäytön lisääntyminen, masennuksen syveneminen, jolloin kyky huolehtia omasta itsestään vähenee).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä

Vuoden 2008 alussa voimaan tullut lastensuojelulaki (417/2007) korostaa aiempaa selkeämmin sekä perheen jälleenyhdistämisen huomioimista lapsen sijaishuollon aikana että vanhemman kanssa tehtävää yhteistyötä. Tutkimukset lastensuojelun käytännöistä ovat viime vuosina painottuneet Suomessa muun muassa lapsilähtöisen työn tarkastelemaan ja nuorten kokemuksiin sijaishuollosta (katso luku 2).

Vanhemman kanssa tehtävä työ ja sen näkyväksi tekeminen on lisännyt tutkimuksellisen tiedon tarvetta vanhemman kokemuksista sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Pysin tutkimuksellani paikkaamaan tätä aukkoa. Tavoitteenani on tuottaa tietoa ja ymmärtää vanhempien kokemuksellisia merkityksiä sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä tehden tätä ilmiötä näkyvämmäksi ja ymmärrettävämmäksi. Kyseessä on ryhmä, jonka ääni on vaarassa jäädä esimerkiksi provosoivien ja toisinaan epäkorrektienkin mediaesitysten alle. Tavoitteenani on tutkimuksellani tuottaa tietoa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä äitien näkökulmasta. Tämän tiedon pyrin tuottamaan vastaamalla kysymyksiin:

- minkälaisia kokemuksia huostaanotetun lapsen äidillä on sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä?

Tarkastelen saatuja tuloksia holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta peilaten niitä tajunnallisuuden, kehollisuuden ja situationaalisuuden osatekijöihin.

4.2 Avoin haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelua pidetään laaja-alaisimpana keinona lähestyä toisen ihmisen kokemuksellista maailmasuhdetta. Tutkimukseni aineistonkeruumenetelmänä olivat avoimet haastattelut. Avoimeen haastatteluun päädyin sekä tutkimusseminaarissa saamani palautteen, että hahmottamani käsityksen perusteella siitä, että nimenomaan avointa haastattelua pidetään teemahaastattelua enemmän fenomenologisen tutkimuksen tapana hankkia aineistoa. Koska fenomenologiaa luonnehtii avoimuus tutkimuskohteelle, myös haastattelukysymysten tulisi olla avoimia, eivätkä ne saisi ohjata vastauksia. Avoimessa haastattelussa korostuu tutkittavan ilmiön perusteellinen avaaminen. Avointa haastattelua on kuvattu ilmiökeskeiseksi, eikä tutkimuksen viitekehys määrää haastattelun suuntaa. Koko-

naan viitekehystä ja tutkijan esitietoa ei voida sulkeistaa, mutta avoin haastattelu sallii tutkijan intuitiiviset väliintulot teemahaastattelua paremmin. Tosin avoimessakin haastattelussa kysymykset jossain määrin rajaavat ja ohjaavat haastateltavaa. Avoimen haastattelun on myös luonnehdittu sopivan arkaluontoisten asioiden tarkasteluun sen perustuessa vapaamuotoiseen vuorovaikutukseen. Avointa haastattelua puoltaa myös se, että se tuottaa jossakin määrin aidompaa tietoa. Kirjallisuudessa avointa ja syvähaastattelua on käytetty lähes synonyymeinä toisilleen (katso Hirsjärvi ja Hurme 2010, 45; Siekkinen 2010, 45; Tuomi ja Sarajärvi 2009, 75). Itse päädyin käyttämään käsitettä avoin haastattelu muun muassa haastattelujen kertaluonteisuuden vuoksi. (Laine 2010, 37–38; Mäkelä 1995, 49; Siekkinen 2010, 45–46; Tuomi ja Sarajärvi 2009, 75–77.)

Myös Lehtomaa (2008) pitää avointa haastattelua teemahaastattelua parempana fenomenologisessa tutkimuksessa. Tätä hän perustelee sillä, ettei kokemuksen tutkija pyri etukäteen tietämään, mitä asioita haastateltavat tuovat esille elämäntilanteestaan. Näin ollen teemoja ei tule liiaksi rajata. Avoin haastattelu muistuttaa keskustelua, jossa tutkijalla on kuitenkin lupa ohjata haastateltavaa kuvaamaan niitä kokemuksia, jotka liittyvät tutkijaa kiinnostaviin elämäntilanteen ulottuvuuksiin. Sen tulisi keskustelunomaisen luonteensa lisäksi olla mahdollisimman avoin ja luonnollinen. Haastatteliija etenee intuition varassa. Haastattelu onkin Lehtomaan mukaan keskittävää kuulemistä vaativaa työtä ja siihen on varattava riittävästä aikaa. Kysymysten tulee olla sellaisia, että vastaukset olisivat kuvailevia ja kertomuksenomaisia. Avoimessa haastattelussa haastattelijan päätehtävänä on syventää haastateltavien vastauksia ja rakentaa jatko niiden varaan. Puheen tulisi olla mahdollisimman konkreettista. Haastateltavat ovat tärkeitä informanteja, joita ei ole valittu satunnaisotannalla. He kertovat asioistaan oman ymmärryksensä mukaisesti. (Hirsjärvi ja Hurme 2010, 45–46; Laine 2010, 37–39; Lehtomaa 2008, 170–171; Tuomi ja Sarajärvi 2009, 77.)

Fenomenologinen tutkimus asettaa omanlaisensa ehdot tutkimusaineiston hankinnalle. Tutkijan tulee vaikuttaa mahdollisimman vähän niihin kokemuksiin, joita tutkittavat tuovat esille tutkimustilanteessa. Edellä kuvailun avoimen haastattelun piirteiden lisäksi hyvä kysymys herättää tutkittavassa mahdollisimman paljon tutkittavaan asiaan liittyviä omakohtaisia kokemuksia ja elettyjä mielikuvia. Tutkijan tulisi aloittaa mahdollisimman laajoilla kysymyksillä, jotta tutkittavalla on mahdollisuus kuvata kokemuksiaan siten kuin on ne itse kokenut. Haastattelun edetessä tutkija esittää tarkentavia kysymyksiä selkeyttääkseen tutkittavan antamia kuvauksia. Tutkijan päätehtävänä on saada tut-

kittava kuvaamaan kokemuksiaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti kuitenkin niin, ettei tutkija vaikuta haastateltavan ilmaisun sisältöön. (Perttula 1995c, 65–67.)

Omat haastatteluni rakentuivat siten, että aluksi lyhyen esittäytymisen jälkeen pyysin haastateltavia kertomaan lyhyesti perheensä sen hetkisestä tilanteesta (esimerkiksi sen keitä perheeseen kuuluu), jolloin huostaan otetut lapset tulivat luontevasti esille nimillä puhuttuina. Sen jälkeen pyysin haastateltavia kertomaan lyhyesti huostaan ottoon johtaneista tapahtumista. Tätä aihetta jouduin jonkin verran rajaamaan, jotta keskustelu pysyi raameissaan. Jokaisella haastateltavalla oli omanlaisensa tarina kerrottavana, yhteistä heille oli puhumisen tarve. Saatuani käsityksen huostaan ottoa edeltävistä vaiheista eteni haastattelu itse aiheeseen. Pyysin haastateltavia kuvaamaan kokemuksiaan yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa sekä sosiaalityöntekijältä saadusta tuesta lapsen huostaan otton jälkeen. Jokainen haastateltava eteni omien kokemuksiansa kautta. En rajannut näitä kokemuksia erillisiin teemoihin haastattelun aikana, vaan keskityin pitämään keskustelun tutkimusongelmassa. Pysin kuuntelemaan äitejä keskittyneesti. Tein tarkentavia kysymyksiä toisaalta syventääkseni kerrottuja kokemuksia, toisaalta taas välttääkseni tekemästä omia tulkintoja. Haastatteluja litteroidessani huomasin, että äidit, joilla lapsen/lasten huostaan otto oli jo lopetettu, kuvasivat kokemuksiaan jäsentyneemmin kuin ne äidit, joiden lapsi/lapset olivat vielä huostassa. Merkittävää eroa en itse haastattelun aikana huomannut kokemusten kuvauksissa.

4.3 Aineistonkeruu

Ryhtyessäni työstämään lisensiaatintutkimustani tarkoitukseni oli haastatella sosiaalityöntekijä-asiakaspareja. Ajatukseni oli anoa tutkimusluvat keskisuuriin kaupunkeihin, joissa ei ollut keskitettyä sijaishuollon yksikköä. Perhehoidossa olevia lapsia tuli olla useampia, jotta kokemusta sijaishuollosta voitiin olettaa olevan. Keväällä 2010 olin yhteydessä 11 kuntaan Pirkanmaan, Kanta-Hämeen ja Satakunnan alueella. Kyseiset kunnat/kaupungit valitsin sen perusteella, että niissä oli THL:n tilastoraportin mukaan perhehoitoon sijoitettuja lapsia (Stakes 2009.) Otin yhteyttä ensisijaisesti sähköpostitse lastensuojelun johtaviin viranhaltijoihin, joiden yhteystiedot löytyivät kunkin kunnan internet-sivuilta. Tarkoitukseni oli selvittää alustavasti halukkuutta osallistua tutkimukseeni. Sähköpostissani kerroin lyhyesti tutkimuksestani. Myöhemmin olisin soittanut ja sopinut tapaamisesta selvittääkseni tutkimustani tarkemmin. Tapaamisiin saakka en milloinkaan päässyt, sillä lähettämistäni 11 sähköpostista kolmea ei luettu laisinkaan, viisi luettiin, mutta niihin ei vastattu. Kolmelta johtavalta viranhaltijalta sain vastauk-

sen, joissa todettiin aiheen olevan mielenkiintoinen, mutta osallistuminen koettiin työtilanteen vuoksi mahdottomana:

”... mutta nykyisessä työtilanteessa meillä ei ole mahdollisuutta osallistua ko. mielenkiintoiseen tutkimukseen...”

Myös tutkimusaineistoon kohdistuvaa rajausta kommentoitiin perusteeksi osallistumattomuuteen:

”...tutkimuksesi on kiinnostava, meillä vain ei ole aineistorajaukseesi sopivia asiakkaita...”

Myös Pekkarisen (2011) selvityksessä aineistonhankinnan ongelmallisuus nousi esiin. Osaltaan aineistonhankinnan kannalta ongelmallisena nähtiin pitkittyneet ja kankeat tutkimuslupaprosessit. Yhtäältä kentän sosiaalityöntekijät koettiin haluttomiksi osallistumaan tutkimuksiin avainhenkilöinä. Pekkarinen itse koki omakohtaisesti sosiaalityöntekijöiden haluttomuuden toimia avainhenkilöinä väitöskirjansa aineistonhankinnan tukena. Kiire oli hänen yleisin saamansa selitys. Toisaalta hän pohti myös sitä, estetäänkö sosiaalityöntekijöiden osallisuus hallinnon puolelta. (Pekkarinen 2011, 45.)

Käytettävissä olevan ajan sekä resurssien puitteissa jouduin harkinnan jälkeen muuttamaan suunnitelmiani. Tiesin alun perinkin aiheeni olevan kaksijakoinen ja tunteita herättävä; vanhempia olisi todennäköisesti helpompaa löytää haastateltaviksi kuin sosiaalityöntekijöitä. Silti tunsin pettymystä omaa ammattikuntaani kohtaan jo senkin vuoksi, että vastaamatta jättäminen olisi ainakin itselleni ollut vaikeaa. Ymmärrän ja tiedostan lastensuojelun kovan työpaineen ja esimiesten kiireen, mutta se ei edelleenkään selitä minulle kaikkea.

Syksyllä 2010 tein päätöksen haastatella vain biologisia vanhempia, tutkia heidän kokemuksiaan sosiaalityöstä sijaishuollon aikana. Haastateltavat tutkimukseeni, yhtä lukuun ottamatta, löysin huostaan otettujen lasten vanhemmille perustettujen yhdistysten ja vertaisryhmien kautta. Yhteyshenkilöt löysin internetin avulla. Lähetin näille yhteyshenkilöille vanhemmille laaditun kirjeen (liite 1), jota he toimittivat eteenpäin. Vanhemmat ottivat itse minuun yhteyttä, useimmiten sähköpostitse. Tutkimusluvan tarvitsin yhteen vertaistukiryhmään, jonka toimintaa koordinoi kaupunki. Tutkimuslupa myönnettiin saman tien hakemuksen toimitettuani. Muut ryhmät ja yhdistykset toimivat vapaaehtoisvoimin.

Yksi haastateltavista oli minulle entuudestaan tuttu. Olin työskennellyt hänen perheensä kanssa aiemmin lapsen huostaanoton lopettamisen arvioinnin yhteydessä. Lapsen sijais-huolto oli tuolloin loppuillaan ja katsoin äidin olevan sopiva haastateltavakseni, koska en ollut varsinaisen sijoituksen aikana työskennellyt perheen kanssaan kuin lyhyen aikaa. Haastattelijan ja haastateltavan välinen aiempi tuttavuus ei välttämättä ole hyväksi tutkimukselle. Esimerkiksi Lehtomaa (2008, 168) pitää tärkeänä, ettei haastateltavia tunne ennestään. Se auttaa hänen mukaansa tutkijaa sulkeistamisessa. Sulkeistamisella pyritään mahdollistamaan tutkittavan kokemuksen tavoittaminen sen luonnollisen asenteen mukaisesti mahdollisimman alkuperäisenä ja rikkaana (Perttula 1993, 269). Eskola ja Suoranta (2000, 55) puolestaan korostavat, ettei tutkijan ja tutkittavan välillä saa olla sellaista riippuvuussuhdetta (esimerkiksi opettaja/oppilas), joka voi olennaisesti vaikuttaa tietojen antamisen vapaaehtoisuuteen. Itse en kokenut ongelmaksi sitä, että tunsin tämän äidin entuudestaan. Jälkeenpäin ajatellen ainoa asia, mikä erotti hänen haastattelutilanteensa muista oli se, että muistin ulkoa ajo-reitin hänen luokseen eikä varsinaista tutustumista ennen haastattelua ollut. Lähinnä päivitimme kuulumiset ennen kuin aloitin puheen tallennuksen; hän kertoi, mitä heidän arkeensa sillä hetkellä kuului.

4.4 Tutkimukseen osallistuvien valinta

Haastateltavien löytyminen osoittautui vaikeammaksi kuin olin ajatellut (katso myös Laitinen & Uusitalo 2007; Vierula 2012). Vanhemmille lähettämässäni kirjeessä olin esittänyt tutkimustani koskevia rajoituksia, joiden arvelen osaltaan karsineen vanhempia pois. Ensimmäisten äitien ottaessa minuun yhteyttä huomasin, etten ollut kirjettä laatiessani ajatellut, onko lapsen huostaanoton voimassaololla merkitystä. Tein päätöksen, ettei sillä ole merkitystä ja siten äidit, joiden lasten huostaanotto oli jo lopetettu, osallistuivat tutkimukseeni. Ainoana aikaan liittyvänä kriteerinä tulevalle aineistolleni oli huostaanottopäätöksen ajankohta, josta tuli olla kulunut haastatteluhetkellä vähintään vuosi. Sillä, oliko huostaanotto tahdonvastainen vai suostumukseen perustuva, ei ollut merkitystä tutkimukseen osallistumisen kannalta.

Huostaanotto on kriisi, jopa traumaattinen tapahtuma, johon liittyy usein pyrkimys kielittää tapahtumat. Saaren (2008, 41–68) mukaan terveeseen käsittelyprosessin kuuluu tapahtuman hyväksyminen ja siihen sopeutuminen. Näin siitäkin huolimatta, että tapahtunut tuntuisi epäoikeudenmukaiselta. Totuuden kohtaamista ei aina tapahdu, vaan juututaan kiinni syyttämiseen ja syyllisten etsimiseen ajatellen, että syyllisten saaminen vastuuseen helpottaisi omaa oloa. Järkyttävän, traumaattisen kokemuksen tavanomainen

psykkinen käsittely kestää kuukausia. Laitisen ja Uusitalon (2007, 322) mukaan sensitiiviseen haastattelututkimukseen osallistuminen vaatii yleensä, että ihminen on jo jonkinasteisesti työstänyt käsiteltävää asiaa. Läpikäyminen helpottaa heidän mukaansa etäisyyden saamista ja tapahtumien jäsentämistä, jolloin ihminen voi kertoa vaikeistakin asioista ahdistumatta.

Käsitykseni mukaan huostaanoton aiheuttaman kokemuksen käsittely vaatii usein pidemmän ajan, eikä kyse ole välttämättä tavanomaisesta psykkinisestä käsittelystä. Oman kokemukseni mukaan vuosi on ajanjakso, jonka aikana vanhempi on joutunut tavalla tai toisella käsittelemään huostaanottoa. Mahdolliset valitukset on käsitelty hallinto-oikeudessa. Näin ollen ajattelin, etten tutkijana joudu keskelle pahinta kriisivaihetta, vaan vanhemmalla on ollut aikaa toipua ja hänelle on ehtinyt muodostua jonkinlainen kokemus sosiaalityöntekijältä saatavasta tuesta. Oman kokemukseni mukaan vuosi on myös aika, jolloin vanhemmuudessa on voinut mahdollinen muutosprosessi alkaa.

Aineistorajauksista myös perhesijoitus aiheutti kyselyitä. Oma ennako-oletukseni ja käytännöstä nouseva kokemukseni oli, että pienemmät lapset (alle 12-vuotiaat) pyritään sijoittamaan pääasiassa perheisiin. Tätä ajatusta tukivat myös esimerkiksi Virtasen (1995) ja Hiitolan (2008) selvitykset koskien huostaan otettuja ja sijaishuoltoon sijoitettuja lapsia. Näin ei kuitenkaan kaikkien minuun yhteyttä ottaneiden äitien kohdalla ollut, joten laajensin sijaishuoltomuodon koskemaan myös ammatillisia perhekoteja. Yksi aineiston lapsista oli sijoitettu nuorisokotiin, koska sopivaa sijaisperhettä ei lapsen oireilun vuoksi ollut etsinnöistä huolimatta löydetty.

Huostaanoton perusteiden tuli liittyä vanhemmuuteen, siinä ilmenneisiin puutteisiin. Sillä, mikä oli katsottu puutteelliseksi ja riittämättömäksi vanhemmuudeksi ei tutkimukseni kannalta ollut keskeistä merkitystä. Tämänkaltaisia perusteita olivat esimerkiksi päihitteet, lapsen hoidon laiminlyönti tai mielenterveysongelmat. Tärkeintä oli, että huostaanoton perusteisin kirjatut syyt liittyivät puutteisiin vanhemmuudessa. Näin muodostui osaksi myös lasten ikää koskeva rajausta: sijoitettujen lasten ikä tuli olla alle 12 vuotta huostaanottohetkellä. Tätä rajausta perustelin sillä, että oletettavasti puutteet vanhemmuudessa ovat lapsen omaa oireilua useammin huostaanoton perusteina. Tätä oletusta tukee myös esimerkiksi Myllärniemen (2006, 68–69) selvitys huostaanottojen kriteereistä pääkaupunkiseudulla. Selvityksen mukaan perheen elinoloja ja vanhempien tilannetta kuvaavat tekijät korostuivat alle 13-vuotiaiden huostaanottopäätösten perusteluisa, samoin kuin lapsen perushoidon puutteet ja kaltoinkohtelu.

Laadullinen tutkimus on täynnä monitulkintaisuuksia. Haastattelujen määrästä päättäminen on vaikeaa, koska laadullisessa tutkimuksessa ei ole sääntöjä näytteen koolle. Kvalitatiivisen tutkimuksen ei ole tarkoitus kertoa vain aineistosta, vaan pyrkiä rakentamaan siitä teoreettisesti kestäviä näkökulmia. Näytteen koko riippuu muun muassa siitä, mitä halutaan tutkia, tutkimuksen tarkoituksesta ja siitä, mitä käytettävissä olevan ajan ja resurssien puitteissa on mahdollista tehdä. Ratkaisu haastateltavien määrästä on tutkijan intressien ja käytössä olevien voimavarojen kompromissi. Aineiston hankinta on tärkeä osa fenomenologista tutkimusta. Suoraa yhteyttä haastateltavien määrän ja fenomenologisen tutkimuksen tieteellisen arvon välillä ei ole. (Eskola ja Suoranta 2000, 61–63; Lehtomaa 2008, 169; Patton 1990, 183–185.)

Kvalitatiivisen aineiston riittävyttä ei voida mitata samalla lailla kuin tilastollisessa tutkimuksessa, jossa voidaan ennalta laskea tarvittavan aineiston suuruus. Straussia (1998) lainaten Mäkelä (1995, 52) puhuu myös aineiston kylläntymisestä; aineiston kerääminen voidaan lopettaa, kun uudet tapaukset eivät tuo esiin uusia piirteitä. Kylläntymispiste kuitenkin vaihtelee tutkittavan aiheen mukaan eikä sitä voi saavuttaa, jos ei ole selvillä, mitä aineistostaan hakee. Tutkijan on tutkimuskohtaisesti päätettävä, milloin aineistoa on kerätty tarpeeksi, jotta se kattaa tutkimusongelman (Eskola ja Suoranta 2000, 63). Patton (1990, 186) puolestaan kehottaa mieluummin pidättäytymään haastateltavien suhteen minimimäärässä, josta oletetaan saatavan luotettavaa tietoa ilmiöstä ja joka täyttää tutkimuksen tarkoituksen sekä tutkijan intressin. Fenomenologisessa tutkimuksessa osallistujien määrä ratkaistaan joka tilanteessa erikseen. Saturaatioperiaate ei suoraan liity fenomenologiseen tutkimukseen, koska fenomenologia on kiinnostunut ihmisen yksilöllisistä kokemuksista, ei ”yleisen ihmisen” kokemuksista. Haastattelutilanteessa samalta henkilöltä saattaa nousta esille samanlaiset kokemukset. Tällöin voidaan ajatella saturaation saavutetun haastateltavatasolla. (Perttula 1995c, 61.)

Haastateltavia äitejä valikoitui tutkimukseeni lopulta 9. Ennen jokaista haastattelua olin yhteydessä äiteihin joko sähköpostilla tai puhelimitse. Nämä keskustelut liittyivät lähinnä haastattelupaikasta ja ajasta sopimiseen sekä tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuteen ja salassapitoon. Varmistin myös, että ennakkoon asettamani kriteerit täyttyivät. Pyrin välttämään keskustelua itse aiheesta. Näin jätin itseni mahdollisimman avoimeksi kaikelle sille informaatiolle, jota haastateltavat tulisivat kertomaan.

Isien puuttuminen tutkimuksestani oli kysymys, joka sekä mietitytti minua itseäni että leimasi saamaani palautetta tutkimusseminaareissa. Kuten jäljempänä ilmenee, vain yksi

äiti oli avioliitossa ja asui huostaan otettujen lastensa isän kanssa. Muut olivat eronneita tai asuivat avoliitossa miehen kanssa, joka ei ollut huostaan otettujen lasten/lapsen isä. Äitien korostuminen sijoitettujen lasten perhekuvauksissa ilmeni esimerkiksi Kajavan (1997), Kitinojan (2005) ja Pösön (1993) tutkimuksissa.

4.5 Tutkimuskonteksti

Haastateltavalle on tarjottava mahdollisuus valita itselleen mieluinen paikka. Haastattelupaikan tulisi olla sellainen, jossa haastateltava tuntee olonsa turvalliseksi ja kotoiseksi. Haastateltavan oma koti on luultavimmin tällainen paikka, joskaan se ei aina ole häiriöttömin. (Eskola & Suoranta 2000, 91; Trost 1997, 41–42.) Toteutin haastattelut yhtä lukuun ottamatta perheiden kodeissa. Kysyin aina haastateltavan toivetta haastattelupaikasta ja kerroin mahdollisuudesta toteuttaa haastattelu muuallakin kuin kotona. Ensimmäisen haastattelun tein yliopistolla, haastattelua varten sopimassani työhuoneessa. Jostain syystä tai ehkä juuri tästä ensimmäisestä haastattelusta johtuen, olin hyvin jännittynyt ennen ensimmäistä haastattelua. Tunnistin tämän jännityksen ja mietin, mistä se johtuu. Tapaan kuitenkin työssäni viikoittain useita vanhempia ja keskustelen joka kerta heidän elämästään. Jälkeenpäin totesin jännitykseni ilmeisesti liittyneen juuri tähän ensimmäiseen kertaan, jolloin esimerkiksi haastattelupaikka oli minulle outo, äidistä puhumattakaan. Lisäksi piti varmistaa uuden nauhurin toimivuus ja yrittää sukeltaa tutkijan rooliin. Muissa haastattelutilanteissa vastaavaa jännitystä en itsessäni tunnistanut.

Valmistauduin haastatteluihin lyhyellä muistilistalla keskusteltavista aiheista ja suostumuslomakkeella. Lisäksi vein mennessäni virvoitusjuomia. Haastattelutilanteiden häiriöttömyys vaihteli paljon. Jotkut äidit olivat ”hätäneet” muun perheen haastattelun ajaksi ulos, jolloin saatoin tavata heitä joko mennessäni tai lähtiessäni. Joillakin oli lapsia kotona ja pääasiassa he katselivat tv:tä tai pelasivat tietokoneella toisessa huoneessa, kuitenkin niin, että äidit saattoivat pitää heitä silmällä. Toisinaan lapset tekivät tikusta asiaa ja kävivät useasti kysymässä jotain äidiltään tai minulta. Usein äidit olivat keittäneet kahvit valmiiksi. Useissa perheissä oli lemmikkejä; koiria, kissoja, marsuja, jotka ottivat oman huomionsa. Lyhyet häiriöt haastattelujen aikana eivät haitanneet keskustelun etenemistä. Enemminkin ne toivat tilanteeseen inhimillisyyttä ja palan elävää arkea.

Haastattelija on osa sosiaalista vuorovaikutusprosessia ja haastattelutilanteessa tutkijan kyky rakentaa kontakti haastateltavaan on tärkeää. Fenomenologisessa tutkimuksessa juuri vuorovaikutukseen aineistonhankinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota. Siinä esiintyviä puutteita ei voi paikata analyysivaiheessa. (Eskola ja Suoranta 2000, 92; Leh-

tomaa 2008, 178.) Myös Ruusuvuori ja Tiittula (2005) korostavat haastatteluiden aloitus- ja lopetustilanteiden erityisiä toimia. Heidän mukaansa itsestä kertominen voi joissakin tapauksissa rakentaa yhteisyyttä. Ennen haastattelun alkua rupattelin äitien kanssa kevyitä ja rapsuttelin perheen lemmikkejä ennen varsinaiseen aiheeseen siirtymistä. Kerroin lyhyesti itsestäni, työurastani ja tutkimuksestani. Äidit täyttivät suostumuslomakkeen (liite 2), jossa kerrattiin tutkimukseni keskeiset kohdat ja korostettiin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Kukaan äideistä ei kyseenalaistanut suostumustaan, kaikki pitivät lomaketta itsestäänselvyytenä ja allekirjoittivat sen. Uskon luonneeni haastattelutilanteisiin luottamuksellisen ilmapiirin muun muassa kertomalla lyhyesti, mutta avoimesti omasta työhistoriastani sosiaalityöntekijänä ja siitä, miksi juuri tällaista tutkimusta olen lähtenyt tekemään. Haastateltavien anonyymiyden säilyttäminen ja saatujen tietojen luottamuksellinen käsittely lisäävät Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005, 41) mukaan luottamuksellisen suhteen syntymistä haastattelijan ja haastateltavan välille.

Tutkijan herkkyys haastattelutilanteessa on tärkeää. Lehtomaan (2008, 178) mukaan koko fenomenologisen tutkimuksen perusta on tutkijan kyky tai kyvyttömyys rakentaa kontakti toiseen ihmiseen. Tutkijan tulee saada vuorovaikutus toimivaksi tutkimusaineiston syntyessä. Perttulan (2000, 440) näkökulman mukaan fenomenologisen tutkijan on luotava aineistonhankintatilanteelle sellainen konteksti, jossa tutkimukseen osallistujat voivat ilmaista kokemuksiaan niin, että he tuntevat olevansa rehellisiä itselleen. Myös Bogdan ja Taylor (1975, 111) korostavat haastattelun ilmapiirin tärkeyttä. Ilmapiirin tulisi olla sellainen, jossa tutkittava tuntisi olonsa tarpeeksi mukavaksi voidakseen puhua vapaasti ja avoimesti.

Haastattelutilanteet olivat mielestäni melko vapaamuotoisia. Haastateltavat olivat aitoja ja luontevia, he puhuivat hyvinkin avoimesti kipeistä kokemuksistaan. Itku ja nauru kuuluivat lähes jokaisessa nauhassa, herkistyminen ja liikuttuminen olivat pinnalla. Koen onnistuneeni melko hyvin luomaan turvallisen ja luonnollisen ilmapiirin haastateluille. Rubin ja Rubin (1995, 129–131) kehottavat tutkijaa rohkaisemaan haastateltavaa sekä osoittamaan ymmärrystä ja empatiaa. Haastattelujen aikana en kiinnittänyt huomiota näihin seikkoihin, mutta tallenteita purkaessani huomasin toimineeni juuri näin: haastateltavan ollessa itkuinen osoitin myötätuntoa, iloisemmista asioista kerrottaessa kykenin myötäelämään haastateltavan kokemusta. Ilman käytännön kokemusta ja hyvin asiakaspainotteista työtäni näin ei olisi todennäköisesti ollut. Koen olleeni läsnä omana

persoonanani ja osoittaneeni haastateltaville kiinnostukseni juuri heidän kokemukseensa.

Trost (1997, 56) korostaa haastattelijan oman persoonan läsnäoloa. Sen vuoksi haastattelijalta ei voi vaatia, että hän kysyisi sellaisia kysymyksiä, jotka hänelle itselleen ovat epämukavia ja kiusallisia. Tutkijan persoonallisuudella on merkitystä sille, että haastattelut sujuvat fenomenologisesti oikein. Siitä, miten haastateltava tutkijan ihmisenä kokee, on sen sijaan mahdotonta ainakaan etukäteen tietää. Tutkija voi rakentaa haastattelusta fenomenologisen, luonnollisen tilanteen. Haastateltava ei sitä sen sijaan välttämättä sellaisena koe. (Lehtomaa 2008, 179–180.)

Haastattelut tein lokakuussa 2010 sekä huhti-heinäkuussa 2011. Nauhoitin kaikki haastattelut myöhempää litterointia varten. Litteroinnin tein tarkasti sanasta sanaan. Haastattelujen nauhoitus ei tuottanut kenellekään äideistä kummastusta ja tallennus onnistui jokaisessa haastattelussa. Haastattelujen kestot vaihtelivat. Lyhyin haastattelu kesti 1 tunnin ja 5 minuuttia, kun taas pisin haastattelu kesti 2 tuntia ja 15 minuuttia. Keskimääräinen haastattelu kesti puolitoista tuntia. Yhteensä haastattelut kestivät 13 tuntia ja 30 minuuttia.

Useampi haastattelukerta on tarpeen silloin, kun kontaktin rakentuminen vaatii enemmän aikaa tai haastateltava puhuu paljon, eikä yhdellä tapaamisella ennätetä käydä läpi kaikkia haastateltavalle tärkeitä asioita. Kuitenkin jo yhdellä haastattelukerralla on mahdollista päästä syvähaastattelun omaiseen tilanteeseen edellyttäen käsiteltävän aiheen suppeutta. Toisinaan kontaktin rakentuminen haastateltaviin vaatii aikaa. Tällöin on useampi haastattelukerta tarpeen. Myös silloin, jos haastateltava puhuu paljon, voi toinen haastattelukerta olla tarpeen. (Eskola & Suoranta 2000, 86–87; Lehtomaa 2008, 171.) Haastattelin jokaisen äidin kerran. Mietin uudelleenhaastatteluja, mutta koin litteroidessani haastatteluja, että ne alkoivat toistaa itseään enkä usko, että uudella haastattelulla olisin välttämättä saanut juuri tutkimusongelmaani hyödyttävää tietoa lisää. Äideistä osa oli valmistautunut haastatteluuni esimerkiksi kirjoittamalla paperille valmiiksi tärkeimpiä ajatuksiaan, jotka he halusivat sanoa. Toiset kertoivat lukeneensa lähipäivinä joitakin lapsen asiakirjoja läpi. Haastattelujen jälkeen jokaiselle äidille jäi yhteystietoni ja sovimme, että halutessaan he voivat olla uudelleen yhteydessä, mikäli kokevat, että jotain tärkeää jäi heidän mielestään sanomatta. Kukaan ei ottanut minuun yhteyttä.

4.6 Haastatellut äidit

Huostaan otettujen lasten vanhemmille suunnattujen yhdistysten ja vertaisryhmien määrä vaihtelee eri puolella Suomea. Vertaisryhmiä on perustettu erityisesti projektivetoisesti (esimerkiksi Sininauhaliiton Eevan perhe –hanke, Suomen Kasvatus- ja Perheneuvontaliiton Voikukkia –hanke), jolloin ne eivät välttämättä jää vakituisiksi käytännöiksi. Vapaaehtoisvoimin toimivat yhdistykset saavat näkyvyyttä erityisesti sosiaalisessa mediassa. Osa haastatelluista vanhemmista sai haastattelupyyntöni juuri sosiaalisen median (Facebook) kautta.

Taulukko 1. Haastatellut äidit maakunnittain.

Maakunta	lkm
Etelä-Savo	1
Kanta-Häme	1
Keski-Suomi	4
Päijät-Häme	1
Uusimaa	2
Yhteensä	9

Kuten taulukosta 1 käy ilmi, tutkimuksessa oli äitejä mukana viiden eri maakunnan alueelta. Keski-Suomesta oli selkeästi eniten osallistujia. Siellä vertaisryhmä- ja yhdistystoiminta vaikuttavat olevan aktiivista ja organisoitua. Jätin oman työskentelyalueeni (Varsinais-Suomi) pois haastattelupyyntöjä lähettäessäni. Tämä oli tietoinen valinta, jolla vältin joutumasta tilanteeseen, jossa haastateltava kertoo kokemuksiaan entisestä kollegastani. Myöskään pääkaupunkiseutua en aktiivisesti lähestynyt siellä samaan aikaan käynnissä olevan hankkeen vuoksi. Kyseinen hanke tutki ja kehitti pilottiryhmien avulla sijoituksen aikaista sosiaalityötä vanhemman kuntoutuksen tukena (Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca). Aikataulun ja resurssien puitteissa myös pohjoisin Suomi rajautui pois. Saman maakunnan alueelta olevat haastatellut eivät olleet saman sosiaalitoimiston asiakkaita.

Vaikka en kerännyt varsinaisia taustatietoja erikseen äideiltä, kävivät haastattelujen aikana ilmi niin äitien ikä, perhemuoto kuin nykyiset toimeentulon lähteetkin. Haastattemistani äideistä viisi asui yksin ilman toista aikuista perheessä, kolme asui avoliitossa

(uusperhe) ja yksi oli naimisissa (taulukko 2). Yhden äidin tilanne oli muuttumassa; hän oli muuttamassa avoliittoon nuorimman, ei huostassaolevan, lapsensa isän kanssa.

Taulukko 2. Lapsen perhemuoto ja äitien iät huostaanottotilanteessa.

Perhemuoto	N	Ikä	N
Ydinperhe	1	20-29	3
Yhden vanhemman perhe	6	30-39	3
Uusperhe	2	40-49	3
Yhteensä	9	Yhteensä	9

Haastatteluhetkellä avoliitossa asuvilla äideillä ei ollut yhteisiä lapsia avopuolisonsa kanssa, joskin avoliitot olivat kestäneet jo vuosia. Yksin tai avoliitossa asuvat äidit eivät kertomansa mukaan olleet enää vuosiin olleet parisuhteessa huostaan otettujen lapsen/lasten isän kanssa. Näin oli ollut jokaisen äidin kohdalla myös silloin, kun huostaanotto oli tehty. Isien osuus lapsen elämässä ei korostunut haastatteluissa. Yksi äideistä oli niin kutsuttu etä-äiti, jonka lapsi oli otettu huostaan isänsä luota. Yhden vanhemman perheen yleisyys huostaan otettujen lasten perhetilanteessa kävi ilmi myös Hiitolan (2008) ja Hiitolan & Heinosen (2009) tutkimuksista.

Äitien iät haastatteluhetkellä vaihtelivat 31 ja 48 vuoden välillä, jakautuen tasaisesti (taulukko 2). Ikäjakauma ei noudata Hiitolan (2008, 23) esittelemiä tietoja äitien iästä huostaanottotilanteessa, mikä selittyy pienellä aineistollani. Omasta aineistostani puuttuivat myös yli 50 vuotiaat äidit.

Taulukko 3. Äitien toimeentulon lähteet haastatteluhetkellä

Äitien toimeentulon lähteet	N
haastatteluhetkellä	
Työtön tai toimenpiteissä	2
Sairausperusteiset	3
Perhe-etuudet	-
Opintotuki	-
Toimeentulotuki (ei muita)	-
Muu toimeentulo (sis. ansiotulon)	4
Yhteensä	9

Taulukosta 3 käy ilmi tutkimukseen osallistuneiden äitien toimeentulon jakautuminen työn, työttömyyden ja sairausperusteisuuden välille. Ansiotulot ovat yleisin toimeentulon päälähte, joskin kaksi äitiä teki osa-aikaista työtä, jolloin tulot vaihtelevat ja heille saattaa toisinaan muodostua oikeus toimeentulotukeen tai soviteltuun päivärahaan. Valitsin ansiotulot päätulonlähteeksi, koska äidit eivät olleet työttömiä työnhakijoita.

Tutkimukseni äitien toimeentuloturvaetuuksien saanti eroaa jonkin verran Saarikallio-Torpin ym. (2010) tutkimuksesta. Heidän mukaansa 0-8 vuotiaiden sijoitettujen lasten äideistä joka kymmenes sai ansiotuloja, puolet oli työttöminä tai sairausperusteisesti poissa työmarkkinoilta. Lisäksi perhe-etuuksia ja opintotukea saivat osa vanhemmista, kuten toimeentulotukea (ainoana tulonlähteenä). Omassa aineistossani ei näitä kolmea viimeksi mainittua tulomuotoa ollut lainkaan pääasiallisina tulonlähteinä.

Aineistosta kävi myös ilmi, että haastatteluhetkellä ansiotuloja saavien äitien lasten huostaanotot oli lopetettu tai niitä oltiin lopettamassa. Työttömyysturvaetuuksia tai määräaikaista työkyvyttömyyseläkettä/kuntoutustukea saavien äitien lasten huostaanotot jatkuivat toistaiseksi. Sillä, oliko huostaanotto ollut tahdonvastainen vai suostumukseen perustuva, ei näyttänyt olevan yhteyttä huostaanoton lopettamiseen.

4.7 Tutkijana kentällä

Sensitiivisen tutkimusaiheen määrittelyssä lienee monia tapoja. Lee ja Renzetti (1993, 5-6) ovat määritelleet sensitiivisen aiheen sellaiseksi, joka voi osallistujissa aiheuttaa huomattavaakin uhkaa ja jonka esille tuleminen koetaan ongelmalliseksi niin tutkijalle kuin tutkittaville tutkimusaineiston keräyksen, analysoinnin tai julkaisun aikana. Tutkimuksen osien sensitiiviset piirteet näyttävät liittyvän vähemmän tutkimuksen pääaiheeseen ja enemmänkin siihen tutkimuksen sosiaaliseen kontekstiin, jossa tutkimusta tehdään. Heidän mukaansa, kontekstista riippuen, mikä tahansa aihe voi olla sensitiivinen. Esimerkkeinä he mainitsevat tilanteet, joissa tutkimuksen avulla paneudutaan syväälle henkilökohtaiseen kokemukseen tai tutkimuksella puututaan poikkeavuuteen ja sosiaaliseen kontrolliin. Eettinen ongelmanratkaisu edellyttää riskien ja sensitiivisyyden mahdollisuuksien huolellista arviointia. Tämä vaatii sen tunnistamista, kuinka aiheet nousevat esille tutkimusprosessin eri vaiheissa, mitä vaikutuksia tutkimuksella voi olla tutkittavalle ja tutkimuksesta nousseiden eettisten asioiden ymmärtämistä. Edellä mainitut asiat pitävät sisällään muun muassa salassapidon ja luottamuksellisuuden, tutkimuksen luotettavuuden, luottamukselliset keskustelut sekä vilpin välttämisen. (Sieber 1993, 19.)

Tässä tutkimuksessa tutkimusaiheen sensitiivisyys liittyi enemmänkin tutkijan luomaan mielikuvaan aiheen sensitiivisyydestä. Haastateltavat äidit pitivät aihetta poikkeuksesta tärkeänä ja halusivat tulla kuulluiksi. He olivat toisinaan jopa hämmentävän avoimia kertoessaan omista kokemuksistaan. Osa antoi oma-aloitteisesti luvan olla yhteydessä lapsen sosiaalityöntekijään, jos halusin saada myös heidän näkemyksensä asiaan. Avoimuus tutkimusaiheelleni ja haastatteluille herätti minut pohtimaan: miksi näin oli?

Tutkimus voi olla myös kulttuurisesti sensitiivinen. Tällä tarkoitetaan sellaista ymmärrystä ja lähestymistä, joka mahdollistaa pääsyn tutkittavan kulttuuriin ja keskustelua heidän kanssaan tavalla, joka on heille ymmärrettävää. Tutkittavien mahdollisen ahdingon ja pelon ymmärtäminen on tärkeä osa kulttuurista sensitiivisyyttä ja tärkeää tutkimuksen onnistumiselle. (Sieber 1993, 19–20.) Laitisen ja Uusitalon (2007, 317) mukaan sen, mikä kulloinkin koetaan sensitiivisenä, määrittävät yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja moraalikäsitteet. Sensitiivisen tutkimusaiheen kohteena voivat olla esimerkiksi yksityiset, salaiset ja ihmisille syyllisyyttä sekä häpeää aiheuttavat ilmiöt. Sitä voivat olla myös aiheet, jotka jollain tavoin ovat tabuja. Eittämättä oma tutkimusaiheeni on tässä valossa tarkasteltuna sensitiivinen, vanhemman yksityisyyteen kajoavaa tilanteessa, jossa yhteiskunta on puuttunut vanhemmuuden tehtävään huostaan oton keinoin.

Oma roolini tutkijana oli hyvin kaksijakoinen. Halusin sukeltaa tutkijan maailmaan ja kuulla avoimesti kaiken sen, mitä haastateltavat kertoivat, iloineen ja suruineen. Toisaalta sosiaalityöntekijän ”viittaa” oli vaikea laskea. Väistämättä erimerkiksi silmäsin ensimmäiseksi haastateltavien kodin ja huomasin ottavani kantaa haastateltavan sanomisiin, erityisesti aivan haastattelujen loppupuolella. Toisaalta taas kykenin olemaan johdattelematta liikaa keskustelua itselle mieluisaan suuntaan ja toisaalta taas palauttamaan keskustelun takaisin aiheeseen. Jenkinsin (1975, 147–148) mukaan sosiaalityöntekijän oletetaan ammattinsa puolesta olevan taitava haastattelija. Hän korostaa kuitenkin tutkimushaastattelun ja esimerkiksi terapeutin haastattelun välillä olevan selkeitä eroja, jotka pitää ottaa huomioon lähettäessä kentälle tutkijana. Sosiaalityöntekijä on ensisijaisesti tarjoamassa palveluja, suunnittelemassa tukitoimia ja asiakassuhde on pääasiassa jatkuva. Tutkijan haastattelu sen sijaan on usein kertaluonteista, tutkija välttää syvemmän suhteen syntymistä eikä hän voi luvata haastateltavan asioihin muutosta. Kvale ja Brinkmann (2009, 166–167) kuvaavat haastattelijan ammattitaitoon kuuluvaksi kymmenen erilaista määritelmää, joista erityisesti perehtyneisyys, kohteliaisuus, sensitiivisyys ja kyky jäsentää asioita kuvastavat omaa tapaa tehdä haastattelua tutkijana. Itseäni ei niinkään aiheen tietynlainen arkaluontoisuus mietityttänyt, vaan enemmänkin se, kuinka todellisuudessa osaan olla avoin keräämälleni aineistolle. Joitakin kertoja yllätin itseni miettimästä sitä, kuinka äidit jaksoivat tapaamisemme jälkeen: nostiko keskustelumme pintaan jotakin syvälle haudattua vai olivatko he jo turtuneet puhumaan aiheesta?

Haastattelut ovat aina interventioita haastateltavien elämään eivätkä ne voi olla heihin vaikuttamatta. Patton (1990, 353–355) korostaa haastattelijan roolia; tämä ei ole tuomari eikä terapeutti, mutta ei myöskään tunteeton ja kova. Toisinaan haastattelut avaavat vanhoja haavoja, mikä on seurausta haastattelun interventioluonteesta. Toisinaan taas asioista puhuminen auttaa. Keskustelu ja asioiden jakaminen auttavat käsittelemään asioita. Rauhoittelin itseäni sillä, että tutkimukseeni valikoituneet äidit olivat haastateluissa omasta tahdostaan, eivät toisten suostuttelemina tai ohjaamina, puhumattakaan pakottamisesta. He olivat tietoisia siitä, että voivat keskeyttää osallistumisensa ja vetäytyä tutkimuksesta. Näin ollen voin olettaa heidän selviävän haastatteluista ilman, että se pitkäaikaisesti järkyttää heitä. Tiesin myös pitäneeni huolta tutkittavien hyvästä informoinnista niin tutkimusaineiston käsittelyn, itse tutkimuksestani kuin tutkimukseeni osallistuvien valinnankin suhteen. Näiden lisäksi Kuula (2006a, 2006b) painottaa muun muassa tutkimuksen tekijän yhteystietojen antamisen tärkeyttä ja osallistumisen vapaa-

ehtoisuutta. Nämä seikat ilmenivät sekä vanhemmille suunnatussa kirjeessä että suostumuslomakkeessa, jonka äidit täyttivät. Lisäksi kerroin vielä asioista suullisesti. Osa äideistä oli hyvinkin avoimia ja sanoivat, ettei heitä haittaisi, vaikka he esiintyisivät omilla nimillään valmiissa työssäni. Osa myös kehotti minua ottamaan yhteyttä esimerkiksi omaan terapeuttiinsa tai muuhun henkilöön, jonka kokivat voivan kertoa oman versionsa asioista. Kieltäydyin näistä eettisiin ja salassapitovelvollisuuksiin vedoten. Tutkimukseni kannalta oli olennaista kuulla äitien omat kokemukset.

Eettiset kysymykset kulkevat läpi haastattelututkimuksen ja ne tulee huomioida suunnittelusta lopulliseen raporttiin saakka. Tutkijan eettiseen vastuuseen kuuluvat julkaistavan tiedon tieteellinen laatu, tutkijan riippumattomuus ja tutkijan oma rooli. Julkaistavat tulokset tulee tarkistaa ja perustella niin hyvin kuin mahdollista. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on interaktiivinen. Hän voi olla hyvinkin lähellä tutkittavaa, jolloin ammattimaisen etäisyyden pitäminen voi olla vaikeaa. Tämä puolestaan voi vaikeuttaa tutkijan riippumattomuutta. Toisinaan tutkijaa voidaan pitää lähes ystävänä, lämpimänä ja välittävänä. Tällöin tutkittavat voivat kokea tulleen petetyiksi tutkimustuloksia lukiessaan, mikä voi johtaa siihen, etteivät he enää vastaisuudessa osallistu vastaaviin tutkimuksiin. (Kvale & Brinkmann 2009, 62, 74–75.)

5 AINEISTON ANALYYSI

Tutkimusaineistoni koostuu yhdeksän huostaan otetun lapsen äidin haastatteluista. Litteroin haastattelutallenteet tarkasti sanasta sanaan. Analysoitavaa aineistoa kertyi 88 liuskaa (TNR 12, riviväli 1,15). Koska haastattelut tapahtuivat pidemmän ajan kuluessa, muodostui ensimmäisinä tehtyihin haastatteluihin väistämättä taukoa. Viimeisenkin litteroinnin jälkeen aineisto lepäsi joitakin viikkoja. Tämä oli tietoinen ratkaisuni, joka auttoi ottamaan etäisyyttä aineistooni. Myös Nousiainen (2004, 41) pitää tärkeänä etäännyttämisen vaihetta. Etäännyttäminen auttaa hänen mukaansa kaivautumaan syvälle tutkimusaineistoon. Palattuani uudelleen aineiston pariin, luin sitä huolella läpi useita kertoja. Vaikka haastatteluista, etenkin ensimmäisistä oli jo aikaa, palautuivat haastattelutilanteet hyvin mieleeni. Kykenin palauttamaan mieleeni haastateltavien puhetta, äänensävyjä, itkun, naurun ja liikituksen vaihteluita. Se teki lukemisesta rikasta. Eläytyminen haastateltavien kokemuksiin ei ollut mielestäni vaikeaa, olinhan itse ollut viranomaisena vastaavanlaisissa tilanteissa tehdessäni päätöksiä lasten huostaanotoista, jolloin kohtasin vanhempien reaktioita ääriäidasta toiseen.

Analysoin tutkimusaineistoa Giorgin (1988) kehittämän fenomenologisen analyysimenetelmän ja erityisesti Perttulan (1993, 1995c, 1998, 2000) siihen lisäämien analyysin osavaiheiden mukaisesti. Menetelmä on selkeä ja ohjaa analyysiä vaihe vaiheelta. Se huomioi haastateltavien yksilökohtaiset ja yleiset situationaaliset merkitysrakenteet. Sen avulla tutkija pystyy tavoittamaan tutkittavien kokemukset mahdollisimman aitona. Koen, että tämän menetelmän avulla tavoitin parhaiten tutkimukseni kohteena olevan ilmiön. Metodi on alun perin kehitetty fenomenologisen psykologian metodiksi, mutta koen sen soveltuvan yhtä lailla kokemuksen tutkimiseen myös sosiaalityön tutkimuksessa. Sitä on käytetty suomalaisessa tutkimuksessa erityisesti hoitotieteellisessä tutkimuksessa (esimerkiksi Kiviniemi 2008; Koivisto 2003; Lindvall 1997, Mesiäislehto-Soukka 2005). Myös Perttula (1995a, 4; 1995b, 39) toteaa analyysimenetelmää voitavan soveltaa kaikkiin erityistieteisiin, joissa halutaan tutkia ihmisen kokemusta. Tutkittava ilmiö voi siten olla mikä tahansa kokemus. Tätä hän perustelee subjektiivisen kokemuksen samanlaisuudella riippumatta siitä, mihin erityistieteen sisältöalueeseen tutkimuksen sisältö liittyy.

Fenomenologinen analyysi on muotoutunut kaksiosaiseksi. Sen ensimmäinen vaihe etenee yksilökohtaisella tasolla. Tutkimuksessa kuvataan niin monta yksilökohtaista merkitysverkostoa kuin on tutkimukseen osallistuneitakin. Analyysin toisessa osassa edetään yksilökohtaisesta tiedosta yleiseen tietoon. Yleinen tieto on enemmän tutkijan konstru-

oimaa tietoa kuin yksilökohtainen tieto. Ei kuitenkaan riitä, että yleinen tieto sisältää jollain todennäköisyydellä tutkimukseen osallistuneita koskevaa tietoa; sen on oltava kattavaa. Yleisen tiedon tulee sisältää kaiken yksilökohtaisesti olennaisen tiedon, mutta ei mitään, mikä olisi ristiriidassa yksilökohtaisen tiedon kanssa. (Perttula 2000, 430–431).

Analyysivaihe jakautuu kahteen päävaiheeseen, joissa molemmissa on seitsemän osavaihetta (Giorgi 1988; Perttula, 1995c, 1998, 2000.):

I. Vaihe; yksilökohtaisen merkitysverkoston analyysi

1. Tutkimusaineistoon perehtyminen avoimin mielin, kokonaiskuvan luominen aineistosta
2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen
3. Merkityksen sisältävien yksiköiden erottaminen
4. Merkityksen sisältävien yksiköiden muuntaminen tutkijan kielelle
5. Tutkijan kielelle muunnettujen merkityksen sisältävien yksiköiden sijoittaminen sisältöalueisiin
6. Sisältöalueittaisten yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen
7. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen

II. Vaihe; yleisen merkitysverkoston analyysi

1. Merkityksen sisältävien yksiköiden (=merkityssuhteiden) erottaminen ja muuntaminen kielelle, jossa yksilöllinen kokemus ei ole enää esillä
2. Sisältöalueiden muodostaminen
3. Muunnettujen merkitysten sijoittaminen sisältöalueisiin
4. Spesifien sisältöalueiden muodostaminen
5. Spesifin yleisen merkitysverkoston muodostaminen
6. Sisältöalueiden yleisen merkitysverkoston muodostaminen
7. Yleisen merkitysverkoston muodostaminen

Olen pyrkinyt noudattamaan tarkasti edellä esitettyjä analyysivaiheita. Koen sen toimineen yhtenä tutkimukseni luotettavuuden kriteerinä.

5.1 Yksilökohtaisen merkitysverkoston analyysi

1. Tutkimusaineistoon perehtyminen avoimin mielin, kokonaiskuvan luominen aineistosta

Luin kaikki haastattelut useampaan kertaan läpi saadakseni kokonaiskäsityksen aineistosta. Giorgi (1988) ja (Perttula 1993, 1995c, 1998) kehottavat lukemaan tutkimusaineistoa avoimesti. Tutkijan tulisi kohdata tutkimusaineisto sellaisena, kuin se näyttäytyy ilman tutkijan reflektioimattomaan arkipäiväiseen kokemukseen sisältyviä ennakkokäsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Perttula korostaakin omien ennakkokäsitysten sulkeistamista. Sulkeistamista edesauttaa hänen mukaansa se, että tutkijalla on ennakoita mahdollisimman vähän tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tämä onnistuu esimerkiksi olemalla tutustumatta ilmiöön ennen empirian valmistumista. (Perttula 1998, 88.) Itselleni ennakkokäsitysten sulkeistaminen vaati erityisen tietoista työskentelyä, olihan minulla ilmiöstä vuosien kokemus sosiaalityöntekijän näkökulmasta katsottuna.

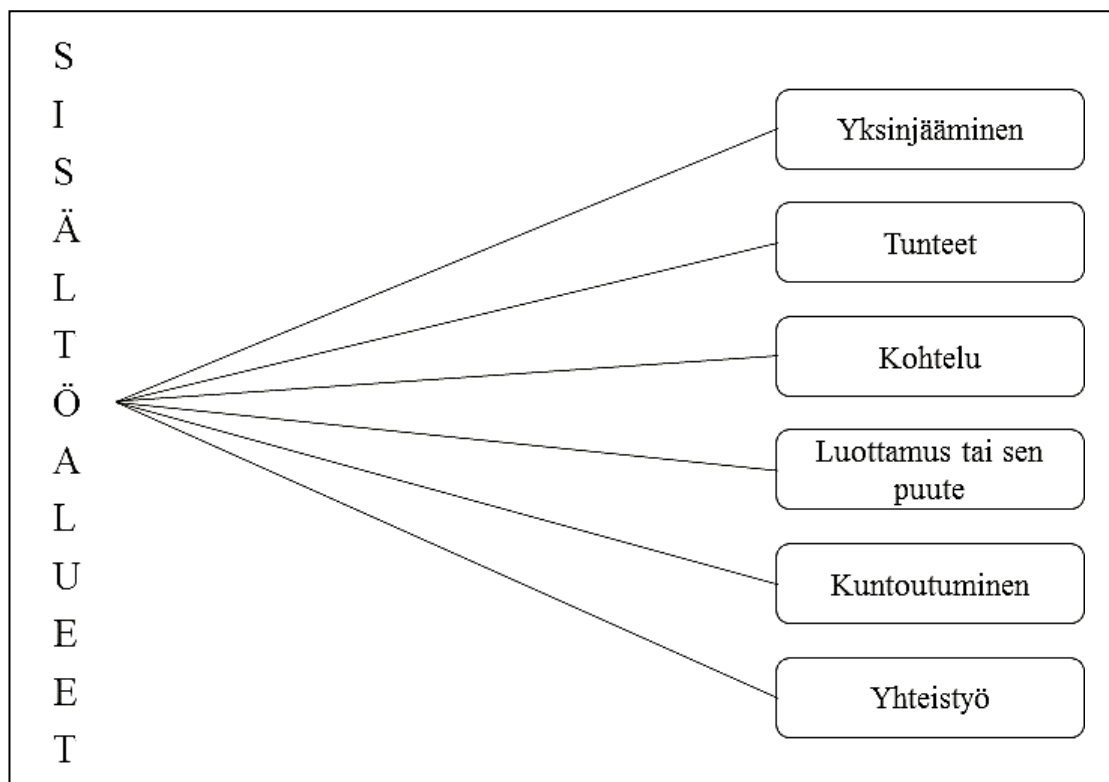
Gaurmannia (1998) lainaten Perttula (1995c, 71) muotoilee sulkeistamisen tavoitteena olevan pyrkimys teoreettisten ja käsitteellisten etukäteisoletusten jatkuvaan ja huolelliseen reflektioon. Konkreettisesti tämä tarkoittaa tutkijan kokemuksen sisäistä toimintaa, jossa hän tietoisesti reflektoi tutkittavaan ilmiöön etukäteen liittämääns merkityssuhteita ja pyrkii sen jälkeen siirtämään ne mielessään syrjään tutkimusprosessin ajaksi. Perttulan mukaan tutkijan tieteenalaan liittyvä lähestymistapa asettaa sulkeistamiselle rajat. Tutkija ei siten voi sulkeistaa tieteenalan perusasennoitumista tutkimusaineistoon, vaan ainoastaan tieteenalan perusasennoitumisen sisältämät oletukset tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Tutkijan tulee myös omaksua jonkin tieteenalan lähestymistapa, koska samaa tutkimusaineistoa voidaan lähestyä monin eri tavoin. Sulkeistamisella pyritään mahdollistamaan tutkittavan kokemuksen tavoittaminen sen luonnollisen asenteen mukaisesti mahdollisimman alkuperäisenä ja rikkaana. (Perttula 1993, 73, 269.)

Itselläni lähestymistapa oli yhteiskuntatieteellinen. Lähestyin aineistoa sosiaalityön näkökulmasta käsin. Tiedostin tutkimukseni kaikissa vaiheissa kenttätöystä kumpuavan näkökulman koskien vaikeuksia vanhemman kanssa tehtävässä yhteistyössä sijaishuollon aikana. Tämä on mielestäni niin sanottua hiljaista tietoa, jota ei ole juurikaan auki kirjoitettu sen arkaluonteisuuden ja tutkimustiedon puutteen vuoksi. Toisaalta taas käytännön työstä nouseva oma kokemukseni oli sitä, että vanhemmat pääsääntöisesti kokevat sosiaalityöntekijöiden tehneen huostaan otot ilman riittäviä perusteita. Nämä kaksi hyvinkin vastakkaista näkökulmaa olivat keskiössä reflektoidessani omia käsityksiäni huostaan oton ja sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksistä vanhemmalle. Reflek-

toinnin myötä pyrin antamaan aineiston näyttäytyä sellaisena kuin se oli, asettamatta sille valmiita merkityksiä. Toisaalta aineisto oli tullut tutuksi jo haastattelu- ja litterointivaiheessa, toisaalta taas huomasin toisinaan jääneeni pohtimaan yksittäisen haastattelupätkän sisältöä. Käytössäni ei ollut lapsille tai vanhemmille laadittuja asiakassuunnitelmia/ – kertomuksia tai muita asiakirjoja, mikä helpotti haastateltavien itsensä kokeisiin tilanteisiin ja sisältöihin kiinnipääsyä. Kaiken kaikkiaan itselleni haasteeksi muodostui juuri tämä aineistoon tutustuminen avoimesti ja omien ennakkokäsitysten sulkeistaminen.

2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen

Aineiston avoimen lukemisen ja ennakkokäsitysten sulkeistamisen jälkeen Perttula (1995c, 91,121; 1998, 88) kehottaa muodostamaan koko tutkimusaineistoa sisältäpäin jäsentävät sisältöalueet. Tämä on ensimmäinen muunnos Giorgan (1988) kehittämään analyysimenetelmään. Sisältöalueiden tulisi olla mahdollisimman laajoja, jotta ne eivät muodostaisi rajoitteita analyysin myöhemmissä vaiheissa. Sisältöalueet voivat olla erilaisia, kuin tutkija tutkimusaineistoa hankkiessaan oli ajatellut. Ne voidaan muodostaa kahdella eri tavalla: koko tutkimusaineistoa jäsentävät sisältöalueet, jolloin niiden tulee olla väljiä tai jokaista yksittäistä haastattelua jäsentävät sisältöalueet. Tällöin ne voivat poiketa toisistaan ja olla ensimmäistä vaihtoehtoa rajatumpia. Itse muodostin sisältöalueet, jotka jäsensivät koko tutkimusaineistoa. Olen kuvannut nämä sisältöalueet kuviossa 1.

Kuvio 1. Äitien kokemuksia jäsentävät sisältöalueet analyysin vaiheessa 1.2

Sisältöalueet analyysin ensimmäisessä vaiheessa jäsentyivät kuviossa esitettyihin kuuteen sisältöalueeseen. Ne kuvaavat kaikille äideille yhteisiä kokemuksia, jotka nousivat esille perehdyttyäni huolella tutkimusaineistoon.

3. Merkityksen sisältävien yksiköiden erottaminen

Seuraavaksi etsin aineistosta merkityksen sisältämät yksiköt, jotka olivat tutkimusongelmani kannalta relevantteja. Giorgin (1988) ja Perttulan (1995c, 72–73, 122–123) mukaan tämän vaiheen tarkoituksena on jäsentää tutkimusaineistoa hallittavaan muotoon. Sillä, miten käytännössä merkityksen sisältävät yksiköt erotetaan aineistosta, ei ole juurikaan merkitystä tulosten kannalta. Merkityksen sisältävät yksiköt ilmaisevat tutkittavan ilmiön kannalta olennaisen, sellaisenaan ymmärrettävän merkityksen. Ne ovat tutkimusaineiston osia, jotka saavat merkityksensä myös yhteydestä kontekstiinsa. Koko aineisto jaetaan merkityksen sisältäviin yksiköihin. Tämä on tärkeää, koska fenomenologisen periaatteen mukaisesti tutkijan ei pidä etukäteen pyrkiä päättelemään, mitkä aineiston osat ovat tutkittavan kokemuksen kannalta olennaisia ja mitkä epäolennaisia sisältöjä. Tutkijan etsiessä merkityksen sisältäviä yksiköitä hänen tulee tietää, mihin tutkittavien elämänalueisiin liittyviä merkityskokemuksia hän haluaa tutkia. Perttula kehottaa pitämään mielessä se tilanteen faktisuus, johon liittyviä kokemuksia hän

haluaa tutkia. Tutkijalla ei ole syytä olettaa etukäteen, mitä kokemuksia tutkittavat liit-tävät tutkijaa kiinnostavaan situaation faktisuuteen. Situaatiota ja sen faktisuutta olen käsitellyt tarkemmin luvussa 3, tutkimuksen metodologiset lähtökohdat. Merkityksen sisältävä yksikkö voi koostua yhdestä lauseesta tai esimerkiksi yhdestä tai useammasta haastateltavan puheenvuorosta. Muodolla tai laajuudella ei ole merkitystä, vaan merki-tyksen sisältävä yksikkö määrittyy aina merkityksiä ilmaisevan sisällön perusteella. Tutkijan intuitio ohjaa merkityksen sisältävien yksiköiden erottamista. (Perttula 1998, 79.)

Tutkimuksessani merkityksen sisältävät yksiköt liittyivät haastateltavien kokemuksiin lapsen sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Omassa tutkimuksessani olen määritellyt tutkittavien situaation faktisuudeksi kokemukset oman lapsen huostaanotosta. Siitä, että perheen itsemääräämisoikeuteen ja vanhemman tehtäviin on puututtu viranomaispäätöksellä perheen ulkopuolelta. Jaoin haastatteluaineiston mahdollisimman tarkasti mer-kityksen sisältäviin yksiköihin. Pyrin huomioimaan kaikki mahdolliset lausumat, joissa ilmeni tutkimustehtävän kannalta olennaisia asioita. Tämä analyysin vaihe oli haastava. Merkityksen sisältävien yksiköiden etsiminen litteroiduista haastatteluista teetti työtä, koska samassa haastateltavan puheenvuorossa saattoi olla useaan eri sisältöalueeseen liittyvää puhetta. Oli oltava tarkkana, ettei tullut irrottaneeksi lausumia asiayhteyksis-tään ja toisaalta piti olla tarkkana, ettei mitään oleellista olisi jäänyt huomaamatta. Avoimin haastatteluin toteutetuissa haastatteluissa uupui temaattinen haastattelurunko, joten keskustelut eivät tässä vaiheessa olleet jäsenyntyitä, vaan samaan sisältöalueeseen liittyviä lausumia esiintyi haastattelun eri vaiheissa. Osan haastateltavien ilmaisuista jätin pois etsiessäni merkityksen sisältämiä yksiköitä. Nämä ilmaisut eivät liittyneet haastateltavien kokemuksiin tai koskivat muita tutkimukseni kannasta irrelevantteja asioita. Koin, ettei niillä ollut suoraa yhteyttä tutkittavan elämään eivätkä ne siten olleet tutkimusongelmani kannalta merkityksellisiä. Ne liittyivät muun muassa aikaan ennen huostaanottoa, joka kerronnallisesti aloitti jokaisen haastattelun.

4. Merkityksen sisältävien yksiköiden muuntaminen tutkijan kielelle

Merkityksen sisältävien yksiköiden erottamisen jälkeen muunsin ne tutkittavan kieleltä tutkijan kielelle. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kirjoitin kunkin yksikön perään tekemäni käännöksen niin, että merkityksen sisältävän yksikön ja siitä tehdyn käännök-sen yhteys säilyi. (Perttula 1998, 79.) Perttulan (1995c, 74–75, 126) mukaan tämä muunnosvaihe vaatii tutkijalta intensiivistä keskittymistä ja vastaanottoherkkyyttä. Kie-len tulisi olla mahdollisimman yksiselitteistä ilman teoreettisia käsitteitä. Tutkijan tulee

jatkuvasti reflektoida merkityksen sisältävän yksikön ja siitä tekemänsä muunnoksen välillä. Reflektion tulee jatkua niin kauan, että tutkija on mielestään ilmaissut sen ydinmerkityksen. Tässä vaiheessa on mahdollista palata taaksepäin, jos tutkija huomaa merkityksen sisältävissä yksiköissä olevan häiritsevällä tavalla toisiinsa jäsentymättömiä merkityksiä. Käännöstyön tavoitteena on tavoittaa kunkin merkityksen sisältävän yksikön ilmentämän kokemuksen keskeinen sisältö. Tarkoituksena on saavuttaa käännökset käymällä läpi kaikki ilmaukset, jotka valitaan suhteessa tutkimusongelmaan. (Giorgi 1988, 17.)

Tämä vaihe yllätti minut työläydellään. Jouduin useasti palaamaan taaksepäin pohtiesani muunnoksia, jotten irrotanut niitä kontekstistaan. Yhteensä muunnoksia kertyi 245 kappaletta. Taulukossa 4 on esitetty merkityksen sisältävien yksiköiden ja niiden muunnosten jakautuminen lukumääräisesti sisältöalueittain.

Taulukko 4. Merkityksen sisältävien yksiköiden muunnokset lukumääräisesti sisältöalueittain

Sisältöalue,	Muunnosten lukumäärä
Luottamus tai sen puute	26
Yksinjääminen	29
Tunteet	31
Kuntoutuminen	40
Yhteistyö	55
Kohtelu	64
Yhteensä	245

Seuraavassa esimerkki aineistostani yhden haastateltavan osalta (Äiti D) merkityksen sisältävän yksikön muuntamisesta tutkijan kielelle. Muunnos on merkitty sulkuihin isoin kirjaimin ja on sisältöalueesta ”kokemus kuntoutumisesta”.

”Mutta kyllä ne asiat sitte lähti siitä menemään, että kun lapset soitteli että sun täytyy saada heidät sieltä pois, että heillä on niin kauhee olla siellä ja ikävä ja bläbläblää et siitähän se mun kuntoutuminen sitten lähti.” (HÄN KOKEE KUNTOU-
TUMISENSA LÄHTENEEN LASTEN TOIVEESTA PÄÄSTÄ TAKAISIN KO-
TIIN). ”Se oli mun oma halu, et mä halusin sit loppujen lopuksi itte (päihdekun-
toutukseen) et sitten sinne vielä siihen aikaan pääsi tuolta A-klinikan kautta.”
(HÄN HAKEUTUI PÄIHDEKUNTOUKSEEN OMASTA TAHDOSTAAN).
”Et sit kun mä menin sinne --- (päihdekuntoutuspaikka) ja olin siellä kuukau-
den... mut en mä arvannut että... ku mähän lähin sinne vaan kerään todisteita, mut
en mä arvannut että mä tajusinkin siellä mun oman tilanteen ja että tää ei niinku oo
enää normaalia... että tää mun juominen on mennyt yli... eikä siinä ollut enää mi-
tää päätä eikä häntää eikä siinä ollut enää mitään hauskaa..et siellä tosiaan oli sel-
lasta.. et siinä vaiheessa ku alettiin sitä, et lapset vois tulla kotiin..mut eihän se vie-
lä siinä ollut että siinä vaiheessa et ne kuukauden vasta sen jälkeen osoitti sen että
pystynkö mä oleen... kun en ollut varma että pystynkö mä.” (HÄN OLI LÄHTE-
NYT PÄIHDEKUNTOUKSEEN HANKKIMAAN NÄYTTÖÄ PÄIHTEET-
TÖMYYDESTÄÄN. HÄN YMMÄRSI PÄIHDEKUNTOUKSESSA OMAN
TILANTEENSA ALKOHOLINKÄYTÖN SUHTEEN. HÄN YMMÄRSI LAS-
TEN KOTIUTUMISEN OLEVAN MAHDOLLISTA, JOS HÄN KYKENEE
RAITISTUMAAN).

5. Tutkijan kielelle muunnettujen merkityksen sisältävien yksiköiden sijoittaminen sisältöalueisiin

Tämä analyysivaihe on toinen Perttulan (1995c, 92) tekemä metodinen laajennus Gior-
gin (1988) alkuperäisen metodin kolmannen vaiheen jälkeen. Tässä vaiheessa analyysiä
jokainen tutkijan kielelle muunnettu merkityksen sisältävä yksikkö sijoitetaan analyysin
toisessa vaiheessa muodostettuun sisältöalueeseen. Edelleen analyysi etenee haastatelta-
va kerrallaan. Jokainen merkityksen sisältävä yksikkö ja siitä tehty muunnos olisi ihan-
netapauksessa sijoitettava vain yhteen sisältöalueeseen. Käytännössä tämä ei ole niin
yksinkertaista, koska jotkut kielelliset ilmaisut sisältävät useampaan sisältöalueeseen
liittyviä merkityksiä. Näin on mahdollista sijoittaa merkityksen sisältävä yksikkö ja siitä
tehty muunnos useampaan sisältöalueeseen. (Perttula 1998, 90.) Etenin haastattelu ker-
rallaan liittäen merkityksen sisältävien yksiköiden muunnokset muodostamiini sisältö-

alueisiin ilman alkuperäisiä yksiköitä. Joidenkin muunnosten kohdalla päädyin sisällyttämään ne kahteen eri sisältöalueeseen, jottei kontekstisidonnaisuus olisi kadonnut.

6. Sisältöalueittaisten yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen

Tässä vaiheessa analyysiä asetin sisältöalueittain jäsenneetyt muunnokset toistensa yhteyteen. Tämä kolmas metodinen laajennus tarkoittaa Perttulan (1995c, 92) mukaan sitä, että tutkija kirjoittaa yhden sijasta kaksi yksilökohtaista merkitysverkostoa. Perttula kuvaa tätä sisältöalueittaista yksilökohtaista merkitysverkostoa eräänlaiseksi kertomukseksi, jossa yksi sisältöalue muodostaa aina yhden kappaleen. Sisältöalueittain jäsenneetyjen muunnosten asettaminen toistensa yhteyteen on hänen mukaansa tutkimuksen luotettavuuden kannalta tarpeellinen analyysin vaihe. Se ei ole välttämätöntä, jos tutkija kykenee hahmottamaan merkitystihentymät suoraan tutkimusaineistosta. Mitä laajempi aineisto on, sitä vaikeampi tämä tehtävä on. Sisältöalueet jäsentävät tutkimusaineistoa ja mahdollistavat systemaattisen analyysin. (Perttula 1995c, 136–138; 1998, 93).

Oma aineistoni ei ollut merkittävän laaja, mutta koin analyysin luotettavuuden lisäämiseksi tämän vaiheen tarpeellisena. Ensimmäistä kertaa kyseistä analyysitapaa tehdessäni auttoi jokainen analyysin osavaihe minua jäsentämään ja ymmärtämään aineistoani paremmin. Näin myös vältyin tekemästä omia johtopäätöksiä ennen varsinaisen analyysin valmistumista. Esimerkkinä tästä analyysin vaiheesta käytän Äiti D:n sisältöalueittaista yksilökohtaista merkitysverkostoa (liite 3). Olen poistanut siitä yksityiskohtaisia tietoja anonyymiuden varmistamiseksi. Niiden esittämisellä ei olisi myöskään ollut tutkimustehtävän kannalta merkitystä.

7. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen

Yksilökohtaisen merkitysverkoston analyysin viimeisessä vaiheessa asetetaan edellisessä vaiheessa muodostetut sisältöalueet toistensa yhteyteen. Tällöin tulee huomioiduksi Giorgin (1988, 19) ehdotelma siitä, että kaikki muunnetut merkitykset tulevat huomioiduksi. Perttula (1995c, 77, 93) perustelee tätä analyysin vaihetta sillä, etteivät kokemukset muodostu toisistaan erillisistä merkityssuhteista, vaan niiden monimutkaisista mielellisistä kietoutumista. Mielellisestä kietoutumisesta käytetään nimitystä merkitystihentymä. Analyysissä tulee säilyttää jatkuvasti yksittäisten kokemusten suhde kontekstiin; yksilön koetun maailman kokonaisuuteen. Näin muodostetaan yksilökohtainen merkitysverkosto, jossa pyritään tavoittamaan haastateltavien kokemuksista merkitystihentymät tietystä sisältöalueesta riippumatta. Yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat tärkeä osa tutkimuksen tuloksia. (Perttula 1995c, 139.)

Seuraavassa esitän yhden haastateltavan (Äiti D) yksilökohtaisen merkitysverkoston. Haastateltava on sama, jonka haastattelusta esitin aiemmin merkityksen sisältäviä yksiköitä ja niiden muunnokset tutkijan kielelle sekä sisältöalueittaisen yksilökohtaisen merkitysverkoston. Yksilökohtaisen merkitysverkoston tekstiä olen stilisoinut kielellisesti sujuvaan muotoon ja loogisempiin lausemuotoihin.

Yksilökohtainen merkitysverkosto (Äiti D)

Äidillä on kaksi lasta, joista molemmat on otettu huostaan. Huostaanoton perusteena oli äidin päihteidenkäyttö. Huostaanotto oli tahdonvastainen. Huostaanotto on lopetettu.

Äiti kokee huostaanoton olleen perhettä rikkova tapahtuma. Se oli myös henkisesti raskas prosessi. Itsensä ohella hän kokee huostaanoton olleen ennen kaikkea lapsille rankka kokemus. Huostaanotossa ei ajateltu asiaa lasten näkökulmasta eikä heidän tunteitaan huomioitu. Äidin juominen riistäytyi käsistä lasten huostaanoton jälkeen. Tunteet vaihtelivat voimakkaasti laidasta laitaan. Lasten tapaamiset sijaishuoltopaikassa olivat henkisesti raskaita ja syyllistäviä. Hän koki syvää vihaa sosiaalityöntekijää kohtaan. Huostaanoton jälkeen hän halusi kieltää koko äitiyden. Hän koki epäonnistuneensa äidin tehtävässä niin pahoin. Lapset pitivät hänen äitiyttään yllä. Jos näin ei olisi ollut, he olisivat erkaantuneet toisistaan. Hän ymmärtää joidenkin vanhempien päätyvän pahaan tuhoon kohdatessaan lapsen huostaanoton. Hänen on vaikea vieläkin hyväksyä huostaanoton lapsilleen aiheuttamia kokemuksia.

Lasten sijoituksen jälkeen äiti jäi yksin. Hänestä tuntui, että sosiaalityöntekijä tarjosi tukea vain, koska hänen kuului se tehdä. Hän ei tullut kuulluksi yrittäessään selittää, ettei perhearviointina tarjottu tukitoimi vastannut tarkoitustaan. Jos hän olisi kieltäytynyt tuesta, lasten kotiuttamisprosessi olisi päättynyt. Hän kokee sosiaalityöntekijän vaihtumisen olleen hyvä asia. Uusi sosiaalityöntekijä näki asiat kokonaisuuksina eikä syytellyt ketään. Äidin oma katkeruus vaikutti siihen, miten hän asennoitui sosiaalityöntekijään. Hän huomasi, ettei hänestä äitinä kirjoitettu mitään positiivista lastensuojelun asiakirjoihin. Tämä lisäsi katkeruutta. Hän tunsikin olevansa sosiaalityöntekijöiden mielestä aina syyllinen.

Äiti kokee ansainneensa sosiaalityöntekijän luottamuksen ainoastaan lopettamalla alkoholinkäytön. Hän itse menetti luottamuksen sosiaalityöntekijöihin heti alkuunsa. Hän koki tullessaan petetyksi mennessään hoitamaan taloudellisia asioitaan sosiaalitoimistoon. Tapaamisaika olikin varattu keskusteluun lasten huostaanotosta, jo-

hon hänen olisi pitänyt suostua. Sosiaalityöntekijä ei ollut puhunut hänelle puhunut asioista suoraan. Hän kokee, ettei luottamus sosiaalityöntekijään palautunut milloinkaan lasten sijaishuollon aikana. Äiti kokee, että heitä olisi pitänyt pyrkiä yhdistämään sen sijaan, että lapsia tuettiin kiinnittymään sijaishuoltoon paikkaan.

Äidistä tuntui, että sosiaalityöntekijä ei ymmärtänyt, mistä huostaanotossa kokonaisuudessaan oli kyse. Hänen äitiytensä oli kadoksissa lasten huostaanoton jälkeen. Hänellä oli tunne, ettei oman ahdistuksensa vuoksi voi olla hyvä äiti. Äiti koki sosiaalityöntekijän painostaneen siihen, että hänen piti olla hyvä äiti. Hänellä oli koko ajan tunne siitä, että kaiken piti olla hyvin eikä hän uskaltanut pyytää apua äitiyteensä. Hän olisi tarvinnut enemmän tukea vanhemmuuteensa lasten sijaishuollon ja kotiutumisen aikana.

Äidin kuntoutuminen alkoi lasten toiveesta päästä takaisin kotiin. Hän hakeutui päihdekuntoutukseen omasta tahdostaan. Hän oli lähtenyt sinne hankkimaan näyttöä päihdeettömyydestään. Päihdekuntoutuksessa hän kuitenkin ymmärsi oman tilanteensa alkoholinkäytön suhteen. Hän ymmärsi lasten kotiutumisen olevan mahdollista, jos kykenee raitistumaan. A-klinikan terapeutti tuki häntä kuntoutumisessa. Hän olisi halunnut lapset mukaan päihdekuntoutukseen. Jälkeenpäin hän piti hyvänä ratkaisuna sitä, että lähti yksin päihdekuntoutukseen. Päihdekuntoutuksen jälkeen hän kävi viikoittain terapiassa. Terapia kesti viisi vuotta. Hän on tyytyväinen raitistumisestaan.

Äiti ei luottanut enää kunnallisiin palveluihin, vaan perhe hakeutui terapiaan perheasiainneuvottelukeskukseen. Hän koki olevansa koe-eläin kunnallisissa palveluissa. Koko perhe käy edelleen perheterapiassa. Jälkeenpäin hän on ajatellut, että perheterapia olisi pitänyt aloittaa jo silloin, kun lapset kotiutuivat. Hän toivoo, että vanhemmuuden tukemiseen lasten sijoituksen aikana kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Hän kokee tärkeäksi sen, että työntekijät ovat kokeneita eivätkä syyllistä perhettä.

Äiti koki, että yhteistyö lapset sijoittaneen sosiaalityöntekijän kanssa ei milloinkaan sallinut aitoa vuorovaikutusta, joka olisi kantanut pidemmälle. Sosiaalityöntekijä ei puhunut hänelle kuin pakolliset kuulumiset. Yhteistä säveltä sosiaalityöntekijän kanssa ei löytynyt. Hän oli ainoastaan lasten asioissa tekemisissä sosiaalityöntekijän kanssa. He eivät tavanneet muulloin kuin lasten asiakassuunnitelmien yhteydessä. Muuten he eivät pitäneet yhteyttä osittain siksi, ettei hän voinut sietää sosiaalityöntekijää. Äiti koki sosiaalityöntekijän vaihdoksen olleen hyvä asia. Hän koki uuden sosiaalityöntekijän näkevän asiat kokonaisuuksina eikä syytellyt ketään. Hän näki lapset sijoittaneen sosiaalityöntekijän suojanneen itseään oman per-

hetilanteensa vuoksi. Äiti kertoo ymmärtäneensä sosiaalityöntekijän vaikean tilanteen, mutta kokee olleensa itse vielä vaikeammassa tilanteessa. Hän ihmettelee, miksi sosiaalityöntekijät eivät kyseenalaista toistensa päätöksiä.

Huostaanottoon liittyviä tapahtumia ja perusteita hän kävi läpi terapeuttinsa, ei sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä siirsi vastuun pois itseltään esimiehelleen. Elämä lasten huostaanoton aikana olisi ollut helpompaa, jos olisi ollut suunnitelmia ja tavoitteita heidän kotiuttamiseksi. Hän oli heikko ja tarvitsi konkreettisia tavoitteita joihin pyrkiä. Hän koki joutuneensa taistelemaan lastensa kotiutumisen puolesta.

Lasten oma tahto ratkaisi kotiuttamisen, ei äidin toive. Sosiaalityöntekijä edellytti lasten kotiuttamisen ehtona äidin osallistumista perhearviointiin. Sosiaalityöntekijä kävi kerran kotikäynnillä työparinsa kanssa. Äidin mielestä sosiaalityöntekijä keräsi itselleen näyttöä yhteistyöstä ja tuesta ohjaamalla hänet perhearviointiin. Lasten ollessa sijoitettuina kotiin hänellä ei ollut lainkaan kontaktia sosiaalityöntekijään. Lasten harrastuksiin myönnettiin taloudellista tukea, samoin koulukustannuksiin.

5.2 Yleisen merkitysverkoston analyysi

Tutkimusaineistoni on tähän analyysin vaiheeseen asti muodostunut huostaanotettujen lasten äitien haastattelujen alkuperäisistä kuvauksista. Tästä eteenpäin tutkimusaineisto muodostuu tutkimukseen osallistuvien yksilökohtaisista merkitysverkostoista, joihin olen päätenyt analyysin ensimmäisessä vaiheessa. Yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat siten jäsenyneitä ja tutkijan muotoilemia. Analyysin tässä vaiheessa siirrytään yksilökohtaiselta tasolta yleiselle tasolle. Merkitykset mielletään esimerkkinä merkityksistä, joiden yhteistä olemassaoloa tutkittaville tarkastellaan. Merkitykset ovat irrotettuina yhteyksistään, joissa ne ovat muodostuneet, kuitenkin niin, että ne on edelleen löydettävissä yksilön koetusta maailmasta. (Perttula 1995c, 154.) Analyysini etenee Perttulan (1995) kehittämän mallin mukaisesti soveltaen siinä hänen myöhemmin työstämänsä metodin uudelleen muotoilua (Perttula 2000). Koen, että aineistoni laajuuden (pienuuden) ja siitä nousseiden merkitystihentymien vuoksi yhden yleisen merkitysverkoston muodostaminen on perusteltua.

1. Merkityksen sisältävien yksiköiden (=merkityssuhteiden) erottaminen ja muuntaminen kielelle, jossa yksilöllinen kokemus ei ole enää esillä

Analyysin tässä vaiheessa jokainen yksilökohtainen merkitysverkosto jaetaan merkityksen sisältäviin yksiköihin (=merkityssuhteisiin). Etenemistapa on samanlainen analyysiprosessin ensimmäisen vaiheen kolmannen kohdan kanssa. Tutkimusaineiston ollessa alkuperäistä jäsentyneemmässä muodossa ovat myös merkityssuhteet (merkityksen sisältävät yksiköt) aiempaa helpommin erotettavissa. Kun merkityksen sisältävät yksiköt on erotettu, muunnetaan ne kielelle, jossa yksilöllinen kokemus ei enää ole esillä. Näitä tuloksia Perttula kutsuu merkityssuhde-ehdotelmiksi.

Seuraavassa esimerkki analyysin tästä vaiheesta. Esimerkkinä käytän edelleen Äiti D:n yksilökohtaista merkitysverkostoa.

Huostaanoton jälkeen hän halusi kieltää koko äitiyden. Hän koki epäonnistuneensa äidin tehtävässä niin pahoin. Lapset pitivät hänen äitiyttään yllä. Jos näin ei olisi ollut, he olisivat erkaantuneet toisistaan. Hän ymmärtää joidenkin vanhempien päätyvän pahaan tuhoon kohdatessaan lapsen huostaanoton. Hänen on vaikea vielä kukaan hyväksyä huostaanoton lapsilleen aiheuttamina kokemuksia. (HALUAA KIELTÄÄ OMAN ÄITIYTENSÄ. ON EPÄONNISTUNUT ÄIDIN TEHTÄVÄSSÄ. LAPSET PITÄVÄT ÄITIYTTÄ YLLÄ. EI HYVÄKSY KOKEMUKSIA, JOTKA AIHEUTUNEET LAPSILLE HUOSTAAN OTOSTA).

Lasten sijoituksen jälkeen Äiti jäi yksin. Hänestä tuntui, että sosiaalityöntekijä tarjosi tukea vain, koska hänen kuului se tehdä. Hän ei tullut kuulluksi yrittäessään selittää, ettei perhearviointina tarjottu tukitoimi vastannut tarkoitustaan. Jos hän olisi kieltäytynyt tuesta, lasten kotiuttamisprosessi olisi päättynyt. (JÄÄ YKSIN LASTEN HUOSTAANOTON JÄLKEEN. EI TULE KUULLUKSI HALUTESSAAN KESKUSTELLA TARJOTUISTA TUKITOIMISTA. YKSILÖLLISESTI SUUNNITELTUA TUKEA EI OLE TARJOLLA.)

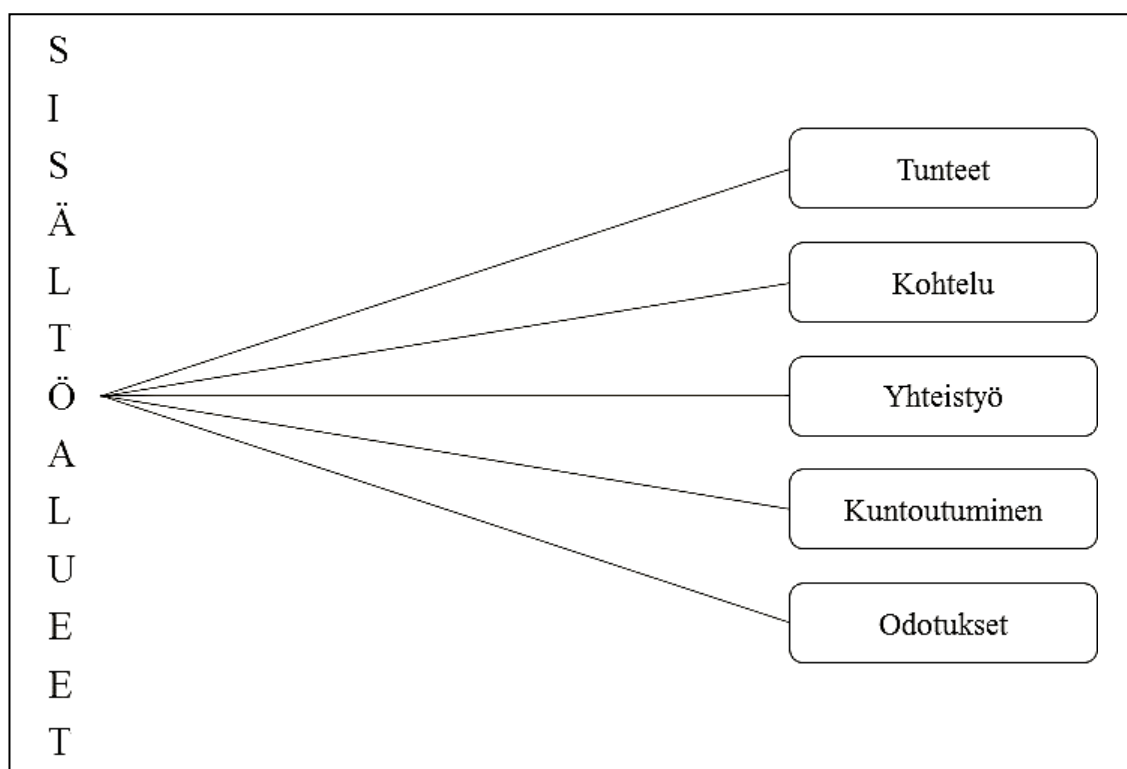
Hän kokee sosiaalityöntekijän vaihtumisen olleen hyvä asia. Uusi sosiaalityöntekijä näki asiat kokonaisuuksina eikä syytellyt ketään. (SOSIAALITYÖNTEKIJÄN VAIHTUMINEN ON POSITIIVINEN MUUTOS. UUDELLA SOSIAALITYÖNTEKIJÄLLÄ ON KOKONAISSVALTAINEN NÄKEMYS ASIOIHIN).

Perttula (2000, 434) kuvaa fenomenologisen metodin uudelleen muotoilussa yksilökohtaisia merkitysverkostoja ehdotelmiksi yleisestä kokemuksista koskevasta tiedosta. Ne ovat hänen mukaansa ehdotelmia tiedosta, jota kohti edetään. Yksilökohtainen merkitysverkosto viittaa ”eteenpäin”, kohti hahmottumassa olevaa yleistä tietoa. Hän painot-

taa, että tutkija ja tutkimuksen lukijoiden on pysyttävä selvillä, mitkä yksilökohtaiset merkitysverkostot sisältyvät mihinkin yleisen merkitysverkoston tyyppiin.

2. Aineistoa jäsentävien sisältöalueiden muodostaminen

Yksilökohtaisten merkitysverkostojen ja siitä erotettujen merkityksen sisältävien yksiköiden avoimen lukemisen ja reflektoinnin jälkeen muodostetaan aineistoa jäsentävät sisältöalueet. Sisältöalueita ei tule jäsentää liian yksityiskohtaisesti. Tällöin vaarana on aineiston pirstaloituminen, jolloin merkitysten välisten yhteyksien havaitseminen vaikeutuu. (Perttula 1995c, 156.) Muodostamani sisältöalueet olen kuvannut kuviossa 2.

Kuvio 2. Äitien kokemusta jäsentävät sisältöalueet analyysin vaiheessa 2.2

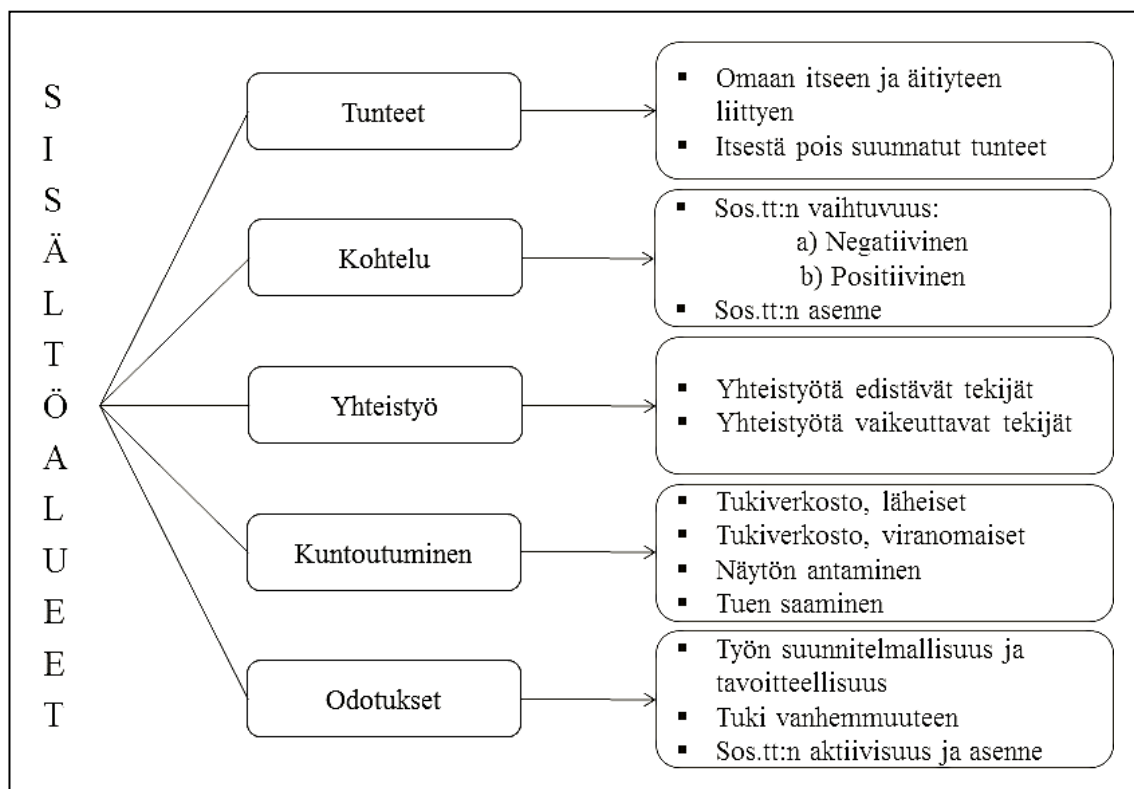
Äitien kokemukset sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä jäsentyivät analyysin toisessa vaiheessa viiteen sisältöalueeseen. Yksinjäämisen ja luottamuksen (tai sen puutteen) kokemukset eivät analyysin ensimmäisen vaiheen tapaan enää jäsentäneet tutkimusaineistoa. Sen sijaan odotuksia kuvanneet kokemukset muodostivat uuden sisältöalueen. Koen näiden viiden muodostamani sisältöalueen olevan riittävän laajoja kuvaamaan keskeisesti tutkimusaineistoa.

3. Ei-yksilölliselle kielelle muunnettujen merkityksen sisältävien yksiköiden sijoittaminen sisältöalueisiin

Analyysin tässä vaiheessa tietyn sisältöalueen muodostavat samaa sisältöä ilmentävät eri ihmisten kokemukset, koska merkitysten yksilökohtaisuudella ei ole enää ensiarvoista merkitystä. (Perttula 1995c, 156.) Sijoitin siis yleiselle kielelle muunnetun merkityksen sisältävät yksiköt johonkin viidestä sisältöalueesta. Esimerkin analyysin tästä vaiheesta olen esittänyt liitteessä 4. Esimerkki koskee sisältöaluetta ”yhteistyö”. Liitteestä käy myös ilmi kenen koetusta maailmasta yleistetty merkitys on peräisin.

4. Sisältöalueiden jakaminen spesifeihin sisältöalueisiin

Seuraavaksi sisältöalueet jaetaan kutakin sisältöaluetta jäsentäviin spesifeihin sisältöalueisiin. Tämän vaiheen tarkoituksena on pilkkoa jokaisen sisältöalueen tilanteiden rakennetekijää yksityiskohtaisempiin osiin. Näin voidaan vastaavasti saada esille eriytyneitä merkityksiä. (Perttula 1995c, 164.) Luin huolella useaan kertaan sisältöalueisiin liittämäni yleistetyt merkityksen sisältävät yksiköt. Tämän jälkeen jaoin muodostamani neljä sisältöaluetta sitä jäsentäviin spesifeihin sisältöalueisiin. Nämä sisältöalueet sisältävät yhteisiä merkityksiä, jotka jäsentävät mielestäni keskeisellä tavalla tutkimukseen osallistuneiden äitien kokemuksia sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Nämä spesifit sisältöalueet olen esittänyt kuviossa 3.

Kuvio 3. Äitien kokemusta jäsentävät spesifit sisältöalueet analyysin vaiheessa 2.4

Jokainen merkityksen sisältävä yksikkö tulee sijoittaa johonkin spesifiin sisältöalueeseen. Perttula (1995c, 165) suosittelee kirjaamaan ylös myös tutkittavan, jonka koetusta maailmasta yleistetty merkitys on peräisin.

Seuraavassa esimerkki analyysin tästä vaiheesta, jossa olen koonnut yhteen sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuteen liittyviä merkityksiä negatiivisia ja positiivisia merkityksiä. Suluissa oleva kirjain vastaa äitien koodikirjainta.

- Sosiaalityöntekijöiden luottamuksen koetaan vaihtelevan työntekijäkohtaisesti. Välillä häneen luotetaan, välillä ei. Sosiaalityöntekijän vaihtuminen ei edesauta yhteistyön rakentumista. Itseään joutuu puolustelemaan ja todistamaan jaksamistaan aiempaa enemmän sosiaalityöntekijän väheksyessä. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on runsasta. Se hidastaa asioiden etenemistä ja vaikeuttaa yhteistyötä. (Äiti A)
- Sosiaalityöntekijän vaihtuminen sekä ulkopuolisen tahon mukaantulo työskentelyyn lisäävät luottamuksen tunnetta. Uudet sosiaalityöntekijät kohtelevat paremmin. Eivät ota aktiivista roolia työskentelyssä. Koetaan, ettei saada yksilöllistä työskentelyä. (Äiti B)
- Kantelun perusteella sosiaalityöntekijöille huomautus eduskunnan oikeusasiamieheltä. (Äiti C)
- Sosiaalityöntekijän vaihtuminen koetaan positiivisena. Uudella sosiaalityöntekijällä on kokonaisvaltainen näkemys asioihin. (Äiti D)
- Sosiaalityöntekijän vaihdos on hyvä asia. Uusi sosiaalityöntekijä hahmottaa asiat kokonaisuuksina eikä syyttele. Sosiaalityöntekijä suojaa itseään oman perhetilanteen vuoksi. Työntekijän vaikea tilanne ymmärretään, mutta oma tilanne koetaan vielä vaikeampana. Ei ymmärretä miksi sosiaalityöntekijät eivät kyseenalaista toistensa tekemiä päätöksiä. (Äiti D)
- Sosiaalityöntekijällä ei ole muodollista pätevyyttä. Sosiaalityöntekijä vaihtuu sen jälkeen, kun hänestä tehdään tutkintapyyntö. Uusi sosiaalityöntekijä tapaa vanhempia useammin. Sosiaalityöntekijä antaa ymmärtää, ettei perheen jälleenyhdistäminen ole koskaan mahdollista. (Äiti E)
- Hän koki ensimmäisen sosiaalityöntekijän olleen isän puolella. (Äiti G)
- Hän kokee sosiaalityöntekijöiden asenteiden liittyneen työntekijän persoonaan. Hänellä oli kokemusta sekä kannustavasta ja inhimillisestä työntekijästä kuin asiakkaan yläpuolelle asettuvasta sosiaalityöntekijästä. (Äiti H)
- Sosiaalityöntekijän vaihduttua ei tulla kuulluksi. Asioita ei kirjata asiakirjoihin. Vääriä tietoja ei korjata. Sosiaalityöntekijän koetaan puolueelliseksi, ei arvostusta äidille. Sosiaalityöntekijä ei kuule äitiä. Perhetyöntekijän positiivinen palaute ei vakuuta sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijän vaihtuessa yhteistyö hankaloituu ja kohtelu muuttuu

epäasialliseksi. Vointi tai puhtaat huumeuseulat eivät kiinnosta sosiaalityöntekijää. Koetaan epäreiluna, ettei tiedetä etukäteen keskusteltavista asioista, vaan joudutaan asiakassuunnitelmassa ilmaisemaan mielipide ilman pohdinta-aikaa. Lapset sijoittanut sosiaalityöntekijä seisoo sanojensa takana. Hänelle on helppo olla rehellinen. (Äiti I)

5. Spesifin yleisen merkitysverkosto muodostaminen

Analyysin tässä vaiheessa muodostin spesifin yleisen merkitysverkoston asettamalla kunkin spesifin sisältöalueen osalta niihin sijoitetut merkityksen sisältävät yksiköt sisällöllisesti toistensa yhteyteen. Yleinen spesifi merkitysverkosto muodostetaan jokaisesta sisältöalueesta erikseen (Perttula 1995c, 168). Tässä tutkimuksessani spesifejä sisältöalueita on yhteensä 14 (kuvio 3). Seuraavassa esitän spesifin yleisen merkitysverkoston sisältöalueesta ”kohtelu”: sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden negatiiviset merkitykset:

Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus hidastaa asioiden etenemistä eikä edesauta yhteistyön rakentumista. Yhteistyö hankaloituu ja kohtelun koetaan muuttuvan epäasialliseksi. Omaa jaksamistaan joutuu todistelemaan aiempaa enemmän. Tunne siitä, ettei tule kuulluksi eikä asioita kirjata asiakastietoihin tai väärin kirjattuja asioita ei oikaista, on vahva. Päihteettömyyden mittarina toimivat huumeuseulat eivät kiinnosta sosiaalityöntekijää. Toimintatapa muuttuu eikä esimerkiksi asiakassuunnitelmissa keskusteltavista asioista kerrota etukäteen. Sosiaalityöntekijät eivät kyseenalaista edellisten kollegojen tekemiä päätöksiä.

6. Sisältöalueen yleisen merkitysverkoston muodostaminen.

Sisältöalueiden spesifit yleiset merkitysverkostot suhteutetaan keskenään ja muodostetaan jokaisen sisältöalueen yleinen merkitysverkosto. (Perttula 1995c, 171.) Seuraavassa esimerkki sisältöalueen ”kohtelu” yleisestä merkitysverkostosta:

Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on runsasta. Vaihtuvuudella koetaan olevan kahdalainen vaikutus. Negatiivisella tavalla se hidastaa asioiden etenemistä, hankaloittaa yhteistyön rakentumista sekä vaikeuttaa jo olemassaollutta yhteistyötä lastensuojelun kanssa. Kohtelun koetaan vaihtuvuuden myötä muuttuvan epäasiallisemmaksi ja omaa jaksamista joudutaan todistelemaan aiempaa enemmän. Tunne siitä, ettei enää tule kuulluksi on vahva. Toimintatavat muuttuvat eikä esimerkiksi asiakastietoihin väärinkirjattuja asioita oikaista. Uusien sosiaalityöntekijöiden ei koeta kyseenalaistavan edellisten kollegojen tekemiä päätöksiä.

Sosiaalityöntekijän vaihtuminen voi olla myös positiivinen muutos. Uudella sosiaalityöntekijällä on aiempaa kokonaisvaltaisempi näkemys asioihin eikä hän syyttele vanhempia. Hän myös tapaa vanhempia aiempaa enemmän. Uusien sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen voi olla myös positiivinen muutos.

kijöiden koetaan kohtelevan asiakasta paremmin. He saattavat myös pahoitella aiempien kollegojen käytöstä. Positiivisia kokemuksia sosiaalityöntekijän vaihtumisesta toivat myös sosiaalityöntekijän tilannetaju, äitiä syyllistämätön asenne, ajan järjestäminen tapaamista varten nopeastikin sekä kannustavuus ja inhimillisuus. Näiden lisäksi hyvän sosiaalityöntekijän koetaan olevan tiukka ja jämäkkä, mutta samalla joustava.

Sosiaalityöntekijän asenne vanhempaa koetaan koetaan pääasiassa negatiivisena. Negatiivisia kokemuksia leimasivat tunne siitä, että sosiaalityöntekijä asettuu asiakkaan yläpuolelle, ei huomioi eikä arvosta tätä. Asiakkaan kokemusta omasta elämästään mitätöidään eikä häntä uskota. Asiakastietoihin tehdyt kirjaukset ovat negatiivisia.

Sosiaalityöntekijän koetaan toimivan oppimiensa ohjeiden mukaan toimintakulttuurissa, jossa lähtökohtana ovat negatiiviset asiat. Sosiaalityöntekijän työtapaan ja asenteeseen koetaan vaikuttavan muun muassa työntekijän ikä ja omien lasten puute. Henkilökohtaisina pidettyihin asioihin (uskonto, aiemmat parisuhteet) puuttuminen ja asioista suoraanpuhumisen välttely loukkaavat.

7. Tutkittavan ilmiön yleisen merkitysverkoston muodostaminen

Analyysin viimeisessä vaiheessa sisältöalueiden yleiset merkitysverkostot integroidaan tutkittavan ilmiön yleiseksi merkitysverkostoksi. Yleisen merkitysverkoston tulee sisältää jokaisen tutkittavan yksilökohtaisissa merkitysverkostoissa esiin nousseet, tutkittavan ilmiön kannalta keskeiset sisällöt. Ilmiön merkityksiä käsitellään yleisellä tasolla, mutta siten, että yleisen yhteys yksilökohtaiseen säilyy koko ajan. Yleinen merkitysverkosto on empiirisen analyysin päätepiste ja se sisältää tutkittavaa ilmiötä koskevan yleisen tiedon. Tutkimuksen tulokset voidaan kuvata yhtenä yleisenä merkitysverkostona, jos tutkittavien koetuissa maailmoissa on huomattavaa samankaltaisuutta. Jos näin ei ole, tulee muodostaa useampi yleinen merkitysverkosto. Tällöin tutkimukseen osallistuneiden kokemukset poikkeavat olennaisesti toisistaan. (Giorgi 1988, 19; Perttula 1995c, 17; 2000, 439.)

Olen muodostanut seuraavassa esittämäni yhden yleisen merkitysverkoston, joka kuvaa haastatelluille äideille mahdollisimman yhteistä kokemusta ja koskee siten kaikkia tutkimukseen osallistuneita. Perustelen valintaani yhden yleisen merkitysverkoston muodostamisesta sillä, että kaikkien yhdeksän äidin kokemuksissa on huomattavaa samankaltaisuutta eikä tarvetta muodostaa useampia yleisiä merkitysverkostoja sen vuoksi ole.

En kuitenkaan väitä, että kuvattu kokemus olisi yleistettävissä kaikkiin samanlaisessa tilanteessa oleviin äiteihin.

Tutkimukseni yleinen merkitysverkosto:

Huostaanotto koetaan henkisesti raskaana prosessina, joka rikkoo perheen. Elämä tuntuu hajoavan huostaanoton jälkeen. Kokemus on raskas, vaikka huostaanotto olisi ollut suostumukseen perustuva. Huostaanoton jälkeen jäädään lähes poikkeuksetta yksin, usein konkreettisesti siihen samaan kotiin, josta lapsi on viety. Apua ja tukea sosiaalityöltä ei huostaanottohetkellä ole systemaattisesti saatavilla. Muutto toiselle paikkakunnalle koetaan pahaa oloa helpottavana ratkaisuna. Huostaanoton koetaan olevan myös lapselle raskas kokemus. Toisaalta huostaanoton ajatellaan auttavan lapsen tilannetta hänen saatua ympärilleen jaksavat aikuiset ja siten mahdollisuuden elää lapsen elämää.

Omaan äitiyteen kohdistuvat negatiiviset ajatukset ovat tavallisia. Omaa äitiyttä epäillänsä, se halutaan kieltää ja siinä tunnutaan epäonnistutun. Negatiivisia tunteita lisää kokemus arvostelusta huostaanoton vuoksi. Sosiaalityöntekijältä koetaan tulevan vaatimus täydellisestä äidistä, mikä lisää ahdistusta. Sijaishuollon aikana äitiyden vahvistuminen on kuitenkin mahdollista. Vahvistumista edesauttaa muun muassa yhteydenpito lapseen, omasta itsestä löydetyt positiiviset asiat ja joissakin tapauksissa perheeseen syntynyt vauva.

Sosiaalityöntekijää kohtaan tunnetaan katkeruutta, vihaa, pettymystä ja epäluottamusta. Näitä tunteita lisäävät sosiaalityöntekijän syyllistäväksi koettu asenne, lastensuojelun asiakirjojen negatiiviset maininnat äidistä ja tunne siitä, että on jäänyt yksin sosiaalityöntekijää ja sijaisperhettä vastaan. Pettymyksen tunnetta lisää myös kokemus siitä, ettei sosiaalityöntekijältä saa tukea tai ettei äidin ja lapsen välistä suhdetta tueta.

Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus koetaan runsaaksi. Sillä koetaan olevan kahtalainen vaikutus. Negatiivisella tavalla se hidastaa asioiden etenemistä ja hankaloittaa yhteistyön rakentumista. Kohtelun koetaan vaihtuvuuden myötä muuttuvan epäasiallisemmaksi ja omaa jaksamista joudutaan todistelemaan aiempaa enemmän. Kokemus siitä, ettei enää tule kuulluksi on vahva. Vaihtuvuus vaikuttaa toimintatapoihin eikä uusien sosiaalityöntekijöiden koeta kyseenalaistavan edellisten kollegojen tekemiä päätöksiä.

Sosiaalityöntekijän vaihtuminen voi olla myös positiivinen muutos. Uudella sosiaalityöntekijällä voi olla aiempaa kokonaisvaltaisempi näkemys asioihin, tilannetaju

ja vanhempia syyllistämätön asenne. Uusien sosiaalityöntekijöiden koetaan kohtelevan asiakasta aiempaa paremmin, he pyrkivät järjestämään aikaa tapaamista varten nopeastikin ja he saattavat pahoitella edellisten kollegojen käytöstä. Positiivisia kokemuksia tuovat myös sosiaalityöntekijän jämäkkä, mutta samalla joustava työtapa.

Sosiaalityöntekijän asenne koetaan pääasiassa negatiivisella tavalla. Negatiivisia kokemuksia leimaavat tunne siitä, että sosiaalityöntekijä asettuu asiakkaan yläpuolelle, ei huomioi eikä arvosta. Sosiaalityöntekijän koetaan toimivan annettujen ohjeiden mukaan toimintakulttuurissa, jossa lähtökohtana ovat negatiiviset asiat. Asiakkaan kokemusta omasta elämästään mitätöidään eikä häntä uskota. Asiakastietoihin kirjataan pääasiassa negatiivisia asioita. Sosiaalityöntekijän työtapaan ja asenteeseen koetaan vaikuttavan muun muassa työntekijän ikä ja omien lasten puute.

Yhteistyön koetaan päättyvän käytännössä lapsen huostaanottoon, jonka jälkeen jäädään yksin. Tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa on lapsen asiakassuunnitelmissa, yhdestä neljään kertaan vuodessa. Näiden lisäksi on satunnaisia puhelinkontakteja. Kotikäynneillä sosiaalityöntekijät käyvät harvoin, neuvottelut tapahtuvat pääasiassa toimistolla tai lapsen sijaishuoltopaikassa. Vanhemman asiakassuunnitelman laatiminen on harvinaista. Vaikeimmiksi koetuissa tilanteissa auttavat asiantuntijat tai sosiaaliamiehet.

Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa on yksipuolista eikä sen koeta sallivan aitoa vuorovaikutusta. Keskustelut liittyvät yleensä pakollisiin kuulumisiin. Yhteistyö ei ole tavoitteellista eikä tiedetä minkä pitäisi muuttua, jotta lapsi voisi kotiutua. Asiakassuunnitelmien ulkopuolella olevien tapaamisten tarkoituksesta ei ole selvää käsitystä.

Oma-aloitteisuus leimaa kokemuksia yhteistyöstä: osallistuminen lapsen asiakassuunnitelmaan on usein oman aktiivisuuden varassa, samoin taloudellisen tuen anominen ja sen maksamisesta muistuttaminen. Eri työntekijöiden vastuiden epäselvyys koetaan hankalaksi.

Hyväksi koettua yhteistyötä kuvaa tuen saanti akuuttiin tilanteeseen sekä äidin huomioiminen päätöksenteossa ja ajan tasalla pitäminen lapsen sijaishuoltoa koskeissa asioissa.

Tuki kuntoutumiseen saadaan pääasiassa muualta kuin sosiaalityöltä. Kuntoutumisen tukena ovat sukulaisia useammin ystävät. He ovat apuna ja tukena myös arjessa. Usein omiin vanhempiin ei ole mitään yhteyttä tai yhteydenpito on vähäistä.

Sen sijaan auttavien viranomaisten verkosto on yleensä laaja. Keskeisimpinä tukijoina kuntoutumisprosessissa ovat päihdekuntoutus ja terapia eri muodoissaan. Myös perheneuvolasta ja vertaisryhmistä koetaan saatavan tukea. Päihdekuntoutukseen hakeudutaan oma-aloitteisesti tai sosiaalityöntekijän suosituksesta. Päihdekuntoutus jatkuu yleensä vuosia jonkin muotoisena terapiana ensin viikoittaisilla, sittemmin harventuvilla terapiaistunnoilla. Myös lääkärin ja päihdetyöntekijän tapaamiset ovat säännöllisiä. Perheterapian koetaan tukevan koko perheen kuntoutumista, mutta sen käyttö ei ole yleistä. Kunnan omaa perhetyötä ei koeta kuntouttavana, sitä leimaa enemmänkin kontrolli. Perhetyötä otetaan vastaan, vaikka sitä ei aina koettaisi tarpeellisenä. Perhetyön vastaanottamisen kuitenkin ajatellaan edesauttavan lapsen kotiutumista.

Päihdekuntoutukseen hakeudutaan ensisijaisesti hankkimaan näyttöä päihdeettömyydestä, koska sen uskotaan edesauttavan lapsen kotiutumista. Päihdekuntoutukseen, kuten myös työelämään hakeutumisella ja oman vakituisen asunnon hankkimisella pyritään saamaan sosiaalityöntekijän luottamusta. Sitoutuminen sovittuihin tukitoimiin ja esimerkiksi säännölliset, puhtaat huumeeseulat koetaan tärkeinä. Raskaus- ja vauva-aika toimivat myös eräänlaisina mittareina päihdeettömyydestä.

Masennuksesta toipuvalla ei koeta päihdekuntoutujan tavoin olevan konkreettisia keinoja todentaa omaa jaksamistaan. Kuitenkin masennuksesta ja ahdistuksesta toipuminen koetaan raittiuttakin merkittävämpänä asiana. Oman elämäntilanteen vakauden säilyttäminen ja esimerkiksi opiskelun tai työn aloittaminen ovat masennuksesta toipuvalla keinoja hankkia itselleen sosiaalityöntekijän luottamusta.

Oma aktiivisuus sopivien kuntoutusmuotojen löytämiseksi on tärkeää, muuten jäädään yksin. Sosiaalityöntekijältä saatu tuki konkretisoituu muun muassa ohjauksella päihdekuntoutukseen, perhetyön myöntämisenä ja taloudellisenä tukena. Sosiaalityöntekijä myös ohjaa ulkopuoliseen vanhemmuuden arviointiin erityisesti huostaanoton lopettamista pohdittaessa. Saadun tuen ei koeta olevan yksilöllisesti suunniteltua ja suunnattua. Vanhemman asiakassuunnitelmaa pidetään tärkeänä välineenä puhuttaessa vanhemmille suunnatusta tuesta. Näin siitäkin huolimatta, että suunnitelma laaditaan vain harvalle. Tarve saada apua ja tukea omaan vanhemmuuteen on olemassa, mutta apua ei aina uskalleta pyytää.

Sijaishuollon aika koetaan kuluvan odottamiseen ja näytön antamiseen. Sosiaalityön odotetaan olevan sijaishuollon aikana suunnitelmallisempaa ja tavoitteellisempaa. Konkreettiset suunnitelmat lapsen kotiinpaluun edellyttämistä muutoksista helpottaisivat elämää lapsen sijaishuollon aikana. Huostaanoton lopettamisen arvi-

ointi ei tiivistä merkittävästi yhteistyötä sosiaalityöntekijän kanssa. Jälkihuollon aikana taloudellinen tuki on konkreettisin tuki sosiaalityöltä.

Vanhemmuuden tukemiseen lapsen sijaishuollon aikana koetaan vaativan enemmän huomiota. Sosiaalityöntekijöiden toivotaan kuuntelevan ja tukevan vanhempia sekä auttavan korjaamaan puutteet vanhemmuudessa. Avointa keskustelua ja suora, mutta arvostavaa puhetta kaivataan. Perhettä tulisi tukea jälleenyhdistymiseen sijaan, että lasta tuetaan kiinnittymään vain sijaishuoltoonpaikkaan. Toimivan yhteistyön edellytyksenä koetaan olevan kuulluksi tuleminen ja asiakkaan mielipiteiden huomioiminen. Vanhemman aito kuunteleminen ja kohtaaminen koetaan tärkeinä.

Sosiaalityöntekijän odotetaan olevan aktiivinen vanhempien suuntaan ja tarjoavan tukea oma-aloitteisesti. Jokainen vanhempi tulisi kohdata yksilöllisesti. Jokaisella vanhemmalla koetaan olevan oikeus tukeen, vaikka ei koskaan kuntoutuisikaan niin, että lapsi voi palata kotiin. Vanhemmat tulisi huomioida tasavertaisina aikuisina eikä sosiaalityöntekijöiden tulisi diagnosoida vanhempia.

Ulkopuoliselle tukihenkilölle koetaan olevan tarvetta, erityisesti lapsen huostaanoton lopettamista arvioitaessa. Tukihenkilön koetaan olevan vain vanhempia varten.

6 SIJAISHUOLLON AIKAISEN SOSIAALITYÖN MERKITYKSET

Eksistentiaalis-fenomenologisen lähestymistavan mukaan toteutetulle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimusta ei ole sidottu etukäteisoletuksiin ja tutkimuksen käsitteistöä johdetaan empiriasta. Ymmärrykseni mukaan lapsen sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkitystä ei voida ymmärtää ilman äidin kokemuksen ymmärtämistä.

Aineiston analyysin jälkeen etsin aiempia tutkimuksia sekä tukemaan tutkimustuloksiani että haastamaan niitä. Näin toimien olen pyrkinyt, en vain kertomaan aineistostani, vaan rakentamaan siitä teoreettisempaa näkökulmaa. Tutkimuskirjallisuuden löytäminen vanhemman kokemuksista oli haastavaa. Lastensuojelua ja erityisesti sijaishuoltoa koskevia asiakaskokemuksiin perustuvia tutkimuksia oli melko niukasti saatavilla, jolloin olen ottanut mukaan myös sosiaalityötä yleisesti koskevia tutkimuksia. Tämän luvun tavoitteena on yleisen merkitysverkoston spesifien sisältöalueiden mukaisesti käydä vuoropuhelua omien tutkimustulosteni ja aiemmin tutkitun välillä. Tarkastelen sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksiä äideille holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta.

6.1 Äitien tajunnallisuuteen liittyvät kokemukset

Tunteet

Huostaanottoon ja sitä seuranneeseen sijaishuoltoon liittyvät kokemukset koetaan raskaina, elämä tuntuu hajoavan. Tunteilla oli keskeinen rooli äitien ajatuksissa. Oman lapsen huostaanottoon prosessi koettiin raskaana riippumatta siitä, oliko huostaanotto ollut tahdonvastainen vai suostumukseen perustuva. Oma äitiys ja siihen liittyvät tunteet olivat negatiivisia. Ahdistus ja epäonnistumisen kokemukset leimasivat näitä tunteita. Omaan äitiyteen kohdistetaan kielteisiä tunteita, äitiydessä tunnutaan epäonnistutun ja se halutaan kieltää.

*”..että sit ku se huostaanotto tapahtu, niin alko tuleen...että musta tuntu ett-
en mä edes haluu olla enää äiti..et koska mä olin epäonnistunut siinä, niin
miks mä olisin enää äiti..” (Äiti D)*

*”...se oli siis niin hirvittävä shokki meille, että se oli ihan kauheeta (it-
kee)..” (Äiti E)*

*”...että täytyy sanoa, että kesä meni ihan sumussa... et tota...loppujen lo-
puks tapahtu paljon asioita lyhyessä ajassa...” (Äiti F)*

Vanhemman näkökulmasta katsottuna lapsen huostaanottoa on kuvattu kriisinä, lapsesta luopumisena, häpeänä, syyllisyytenä ja äitiyden särkymisenä. (Arkimies 2008, 224; Kujala 2006, 5; Väyrynen 2006, 93; 2007, 178.) Toisinaan huostaanotto kokemuksena merkitsee siteen säilyttämistä. Laitisen ja Kemppaisen (2010, 156) mukaan huostaanotto voidaan nähdä mahdollisuutena; lapsilla on mahdollisuus saada jotain, mitä vanhempi ei kykenisi antamaan. Tämän kaltaisen tulkinnan ääneen sanominen on vaatinut vuosien tiiviin yhteistyön sosiaalityöntekijän kanssa. Pitkänen (2011, 66) kuvaa vanhemman kokemusta lapsen huostaanotosta mahdollisuuden ja haasteen kautta. Mahdollisuuksiin lukeutuvat muun muassa kokemukset pysäytyksestä, ainoasta oikeasta keinosta ja siunauksesta. Haasteisiin lukeutuvat puolestaan kokemukset huostaanoton yllätyksestä, käsittämättömyydestä ja romahduksesta. Myös Haightin ja kumppaneiden mukaan (2002, 181–182) äidit kuvaavat huostaanoton jälkeisiä tunteitaan surun, masennuksen ja trauman termeillä.

Ruisniemi (2006) puhuu sosiaalisesta identiteetistä, jolla hän tarkoittaa ihmisen kuulumista johonkin ryhmään, hänen samankaltaisuuttaan muiden ihmisten kanssa. Persoonallisella identiteetillä hän puolestaan viittaa ihmisen yksilöllisyyteen ja muista erottumiseen omana yksilönään. Ruisniemen mukaan tilanne, jossa lapsi otetaan huostaan, on yksi esimerkki sosiaalisesta identiteetistä. Ihmisen on yleensä vaikea hyväksyä tätä identiteettiä osaksi persoonallista identiteettiään. Vanhempi menettää vanhemmuuden sosiaalisen identiteetin, jonka takaisinsaamiseksi hän joutuu todistelemaan olevansa kykenevä huolehtimaan lapsestaan. Myös Väyrynen (2007) kuvaa huostaanoton romuttaneen äitiyden, vieden samalla identiteetiltä pohjan. Häpeä lapsen menettämisestä siirtyy osaksi naisen minäkäsitystä. (Ruisniemi 2006, 168; Väyrynen 2007, 179.)

Identiteetin rakentaminen itselle hyväksyttäväksi on mahdollista, kun tunnistaa syyllistymisen ja häpeän tunteen syntymisen mekanismit omia elämäkokemuksia tarkasteltaessa (Nousiainen 2004, 160). Oman syyllisyyden vastustamisen kautta muutokseen tähtäävä oma toiminta on mahdollista. Syyllisyyden tunteista eroon pääsemisessä suhde lapsiin on tärkeää ja lapselle hyvän näkökulmasta omien ratkaisujen pohtiminen ja arviointi. Se voi tarkoittaa joillekin ymmärrystä siitä, että hyväksymällä oman itsensä voi toimia lapselleen vanhempana parhaalla mahdollisella tavalla. (Nousiainen 2004, 161.) Omassa aineistossani edellä kuvattu näyttäytyi uskona siihen, että oma äitiys on sijaishuollon aikanakin mahdollista säilyttää.

”..sillon ku (lapsi) oli pois...sitä epäili sitä omaa äitiyttään, mut sit taas kuitenkaan...siis niinku...sitä niinku hetkellisesti miettiä että mä oon huono äiti tai jotenkin niinku tällain, mut se, että ne on olleet vaan niinku sekunnin sadosan ajatuksia...et se ei sitten kuitenkaan oo koskaan epäillyt sitä ettei kuitenkaan lapsen kanssa pärjäis tai olis..”(Äiti B)

”..nyt mie oon löytänyt muita puolia ittestäni ja pystynyt kääntämään sen positiiviseksi enkä pelkästään negatiiviseksi...et jos ne lapset asuu muualla niin ne asuu, mie asun täällä ja olen niiden äiti vaikka en olekaan 24 tuntia siinä..et tavallaan nyt oon saanut raksutettua kohilleen, etten mie kannan enää mitään sellasta huonoo omaatuntoo...” (Äiti F)

Sosiaalityöntekijää kohtaan äidit tunsivat katkeruutta, vihaa, pettymystä ja epäluottamusta. Negatiivisia tunteita lisäsivät muun muassa sosiaalityöntekijän syyllistäväksi koettu asenne ja lastensuojelun asiakirjojen negatiiviset maininnat äidistä. Myös kokemus siitä, ettei lapsen ja äidin välistä suhdetta tueta, lisäsivät negatiivisia tunteita sosiaalityöntekijää kohtaan.

”..tuntuu, että sosiaalityöntekijät saavat tehdä ihan mitä haluavat, että me ollaan kuin lastu lainehilla ku ei mittään oikeusturvaa oo, meiltä on viety kaikki.” (Äiti E)

”Mulla oli silmitön viha sitä (sosiaalityöntekijä) kohtaan...”(Äiti D)

Alpert (2005) on kuvannut pettymyksen ja turhautuneisuuden tunteiden kuvaavan vanhempien tunteita sijaishuollosta. Myös Dumbrill (2006) ja Haight ym. (2002) ovat todenneet toivottomuuden ja vihan tunteiden sosiaalityöntekijää kohtaan nousseen esille. Sosiaalityöntekijän käyttämää valtaa voidaan kuvata absoluuttiseksi ja tyrannimaiseksi. Vanhemmat voivat kokea, että heille annetaan vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa sosiaalityöntekijän kanssa perhettään koskevassa asiassa. Keskusteluista huolimatta heillä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa asiaan, koska työntekijät ovat jo kategorisoineet heidät. Toisaalta vanhemmat voivat kokea, että sosiaalityöntekijä käyttää valtaa tavalla, joka auttaa perheen problematiikkaa. Tämä on mahdollista esimerkiksi kannustavien sanojen kautta. Joskus muutama kannustava sana voi saada suuret mittasuhteet.

Kohtelu: asenteet

Tutkimukseeni osallistuneet äidit kokivat sosiaalityöntekijän asenteen pääasiassa negatiivisella tavalla. Kokemukset siitä, etteivät sosiaalityöntekijät arvosta asiakastaan, olivat vahvoja. Sosiaalityöntekijän koettiin toimivan annettujen ohjeiden mukaan, yksilöllistä harkintaa ei juuri ollut. Myös äitien kokemus siitä, että asiakasta mitätöidään, hän ei tule kuulluksi eikä häntä uskota, olivat vahvoja.

*” Että mun mielestä se oli väärin, että se lastensuojeluntyöntekijä oli lapse-
ton, et ennemmin hän toimi sillai mitä kirjoissa sanotaan, kuin että... nii..
ettei niinku ajatellut sitä tunnepuolta tai maalaisjärjellä.” (Äiti B)*

*”..että sellasta keskusteluyhteyttä ei ole, he eivät kuuntele meitä...meijät on
siis pantu ihan maton alle että meille ei anneta mitään arvoa että..” (Äiti E)*

*”...ja että kaikki se mun ja lasten yhteinen eletty elämä on ollut pelkkää
traumaa lapsille... et kukaan, ei sijaishuolto eikä kukaan suostu ees kuunte-
lemaan tai ymmärtämään, et me on eletty lasten kanssa ihan normaalia
perhe-elämää... et viimeinen puol vuotta oli sellasta et meillä ramppas kai-
kenlaista ja mä olin huonossa kunnossa, mut se oli vaan se viimeinen puol
vuotta...” (Äiti I)*

Sosiaalialan työn oikeutus lähtee oikeudenmukaisuudesta ja yksilön kunnioituksesta. Sosiaalityöntekijältä odotetaan puolueettomuutta ja objektiivisuutta. Oman aseman ja roolin tunnistaminen on tärkeää. Erilaiset eettiset ratkaisut vaativat laaja-alaisuutta. Työssään hänen olisi oltava valmis antamaan tukensa jokaiselle asiakkaalle. Sen vuoksi omien asenteiden tunnistaminen on tärkeää. Tiimin ja esimerkiksi työnohjauksen avulla voi olla mahdollista tunnistaa omaa työtä ohjaavia tekijöitä. (Arad-Davindson ja Benbenishty 2008, 118; Konkka 2004, 326.)

Sosiaalinen kanssakäyminen on merkityksellistä asiakkaalle. Se kulminoituu kohteluun, jossa vuorovaikutus kuvastuu sekä tasaveroisena kohteluna että alistavana ja painostavana. Ammattilaisen ylivaltaa ja kaikkitietävyyttä ei pidetä hyväksyttävänä; seurauksena voi olla asiakkaan epäluottamus ja asiakassuhteesta vetäytyminen. Vuorovaikutuksen toimiessa saattaa suhde työntekijään olla tärkeä ja kantaa läpi vaikeankin elämäntilanteen. Vuorovaikutus sinänsä on itseisarvo, joka jättää jälkensä kuulluksi tulemisen, luottamuksen rakentumisen, ihmisyyden ja arvostuksen kokemuksen kautta. Myös sosiaalityöntekijän kyky luoda ja ylläpitää suhdetta sekä lapsiin että vanhempiin koetaan tär-

keinä. Työntekijän omakohtainen kokemus lapsista toi uskottavuutta, samoin kuin työntekijän avoimuus. (Kulmala, Valokivi & Vanhala 2003, 130-132; Spratt ja Callan 2004, 217–218.)

Äidit kokivat asiakastietoihin kirjattavan enemmän negatiivisia kuin positiivisia asioita.

”..sekin oli alkuun rankkaa kun ne palaverit aina alko sillä, että kun äidillä nyt on tää juominen...niin mää sanoinkin, että vois niihin lappuihin laittaa jotain (positiivista)...ett ei mitään hyvää löytynyt, että aina negatiivista vaan...” (Äiti H)

Samankaltaisiin tuloksiin asiakastilanteista tehtyjen kirjausten suhteen ovat päätyneet esimerkiksi Ghaffar, Manby & Race (2011) todetessaan vanhempien kokevan, ettei heistä kirjoiteta asiakirjoihin mitään hyvää tai palavereissa tuodaan vain negatiivisia asioita esiin. Tilanteet, joissa vanhemmilla ei ole ollut mahdollisuutta ajoissa tutustua itseään ja perhettä koskeviin asiakirjoihin heikentävät vanhempien halua ja mahdollisuutta osallistua lastaan koskevien asioiden käsittelyyn ja sitä kautta lisäävät epäluuloa sosiaalityötä kohtaan. Asiakas kokee itsestään kirjoitetut asiakirjat myös hyvin eri tavoin. Tämä on tärkeää tiedostaa, koska pahimmillaan vanhemman kokemat epäkohdat asiakirjoissa ylläpitävät huostaanottoprosessiin liittyviä negatiivisia kokemuksia. (Vierula 2012, 164.)

Positiivista sävyä kokemuksiin toi erään äidin kuvaus hyvänä luonnehtimastaan sosiaalityöntekijästä. Kokemus kuvastaa vastavuoroisuutta asiakassuhteessa, joskin sen kuvauksessa lienee kyse enemmän vertauskuvallisesta nyrkin lyömisestä pöytään, kuin todellisesta tilanteesta.

”Se eka sosiaalityöntekijä oli silleen hyvä, että jos sille anto periks, se anto kanssa periks...mut sitte jos sä kieltäydyit jostain, niin sit se suuttu kyllä kovasti ja löi nyrkkiä pöytään.”(Äiti C)

Edellä kuvatussa lainauksessa on kyse enemmän sosiaalityöntekijän persoonaan liittyvästä piirteestä, kuin siitä tuesta, jota hän mahdollisesti tarjosi. Anderssonin (1991, 26) mukaan asiakkaiden positiiviset kokemukset sosiaalityöntekijästä perustuvatkin enemmän sosiaalityöntekijän persoonallisuuteen liittyviin piirteisiin, kuin siihen apuun, mitä asiakas oli saanut.

Turvallisen ja myönteisen suhteen luominen on Rostilan (2001, 60–61) mukaan ennakkoehtona hyvälle työskentelylle. Se ei muodostu itsestään, vaan vaatii suunnitelmallista rakentamista. Työntekijän tulisi luoda ensin riittävän turvallinen kontakti, jonka jälkeen hän voi ryhtyä selvittämään asiakkaan toiveita. Asiakkaan odotuksien (myös niiden epärealististen) ja häden ymmärtämisen ilmaiseminen on tärkeää. Asiakkaan tulee saada ymmärrys siitä, että häntä halutaan auttaa, mutta liian suuria odotuksia ei voida välttämättä täyttää. Myös asiakkaan oman vastuun ja oikeuksien toteaminen tulee kuulua työskentelyn alkuvaiheeseen. Auttamissuhteen rakentaminen edellyttää empatiaa, kunnioitusta ja aitoutta.

Empatia koostuu Rostilan (2001, 62–64) mukaan työntekijän taidosta ymmärtää asiakkaan tilanne ja välittää tämä ymmärrys asiakkaalle. Empaattinen työntekijä ymmärtää toisen henkilön tilanteen ja tunteet säilyttäen oman objektiivisuutensa. Työntekijän aitouden merkitys ei ole empaattisuuden ja asiakasta kunnioittavan kohtelun tavoin yksiselitteistä. Työntekijän aitous ja avoimuus kannustavat myös asiakasta avoimuuteen. Työntekijän vastuulla on huolehtia työskentelyn pysyminen tavoitteiden mukaisena, omien tunteiden ilmaisu ei saa tätä tavoitetta romuttaa. Aidon vuorovaikutuksen muoto on myönteinen palaute. Asiakkaan muutosprosessissa kannustavalla palautteella on tärkeä merkitys. Se lisää asiakkaan muutoshalua ja uskoa tulevaisuuteen. Aitoon vuorovaikutukseen kuuluu myös tilanteen mukainen jämäkkyys, mikä on yhteydessä työntekijän ammatilliseen ja persoonalliseen työskentelyyn. Myös Särkelä (2001, 31–41) jäsentää jämäkkyuden kuuluvaksi hyvän asiakassuhteen elementteihin yhdessä hyväksymisen, välittämisen ja luottamuksen kanssa. Hänen mukaansa hyvä työskentelysuhte edellyttää ja mahdollistaa jämäkkyuden ja vaativuuden suhteessa toiseen. Asiakas tarvitsee toisinaan jämäkkääkin tukea kyetäkseen muutokseen. Jämäkkyys oikeassa tilanteessa on Särkelän mukaan asiakkaan arvostamista: hänen kykyihinsä luotetaan.

Omassa aineistossani nämä konkretisoituivat molemmista näkökulmista seuraavanlaisesti:

”...ja kieltämättä mulle tuli sellanen kummallinen olo, et aina jos mä vaan niinku yleisellä tasolla kysyin, et mitenkä tää prosessi (huostaanoton lopettaminen) etenee... nii siihen asti oli ihan elävää keskustelua ja sit se yhtäkkiä loppu...ja sit jotain vastataan... ja sit mä tajuan vasta kaks tuntia sen palaverin jälkeen, et eihän mulle vastattu oikeestaan yhtään mitään... et oli hyvin sellasta ympäröörä ja se herätti hirveesti sellasta epävarmuutta,

epäluuloa ja kaikennäköstä et mikä tässä on takana kun ei niinku vastata suoraan.” (Äiti A)

”et mun sosiaalityöntekijänä oli silloin semmonen ku (nimi) ja se oli kyllä tosi hyvä, et... se oli sellanen nainen, että se oli sanojensa takana, että pystyin olemaan sille tosi rehellinen... et ei ollut enää mitään salattavaa kun se koko paletti oli paljastunut..” (Äiti I)

Särkelä (2001, 38) jaottelee työskentelysuhteen emotionaalisesti latautuneeseen ja neutraaliin suhteeseen. Näistä ensin mainittua kuvastaa työskentelyn intensiivisyys ja työntekijän merkityksellisyys asiakkaan elämässä. Emotionaalisesti neutraalissa suhteessa työntekijä on asiakkaalle merkityksetön, toisinaan jopa vastenmielinen, jolloin asiakas ei ota vakavasti työntekijän esittämiä näkökulmia. Asiakkaalle välittäminen ilmenee työntekijän tavassa olla läsnä. Tähän kuuluvat eleet, ilmeet, katsekontakti, äänensävy. Keskeistä on paitsi se, mitä tehdään ja mitä sanotaan, myös miten tehdään ja miten sanotaan. Ne kertovat työntekijän motivaatiosta, halusta auttaa asiakasta, asiakkaan arvostamisesta ja kunnioittamisesta.

Sipilän (2011, 39) mukaan ammattitaidon hallinta merkitsee sosiaalityössä asiantuntijuutta, jolla ammattikunta legitimoituu ja oikeuttaa asemansa yhteiskunnassa. Taito kohdata asiakas on yksi osa-alue, jolla Sipilä jäsentää sosiaalityön ammatinhallintaa. Muut jäsenyydet liittyvät taitoon tunnistaa, mistä on kysymys, taitoon toimia, arvioida ja kehittää. Nämä liittyvät asiakkaan elämysyhteyksiin, joihin puolestaan vaikuttavat ympäristön järjestelmät. Sosiaalityön ammatilliset ovat kytköksissä myös profession yhteiskunnallisiin ehtoihin, jolloin sosiaalityön osaamisvaatimukset ovat moninaiset.

6.2 Äitien kehollisuuteen liittyvät kokemukset

Tutkimuksessani kuntoutumisprosessiin liittyvät kokemukset liittyvät osittain kehollisuuteen. Särkelä (1993, 21–23) kuvaa alkoholi- ja psyykenlääkkeiden vaikuttavan kehollisuuteen, kuten hermostoon. Ne eivät välittömästi muuta merkityskokemuksia tai esimerkiksi humalaan liittyviä merkityssuhteita. Psykkiseen toimintaan voidaan vaikuttaa suoraan vain psyykkisten merkityssuhteiden kautta. Omilla valinnoilla voidaan vaikuttaa suureen osaan kehollisuuteen liittyvistä tekijöistä. Terveet elämäntottumukset vaikuttavat suoraan kehollisuuteen.

Päihdekuntoutukseen hakeutumisella halutaan saada näyttöä päihitteettömyydestä. Ymmärrykseni mukaan myös oman kehon ja terveyden ylläpitäminen sekä parantaminen

ovat päihdekuntoutukseen hakeutumisen perusteita. Puhtaat huumeeseulat osoittavat kehon toimivan ilman kemiallisia aineita. Raskaus tuo mukanaan säännöllisen neuvolaseurannan, millä voidaan osoittaa päihdeettömyyttä.

Kuntoutuminen: näytön antaminen

Masennuksesta toipuvalla ei ole päihdekuntoutujan tavoin konkreettisia mahdollisuuksia lääketieteen keinoin todentaa omaa toipumistaan ja sitä kautta antaa näyttöä vanhemmuutensa vahvistumisesta. Sen sijaan toimeliaisuus arjessa ja esimerkiksi työhön tai koulutukseen hakeutuminen ovat masennuksesta toipuvalle keinoja osoittaa toipumistaan ja jaksamistaan.

”...mutta ihan oikeesti ajattelin näin, että perhana jos mulla olis joku päihdeongelma tai joku muu, niin mä voisin todistaa, että mä oon raitis tai jos mä oisin käyttänyt huumeita, niin mä kävisin testeissä...mut ku mulla on masennus, ni mä en voi millään verikokeilla, labrakokeilla näyttämässä...mun täytyy keksiä jotain muuta...” (Äiti A)

”Että kun oli oma koti, niin sekin puolsi sitten ettei tarttenut olla enää valvottuja tapaamisia..että alkuunsa lapsi tuli kotiin päiväksi...mut sitten se muuttu niin, että perjantaista sunnuntaihin, mutta sitten jouluna oli jo vähän enemmänkin... ja sit lomillakin....Kyllä se luottamus varmaan nyt pikkuhiljaa... kun työelämään oon mennyt..ja pakkohan niiden on luottaa..” (Äiti H)

Toisaalta näyttö puhtaista seuloista ei ole tae kuntoutumisesta. Edelleen vanhemmalla säilyy päihdeongelmaisen leima.

”Sama niinkö musta puhutaan päihdevanhempana, vaikka mä oon ollut jo kolme vuotta kuivilla...että tää yhteiskunta ei niinku tunne sellaista kuin toipuva päihdeongelmainen...ja esimerkiksi mun seuloja ei oo kysytty kertaakaan koko tänä aikana...ei kertaakaan...joskus se (päihdetyöntekijä) ottaa ne seulat, joskus jättää ottamatta...et joka kerta mä meen niinku pissahädässä...ett satunnaisetkin seulat on olleet puhtaat...että maaliskuussa tuli kolme vuotta täysraittiutta...ja vaikka mulle sanottaisiin, että voit lopettaa nämä seulat, mut mä en lopeta, koska millä mä sit todistan...” (Äiti I)

Tunne siitä, ettei mikään ole näyttö riittävää, on omiaan aiheuttamaan luottamuspulaa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä. Sekä Kapp ja Propp (2002) että Dumbrill (2006)

toteavat luottamuspulaa ilmenevän sekä niiden vanhempien keskuudessa, jotka olivat vastustaneet lapsensa sijoitusta, että niiden keskuudessa, jotka olivat yrittäneet tehdä yhteistyötä. Vanhemmat kokivat leimautuneensa. Huolimatta siitä, kuinka kovasti he yrittivät todistella muuta, heillä oli aina huonon vanhemman leima. Mahdollisuudet vaikuttaa perhettään koskevaan asiaan he kokivat vähäisiksi. Luottamuksen puute aiheutti vanhemmissa avuttomuuden ja toivottomuuden tunteita. Myös Ritala-Koskinen (2003, 114–116) toteaa työntekijän ja asiakkaan välisen luottamuksen olevan onnistuneen työskentelyn kulmakivi. Sen syntyminen ei ole kuitenkaan itsestään selvää. Viranomaisen puuttuessa perheen yksityisyyteen näyttäytyvät he helposti vihollisina. Avoimuus ja avoin vaikeuksista kertominen ovat tapa saavuttaa luottamus. Toisinaan luottamus syntyy vasta jälkikäteen.

Hyytinen (2007, 145–147) toteaa luottamuksen käsitteen nousevan voimakkaimmaksi asiakassuhdetta kuvaavaksi käsitteeksi huumeperheiden kuntoutusprosessissa. Hänen mukaansa luottamus on ennen kaikkea kuntoutuksessa vallitseva ilmapiiri ja ensisijaisesti työntekijän luottamusta asiakkaaseen. Hän kuvaa työntekijän saattavan kokea asiakastilanteet kiireisinä, asiakkaat ”ajansyöjinä” oman kiireen tunnun vuoksi. Asiakas leimautuu hiljalleen toivottomaksi tapaukseksi, vaikka toivo ja motivaatio puuttuvat työntekijältä, ei asiakkaalta.

Kulmala ja Vanhala (2004, 110) käyttävät käsitettä rajalla oleva vanhemmuus tilanteessa, jossa vanhempi tasapainottelee tavoitellun ja tämänhetkisen tilanteen välillä. Rajalla olemisen aika voi olla väliaikainen tila, jonka toiselle puolelle siirtyminen voisi merkitä vanhemmuuden loppumista. Toisaalta se voi tarkoittaa näytön antamista lastensuojelun viranomaisille. Rajalla olevan vanhemmuuden aikana on kyettävä näyttämään vanhemmuudestaan ne puolet, jotka voivat edistää esimerkiksi lapsen huostaanoton lopettamisesta. Tapoja näytön esittämiseen on monia, kuten työelämän tai koulutuksen aloittaminen, pysyvän kodin hankkiminen, päihteettömyys.

Särkelän (1993, 23–24) mukaan omalla toiminnalla voidaan vaikuttaa kehollisuuteen liittyviin tekijöihin. Arjen valinnoilla esimerkiksi terveellisten elämäntottumusten tai vaikka urheilun kautta on merkitystä. Särkelä ottaa kantaa siihen, kuinka sosiaalityön piirissä harvemmin työskennellään suoraan kehollisten suoriutumisedellytysten kanssa. Sosiaalityön tulisi kuitenkin huolehtia, että ne tulisivat riittävästi selvitettyä. Jos keholliset suoriutumisedellytykset ovat puutteelliset, on asiakkaan hoputtaminen esimerkiksi

työnhakuun kyseenalaista. Hänen mukaansa on epäeettistä edellyttää henkilöltä sellaista toimintaa, johon hänellä ei ole toimintaedellytyksiä.

Kuntoutuminen: tuen saanti

Tutkimuksessani äidit kokivat oman aktiivisuuden olevan tärkeää sopivien kuntoutusmuotojen löytämiseksi. Jos itse ei ole aktiivinen, on riskinä jäädä yksin. Konkreettimmillaan sosiaalityöntekijältä saatu tuki on ohjaus päihdekuntoutukseen, taloudellisen tuen myöntämistä tai perhetyön tarjoamista. Ilmeni, ettei saadun tuen koeta olevan yksilöllisesti suunniteltua ja suunnattua.

”Mun mielestä pitäis enemmän niinku siihen asiakkaaseen panostaa..et se niinku siihen ei niinku, et siihen asiakkaaseen ei panostettu yhtään...et se oli sellasta mitä heidän kuuluu tehdä...et se lapsi on saatu pois sieltä ja sillä on nyt asiat mukamas tosi hyvin... et se ei oo enää sen äidin luona tai äidin ja isän luona...ja nyt ne saa pärjätä ihan niinku...” (Äiti B)

”Mulle jäi vähän semmonen olo, että jos mää ite en olis jaksanut ja saanut vinkkiä siitä, että se on sossujenkin velvollisuus auttaa, niin se (lapsen tapaaminen) olis jäänyt.” (Äiti G)

”Mää varmaan pari kuukautta palloilin ja sit mää soitin sosiaalityöntekijälle, että kyllä nyt jotain pitäis...että eihän tää mun kuntoutuminen tästä mitenkään jos mitään ei tehä eikä mitään tapahdu... että...niin sitten lähin sitten (päihdekuntoutus), se on semmonen paikka riippuvaisille.” (Äiti H)

Sosiaalityöntekijöiden, jotka työskentelevät erityisesti päihderiippuvaisten kanssa, tulee olla koulutettuja tunnistamaan toipumiseen olennaisesti vaikuttavia tekijöitä ja miten ne vaikuttavat esimerkiksi suunnitelmaan lapsen kotiuttamisesta. Asiakkaan tulee myös itse selkeästi ymmärtää suunnitelmien edellyttämät muutokset. Päihdeongelmallisille tulisi olla laadittuna oma kuntoutussuunnitelma, jonka laatimisesta vastaa päihdehuollon ammattilainen. (Hohman ja Butt 2001, 64.)

Bellamyn (2008, 226) tutkimuksen mukaan vanhemmat, joiden lapset ovat sijaishuollossa, ottavat usein vastaan lastensuojelun palveluja tavoitellessaan lastensa kotiutumista. Lasten ollessa sijaishuollossa vanhemmilla on mahdollisuus osoittaa vanhemmuutensa kohentuneen ja saavuttaa tavoitteet, jolloin lapsi voisi kotiutua. Ilman jatkuvaa tukea

ongelmat voivat kuitenkin nousta ajan kuluessa uudelleen esiin ja uhata uudelleen lapsen terveyttä ja kehitystä.

Tarjottuun ja vastaanotettuun tukeen voi liittyä epävarmuutta. Kunnallista perhetyötä ei välttämättä koeta lapsen kotiutumista edistäväksi tekijäksi kontrolli-ajatuksen leimatesa työskentelyilmapiiriä:

”Meillähän käy perhetyöntekijä...et se on ristiriitaista, että kun ne on kuitenkin sossuja...että tulee semmonen olo, että vaaditaan, vaikka omakin järki sanoo, ettei kukaan oo täydellinen...ja tulee semmonen olo, että vaaditaan, että oot täydellinen äiti..vaikka kukaan ei oo.” (Äiti H)

Rajavaara (1992, 119–120) käyttää tyypittelyjä ”nöyrästi yhteistyöhaluiset” ja ”yhteistyössä alistuneet” kuvaamaan vanhempien yhteistyötä lastensuojelun kanssa. Ensin mainittu kuvaa vahvaa riippuvuutta lastensuojelusta tilanteessa, jossa vanhemmat toivoivat lasta kotiin. Sen vuoksi he pyrkivät olemaan samaan aikaan sekä välittömässä yhteistyössä lastensuojelun työntekijän kanssa että pitämään tähän välimatkaa. Jälkimmäinen kuvaa tilannetta, jossa vanhemmat eivät tieneet, mitä lastensuojeluyhteistyöltä voi odottaa. Sijaishuollon vuoksi yhteistyö oli tarpeellista. Vanhemmat pyrkivät pois yhteistyöstä, jos lasten kotiuttaminen ei näyttänyt todennäköiseltä. Myös Väyrysen (2007, 194-195) mukaan kotiin saatu apu (perhetyö) voidaan kokea ahdistavana ja asenteellisena. Keino päästä ahdistuksesta on ottaa oma elämäntilanne haltuun ja irtautua perhetyöstä.

Vanhemmalle laadittavaa asiakassuunnitelmaa äidit pitävät tärkeänä välineenä tukitoimien määrittelyssä, huolimatta siitä, että se oli laadittu vain osalle tutkimukseen osallistuneista.

”Mun oma henkilökohtainen asiakassuunnitelma tehtiin kaks vuotta sen jälkeen kun huostaanotto oli tehty ja mä varta vasten kysyin, että missäs mun asiakassuunnitelma viipyy ja... joo, tehään se sit ku on aika...ja kahen vuoden päästä mä sanoin, että jos sitä ei nyt tehdä, nii mä otan sen sosiaaliamiehen.. ja sit se tehtiin, mut nyt mä en eed tiedä koska mun seuraava asiakassuunnitelma on ja tehäänkö sitä enää... et tää mun lasten sosiaalityöntekijä jätti tulemasta mun asiakassuunnitelmaan...että se oli 15 minuuttia ennen sitä asiakassuunnitelmaa ilmoittanut mun päihdetyöntekijälle, että aikataulumuutosten vuoksi ei pääse osallistumaan palaveriin...” (Äiti I)

Vanhemmalle laadittava asiakassuunnitelma on tärkeä paitsi vanhemmalle, mutta myös sijaishuoltopaikalle, koska siinä tulee ottaa kantaa perheen jälleenyhdistämiseen. Sijaishuoltopaikat vastaavat lapsen hoidosta ja kasvatuksesta arjen tasolla sen mukaan. Siksi on tärkeää, että sijaishuoltopaikat ovat tietoisia vanhemman asiakassuunnitelman sisällöstä ja olemassaolosta. Käytännössä näin ei ole. Esimerkiksi Heinosen (2011, 22) mukaan ainoastaan neljänneksessä sijaishuoltopaikoista voitiin todeta, että kaikille niihin sijoitettujen lasten vanhemmille oli laadittu asiakassuunnitelma.

6.3 Äitien tilanteeseen liittyvät kokemukset

Äidit kokivat elämänsä muuttuneen huostaanoton jälkeen. Osalle tilannetta helpottava ratkaisu oli muutto toiselle paikkakunnalle, jossa ei ole tuttuja ja jossa oli mahdollista aloittaa esimerkiksi opiskelu tai työ.

*”...ku mulla oli silloin sellanen olo, et mä en kestä olla täällä (kaupunki) enää hetkeäkään et mä niinku menin, et koko elämä meni niinku palasiks...et oli sellanen tunne, et mä haluun pois ja mä asuinkin kesän siellä (kaupunki).”
(Äiti A)*

”...no, se oli mun mielestä paras päätös muuttaa pois tuolta...alottaa täällä alusta...” (Äiti B)

Väyrynen (2006, 103) on äitiyttä ja leimattua identiteettiä huume kuvioissa tutkiessaan pohtinut kerran leimautuneen olevan vaarassa tulla kohdelluksi leimansa mukaisesti muutoksen haluistaan tai toteutuneista muutoksista huolimatta. Hänen mukaansa tilanne kattaa koko sosiaalisen ympäristön. Muutto toiselle paikkakunnalle voi olla ratkaisu, uusi alku, joka on normaalin mahdollisuus. Se voi olla mahdollisuus päästä irti leimattusta identiteetistä. Vaikka Väyrysen tutkimus koskee äitejä huume kuvioissa, voi edellä kirjoitettua mielestäni soveltaa myös äiteihin, joiden lasten huostaanoton perusteina on jokin muu tekijä kuin päihdeongelma. Leimattu identiteetti koskettaa heitä lapsen huostaanoton kautta.

Kuntoutuminen: tukiverkosto

Tuki arkeen ja kuntoutumiseen sijaishuollon aikana saadaan pääasiassa muualta kuin sosiaalityöltä; ystävät ovat sukulaisia useammin tukena. Äitien keskuudessa yhteydenpito omiin vanhempiin oli vähäistä tai heihin ei syystä tai toisesta ollut mitään yhteyttä.

”.. ystävät on olleet tukena... et lähinnä ne on noi muutama lähiystävä joiden kanssa parannetaan maailmaa.. että vanhemmat ovat niin paljon (poissa), että he ovat vähän pihalla tästä arjesta...ja suku on niin pieni ettei vois sanoo, että niistä on tukea, kun eivät ole tässä lähistölläkään.” (Äiti F)

Auttavien viranomaisten verkosto osoittautui sitä vastoin laajaksi. Keskeisimpinä auttajahoina näyttäytyivät päihdekuntoutus ja terapia eri muodoissaan. Näiden lisäksi perheneuvola ja vertaisryhmät sekä erilaiset projektit toimivat tukena äitiydelle ja arjessa jaksamiselle.

”..ei sosiaalitoimen suunnasta tullut ees tukee siihen mun vanhemmuuteen... ei minkäänlaista tukea... perheneuvolasta tuli... sieltä sitten mulle tarjottiin niinku vanhemmuuteen tukea.. ja niinku että mä oon sitten käynyt perheneuvolassa harvakseltaan...” (Äiti G)

”..et mulle itelle henkilökohtaisesti oli enemmän apua siitä, kun oli se projekti siellä (järjestö) ja siellä ne työntekijät.. ja siinä oli sitten kerran viikkoon suunnilleen ne keskustelut ja ne oli mun äityttä ja itsetuntoa vahvistavia kuin nämä perhetyöntekijöiden käynnit.” (Äiti H)

Samankaltaisiin tuloksiin olivat päätyneet myös Lietzin (2011) lisäksi Rajavaara (1992, 115) ja Ritala-Koskinen (2003, 121), joiden mukaan sukulaisuussuhteet olivat lähes katkenneet tai niistä ei koettu olevan lasten huostaanoton jälkeen tukea. Myös muut henkilökohtaiset tukiverkostot olivat hauraat ja ohuet. Sosiaalinen häpeä vähensi entisestään yhteydenpitoa sukulaisten kanssa. Päinvastaisiakin kokemuksia läheisiltä saadusta tuesta on olemassa. Pitkäsen (2011, 45) tutkimuksessa läheisiltä saatu apu ja tuki kuvautuivat tärkeinä, koska heiltä saatiin huolenpitoa. Vaikeista ja vaurioittavista ihmissuhteista pois lähtemistä kuvattiin merkityksellisenä. Toisaalta läheisimmätkään eivät välttämättä kyenneet ymmärtämään vanhemman vaikeaa tilannetta. Läheissuhteet saattoivat olla elämäntilannetta romahduttavia. Niihin liittyi myös häpeän tunteita omasta elämäntilanteesta.

Kohtelu: sosiaalityöntekijän vaihtuvuus

Äitien kokemukset saadusta kohtelusta jakautuivat selkeästi yhtäältä sosiaalityöntekijän vaihtuvuuteen ja toisaalta sosiaalityöntekijän asenteeseen liittyviin tekijöihin. Sosiaalityöntekijän vaihtuvuus koettiin sekä positiivisena että negatiivisena. Positiiviset kokemukset liittyivät useimmiten sosiaalityöntekijän koettuun kokonaisvaltaisempaan näkemykseen sekä asiakkaan parempaan kohteluun liittyviin kokemuksiin.

”Joo, meillä sitten vaihtu (sosiaalityöntekijä) joo... että se oli sitten ihan ok... on kokenut ja ymmärtää asiat ettei oo niinku sellanen, että syyttäis kaikesta vaan vanhempia...” (Äiti D)

Negatiiviset kokemukset liittyivät yhteistyön hankaluuksiin ja hitaaseen asioiden hoitoon. Vaihtuvuus rikkoo pysyvyyden tunteen. Oma tarina tulee aina uudelleen kerrottavaksi ja siten yritykseksi löytää keinoja vakuuttaa uusi työntekijä omasta voinnistaan. Toisaalta vaihtuvuudella näyttää olevan merkitystä positiivisella tavalla, jos uuden työntekijän koetaan kohtelevan asiakasta aiempaa paremmin. Samalla äidillä saattoi olla kokemusta useammastakin sosiaalityöntekijästä ja kokemukset kohtelusta vaihtelivat työntekijöittäin.

”..että ne alkupään sosiaalityöntekijöiden kanssa tuli sellanen olo, että ne luottaa muhun ja siihen mitä mä kerron ja sitte taas kaks jälkimmäistä ni heidän kanssaan tuli sellanen olo, että kyseenalaistaa kaiken ja tuli sellanen kiukkunenkin olo et kyseenalaistaa kaiken...ja mulla ei oo tapana valehdella....nii se oli sit näiden jälkipään sosiaalityöntekijöiden kanssa että..että se kauhee turhautuminen siitä, että milläs mä nyt sitte todistan sen, jos ne ei usko että mä pärjään.” (Äiti A)

” ..no isoin muutos siinä (sosiaalityöntekijän vaihtumisessa) oli se, että mun sanomisilla ei ollut enää mitään merkitystä ja mun kertomia asioita mun viikonlopuista tai siitä mitä lapset on puhuneet tai siitä, miten sijaisperhe haittaa mun ja lasten välisen vuorovaikutuksen kehittymistä...mitään tällaisia asioita ei kirjata mihinkään, niihin ei puututa millään tavalla...että aina tulee se sama kommentti, että sun pitää hyväksyä ja sun pitää muuttua...” (Äiti I)

Tämä tulos vahvistaa aiempaa tutkimustietoa. Tutkimusten mukaan vanhemmista työntekijöiden vaihtuvuus vaikeuttaa suhteen syntymistä ja johtaa usein tunteeseen, että he jäävät osallisuudesta paitsi. Sosiaalityöntekijät ovat usein vaikeasti tavoitettavissa. Myös työntekijöiden vaihtuvuus koettiin negatiivisena; henkilökohtaisista asioista keskustelu yhä uusien työntekijöiden oli vaikeana. (Esimerkiksi Ghaffar ym 2011; Kapp ja Propp 2002.) Työntekijän näkökulmasta uusi asiakassuhde on luontevaa aloittaa tutustumalla asiakkaaseen tämän henkilökohtaisen kertoman avulla. Ihmissuhdetyöntekijöiden on todettu pitävän tärkeänä, että asiakas alkaa avoimesti puhua asioistaan ja ongelmistaan. Tähän liittyy oletuksia sekä tunteiden olemuksesta ja merkityksestä että työntekijän asemasta suhteessa asiakkaaseen (Mönkkönen 2001, 131).

Särkelä (2001, 27–36) kuvaa hyvää työskentelysuhdetta vastavuoroiseksi. Työntekijän ei pidä objektivoida asiakasta kohteeksi, vaan subjektivoida hänet rinnalleen pohtimaan, miten asiakas voisi toimia omassa tilanteessaan mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Yhteistyösuhde syntyy harvoin ensikohtaamisessa tai ensimmäisissä tapaamisissa. Se vaatii rakentuaan aikaa. Onnistuneen työskentelyn tuloksena on luottamuksellinen työskentelysuhde asiakkaaseen. Keskeistä on luottamus siihen, että pyritään yhdessä asiakkaan hyvään eikä tehdä mitään osapuolia loukkaavaa. Huostaanoton kaltaisia ei-toivottuja ratkaisuja tehtäessä luottamuksellisessa suhteessa on varmuus siitä, ettei sitä tehdä vahingoittamisen tarkoituksessa. Luottamuksen saavuttaminen on erityinen haaste hyvän työskentelysuhteen luomisessa. Asiakkailta on useimmiten huonoja kokemuksia viranomaisista. He tulevat itse rikkinäisistä ihmissuhteista ja tunne luottamuksen pettämisestä on monilla päällimmäisenä kokemuksena. Asiakkaan luottamuksen saavuttaminen vaatii työskentelysuhteelta aikaa. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuessa sekä työntekijä että erityisesti asiakas palaavat aina alkutilanteeseen työskentelysuhdetta rakennettaessa.

Yhteistyö

Kokemusta yhteistyöstä sosiaalityöntekijän kanssa leimaa yksipuolisuus ja aitoa vuorovaikutusta ei koeta syntyvän. Yhteistyön rakentumista vaikeuttaa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus. Yhteistyön ei koeta olevan tavoitteellista esimerkiksi sen suhteen, mitä pitäisi muuttua, jotta lapsi voisi kotiutua. Keskustelujen koetaan liittyvän yleensä pakollisiin kuulumisiin.

”.. se on ihan olematonta ollut se yhteistyö...että hän oli kirjoittanut papereihin jäljestäpäin, että (perheen) jälleenyhdistäminen on täysin mahdotonta... että ihan pakollisissa asioissa mutta muuten ei mitään... että silloin ennen kuin lapset otettu huostaan niin kyllä hän soitteli ja palaveeras ja... että nyt mitä niitä pakollisia asiakaspalavereja on pidetty...” (Äiti E)

Positiivisia kokemuksia yhteistyöstä kuvaavat esimerkiksi tuen saanti akuuttiin tilanteeseen ja äidin huomioiminen lapsen sijaishuoltoa koskevissa asioissa.

”..et aina on saatu asioista hirveen hyvin sovittua, et aina jos jotain päätöksiä on tehty, niin mut on pidetty ajan tasalla... et väliaikatietoja tulee... mitään ei tehdä selän takana.” (Äiti F)

Toisinaan yhteistyö voi päättyä ulkopuolisen tahon määrittelemänä.

”..sit sosiaalikeskus sai oikeusasiamieheltä siitä sanomista, että sosiaalityöntekijä oli toiminut väärin ja tota... sosiaalityöntekijä jäävättiin meiltä kokonaan... se ei saanut olla meidän kanssa enää missään tekemisissä, vähän aikaa oli sen työpari, mutta sekin jäävättiin, että meille tuli kokonaan uudet sosiaalityöntekijät..” (Äiti C)

Vanhempien on todettu jääneen päätöksenteon ulkopuolelle lapsen sijoituksen jälkeen. Vanhemmat eivät myöskään kyenneet aina kilpailemaan sijaishuoltopaikan kanssa materiasta ja olivat huolissaan siitä, ettei lapsi haluaisi jättää sen vuoksi sijaishuoltopaikkaa. Vanhemmat halusivat olla enemmän mukana lapsensa asioissa. He olivat tyytyväisempiä sosiaalityöntekijän työhön, jos heillä oli tieto siitä, mitä heiltä odotettiin ja heidät oli valmisteltu tapaamisiin. Vanhempien tyytyväisyyttä lisäsi myös sosiaalityöntekijän tuki tapaamisilla, vanhempien kulttuuritaustojen kunnioitus sekä työskentelylle asetettu yhteinen tavoite lapsen kotiutumiseksi. Tyytyväisyys sosiaalityöntekijään lisääntyi myös sen myötä, että vanhemmille kerrottiin selkeästi ne asiat, joiden piti muuttua, jotta lapsi voisi kotiutua. Vanhempien tyytyväisyys lisääntyi, jos he pitivät sosiaalityöntekijän odotuksia realistisina ja tunsivat, että sosiaalityöntekijä välittää heistä ja on selvillä siitä, millaista elämä perheessä oikeasti on. Sen sijaan vanhempien tyytyväisyyttä sosiaalityöntekijään vähensi käsiteltävänä oleva asia, jossa lopputulos oli epävarma (esi-

merkiksi keskustelu huostaanoton lopettamiseksi). (Andersson 1991, 28; Kapp ja Propp 2002, 237.)

Kappin ja Velan (2004, 204) mukaan vanhempien tyytyväisyys sosiaalityön palveluihin lisääntyi, kun he kokivat tulleen ymmärretyiksi ja kunnioitetuiksi. Myös kokemus kuulluksi tulemisesta ja osallistumisesta lapsen asioihin lisäsi tyytyväisyyttä saatuun palveluun. Tähän viittaa myös Taskinen (2007, 22) korostaessaan vuorovaikutuksen laadun olevan lastensuojelussa erityisen keskeinen tekijä. Tunne siitä, että omiin asioihin on suhtauduttu vakavasti ja kunnioittavasti on usealle lastensuojelun palvelujen piirissä olevalle hyvän palvelun mitta. Taskinen kiinnittää huomiota erityisesti kriisissä olevan ihmisen kohtaamiseen. Tuolloin asiakkaan subjektiivinen kokemusmaailma voi olla muuttunut eikä hän välttämättä muista kuulleensa kaikkia hänelle sanottuja asioita.

Särkelän (2001, 28–32) mukaan yhteistyösuhteen rakentaminen vaatii ihmissuhdetaitoja. Sosiaalityöntekijällä tulee olla ihmissuhdetaitoja, joiden avulla hän voi luoda asiakkaisiin näiden omanarvontuntoa, itseluottamusta ja yrittämisen halua lisäävän suhteen. Työn eettisen vastuun näkökulmasta työntekijän tulee hankalissakin tilanteissa luoda asiakkaisiin auttamista suosiva suhde. Asiakkaan tullessa loukatuksi heikentyvät asiakkaan mahdollisuudet toteuttaa muutosta. Myös Pihlströmin (2010) mukaan sosiaalityön perustavana lähtökohtana voidaan pitää autettavan kunnioittamista ihmisenä. Sosiaalityössä tulisi kunnioittaa myös ihmistä, joka ei kunnioita muita tai itseään.

7 TUTKIMUKSEN EETTISYYDEN JA LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTIA

7.1 Eettisyys

Tutkija on osa tutkimustaan ja tutkimus syntyy tutkijan kautta. Jokainen tutkijan tekemä valinta vie tutkimusta valinnan mukaiseen suuntaan ja avaa erilaisia näkymiä kuin jokin toinen valinta. Tutkija tekee eettisesti herkkää työtä. Hänellä on yhtäaikainen vastuu sekä tieteen periaatteille että tutkimushenkilöille. Tutkimuksen jokaisessa vaiheessa vastaan tulee eettisesti punnittavia ratkaisuja. Tutkija on sitoutunut tutkimaansa ilmiöön käsitteellisten ja teoreettisten valintojensa kautta. Tutkijan eettiset sitoumukset tulevat näkyviksi tutkimusprosessin aikana tehtyjen valintojen kautta. Tutkijan ei ole mahdollista olla tutkimusprosessistaan ulkopuolinen. Tehdyt valinnat ottavat aina kantaa eikä tutkija milloinkaan ole neutraali omalle tutkimukselleen. (Pohjola 2003b, 54–61.)

Tutkimuksen eettisyys voidaan käsittää tutkimuksessa ja sen yhteiskunnallisessa tehtävässä kaiken läpäisevänä periaatteena, joka on läsnä tutkijan jokaisessa valinnassa. Eettisesti kestävässä tutkimuksessa tutkija punnitsee tietoisesti tutkimuksensa eri vaiheiden ratkaisujen kestävyyttä ja pohtii niiden merkitystä tutkimuksena luomalle todellisuuskuvaukselle ja seurauksille. Tutkimuksen eettisyys eriytyy siten eri näkökulmiin tiedon intressin etiikasta tiedon hankinnan etiikan kautta tiedon tulkitsemisen etiikkaan. Tutkimuseettisen arvioinnin tulee ulottua tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin ja valintoihin. Sosiaalityön tutkimuksessa nousevat tavanomaista vahvemmin esiin tutkimuksen sensitiivisyyden haasteet. Sosiaalitieteellinen tutkimus on entistä vahvemmin kiinnittynyt käytännön toimintoihin, mikä tuottaa uusia eettisiä kysymyksiä. Tutkimuksen tuottaessa kuvaa todellisuudesta sen moraalinen rooli ja vastuu nousevat aiempaa merkittävimiksi. Eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulisi paitsi välttää vahingon aiheuttamista, mutta myös pyrkiä olemaan hyödyllistä ja rakentavaa tutkimukseen osallistuville ihmisille. (Pohjola 2003a, 6, 54; 2007, 11–12; Rauhala ja Virokannas 2011, 238.)

Tutkimukseni liikkuu varsin sensitiivisellä ja aralla aihealueella. Kokemus oman lapsen huostaanotosta on ainutlaatuinen viranomaisen tekemä interventio. Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen sijaishuoltoon ei ole tavanomaista, lapsen kehityksen myötä vanhemman kokemusmaailmaan kuuluvaa ja on sen vuoksi kokemuksena ainutlaatuinen. Ensimmäisen eettisen valinnan olenkin tehnyt päättäessäni tutkimukseni aiheesta. Aihe ankkuroituu kokemuksiini lastensuojelun sosiaalityöntekijänä sekä kuntasektorilla että

yksityisellä puolella. Kyseessä on asiakasryhmä, jolla on nähdäkseni vanhemmuutensa puolesta kaksijakoinen merkitys lastensuojelun näkökulmasta. Huostaanotto on hyvin konkreettinen osoitus siitä, että jokin vanhemmuuden tehtävässä ja aikuisen elämänhallinnassa ei ole onnistunut suojaamaan lasta tämän kehitystä ja kasvuoloja vaarantavilta tekijöiltä. Toisaalta jokaisella vanhemmalla pitäisi halutessaan olla oikeus korjaaviin kokemuksiin ja mahdollisuus muuttaa omaa käyttäytymistään sekä elämäänsä siten, että lapsi voisi palata sijoituksesta kotiin. Huostaanotettujen lasten vanhemmat herättävät kokemukseni mukaan ammattilaisissa tunteita äärilaidasta toiseen. Omalla tutkimuksellani haluan antaa äänen tälle ryhmälle osoittamalla heidän kokemustensa tärkeyden vaikeassa elämäntilanteessa.

Eettisyyttä ja tutkijan vastuuta voidaan tarkastella useasta näkökulmasta. Tutkijalla on Mäkelän (2005, 386) mukaan kolme erisuuntaista perusvelvollisuutta: velvollisuus tuottaa luotettavaa tietoa maailmasta, velvollisuus ylläpitää tieteellistä julkisuutta ja velvollisuus kunnioittaa tutkittavien oikeuksia. Kuulan (2006a, 60–62) mukaan eettisesti kestävien tutkimustapojen yhteinen lähtökohta on ihmisarvon kunnioittaminen. Sitä ilmentää pyrkimys turvata tutkittavien itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus ja yksityisyys. Ihmistieteisiin luettavaa tutkimusta koskevat eettiset periaatteet on puolestaan jaettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 4) mietinnössä kolmeen osaluokkaan: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. Tarkastelen seuraavassa omaa tutkimustani suhteessa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan näkökulmaan.

Tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen

Tutkittavan itsemääräämisoikeutta pyritään kunnioittamaan antamalla ihmisille mahdollisuus päättää, haluavatko he osallistua tutkimukseen. Heille tulee tämän päätöksen tueksi antaa riittävä määrä informaatiota tutkimuksesta. Ihmistieteissä voidaan harvoin aiheuttaa tutkittaville fyysisiä vahinkoja. Sen sijaan henkisten, taloudellisten ja sosiaalisten vahinkojen aiheuttaminen on mahdollista. Niitä voi aiheutua, jos tutkittavilta saatua tietoa luovutetaan tai ne joutuvat väärin käsiin (esimerkiksi sosiaalityöntekijä, verottaja). (Kuula 2006a, 60–62.)

Se, miten yksityiskohtaista tietoa tutkimuksesta tulee antaa tai keiltä kaikilta suostumus on pyydettävä, vaihtelee. Myös se, minkälainen suostumus on muodoltaan tai näkemys siitä, miten paljon tai miten yksityiskohtaista tietoa tutkimuksesta on annettava tutkitta-

valle, vaihtelee. Lääketieteellisessä tutkimuksessa ohjeistukset voivat olla hyvinkin yksityiskohtaisia, kun taas yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa säännöt eivät välttämättä aina ole yhtä tarkkoja. Mäkelän (2005) mukaan on väärin uskotella, että mitä yksityiskohtaisempaa tietoa tutkittava saa tutkimuksesta, sen parempi olisi hänen asemansa. Sosiaalitutkimuksissa riittää usein lyhyt selostus siitä, mitä tutkimus koskee. Tutkittaville tulee kertoa aineiston arkistointitavasta ja sen valvonnasta. Jos erityisiä lupauksia on annettu, niistä tulee pitää kiinni. (Mäkelä 2005, 390.)

Rauhala ja Virokannas (2011, 240) toteavat jo pelkästään luvan pyytämisen aiheuttavan tutkittavalle haittaa. Näin siitakin huolimatta, että tutkija olisi hankkinut tutkimusluvut asianmukaisesti. Tutkittavat eivät osallistumistaan pohtiessaan ole aina vapaita paineista. Tämä voi ilmetä esimerkiksi haluun olla hyväksytty oman yhteisönsä sisällä tai laitospolosuhteissa asuviin henkilöihin kohdistuvissa tutkimuksissa. Koen, että tutkimukseeni osallistuneet äidit olivat vapaita valitsemaan haluavatko he osallistua tutkimukseeni. He saivat pyynnön kirjeitse yhteyshenkilöltä (henkilö, johon olin eri yhdistyksissä ja vertaisryhmissä ottanut yhteyttä). Minulla ei ole tietoa, kuinka monta vanhempaa haastattelupyynnötkirjeeni sai tai kuinka moni jätti ottamatta yhteyttä. Tilanne olisi ollut toinen, jos valinta siitä, kenelle kirjeeni lähetetään, olisi ollut sosiaalityöntekijän vastuulla. Tällöin sosiaalityöntekijät olisivat tehneet eräänlaista ”esivalintaa” asiakkaistaan, joille haastattelupyynnötkirjeeni olisi lähetetty. Haastateltaviksi olisivat nähdäkseni voineet valikoitua yhteistyöhaluiset vanhemmat. Myöskään asiakkaiden vapaaehtoisuudesta ei ehkä olisi ollut takeita. Valtasuhteet asiakkaan ja työntekijän välillä olisivat todennäköisesti toimineet ennemminkin velvoittavina kuin vapauttavina tekijöinä.

Koen kunnioittaneeni tutkittavieni itsemääräämisoikeutta koko tutkimusprosessin ajan. He olivat haastattelupyynnötkirjeeni saatuaan tietoisia, että voivat keskeyttää osallistumisensa koska tahansa ja jättää vastaamatta haastattelutilanteissa nouseviin kysymyksiin, jos niin halusivat. Koen myös, etteivät tutkimukseeni osallistuneet äidit hyvin sensitiivisestä aiheesta huolimatta kuuluneet erityisen haavoittuvien tutkittavien ryhmään, väheksymättä huostaanottoa jopa traumatisoivana toimenpiteenä. Nikander ja Zechner (2006, 515) määrittelevät tutkimuskirjallisuuden perusteella erityisen haavoittuviksi tai suojeltaviksi ryhmiksi pienin variaatioin lapset, nuoret, vanhukset, vajaakuntoiset tai vammaiset sekä laitoksissa asuvat ihmiset. He korostavat näitä ryhmiä tutkittaessa yleisten tutkimuseettisten periaatteiden noudattamisen nousevan tavallista enemmän esille. Omiksi, erityisen haavoittuviksi, ryhmiksi voidaan Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 242) mu-

kaan lisätä esimerkiksi etniset vähemmistöt sekä raiskauksen tai muun väkivaltaisen teon kohteeksi joutuneet.

Vahingoittamisen välttäminen

Kielto vahingoittaa tutkittavia koskee sekä tutkimukseen osallistuvia yksilöitä että tutkimuskohteena olevaa ryhmää. Tutkimusta tehdään tiedon lisäämiseksi, ei tutkittavia varten. Tutkimuksen kahdenkeskisyyttä ei pidä korostaa liikaa. Tutkija ei saa vahingoittaa tutkittaviaan, mutta hänen ei tarvitse olla heille hyödyksi. Tutkijan ei myöskään tarvitse pyydellä anteeksi tekemäänsä tutkimustyötä. (Mäkelä 2005, 389–390.)

Koen antaneeni haastatteluilla tutkittaville mahdollisuuden kertoa niistä kokemuksista, jotka he katsoivat tärkeiksi saattaa laajempaan tietoon. Lähtökohtaisesti oletan heille jääneen vielä paljon sellaista tietoa ja kokemusta, jota he eivät tapaamisellamme halunneet kertoa tai joka haastattelutilanteessa ei ollut heidän mielestään relevanttia tietoa. En koe tarkoituksellisesti auttaneeni tutkittavia työstämään kokemuksiaan. Ajattelen ennemminkin niin, että heillä oli mahdollisuus keskustelumme kautta jäsentää kokemuksiaan. Haastattelu saattoi olla alku pidemmälle prosessille omien kokemusten ja tunnetilojen työstämisessä. Toisaalta se saattoi olla myös piste jollekin, joka haluttiin jo jättää taakse.

Yksityisyys ja tietosuoj

Kuulan (2006b, 124) mukaan yksityisyyden suojaaminen toteutuu parhaiten, kun ihmiset saavat itse päättää osallistumisestaan sekä siitä, mitä tietoja he haluavat antaa itseltään tutkimuskäyttöön. Tutkittavien yksityisyyden kunnioittaminen kuuluu hänen mukaansa tutkimusprosessin kaikkiin vaiheisiin alkaen tutkittavien rekrytoinnista tutkimukseen osallistumiseksi. Tutkittavilla tulee olla saatavilla riittävästi informaatiota tutkimuksesta, jotta he voivat arvioida haluavatko he osallistua tutkimukseen. Tunnistettavuuden estäminen on ihmistieteiden tutkimuseettisistä normeista yksi parhaiten tunnettuja. Anonymisoinnin lähtökohtana on tutkittavien suojelu negatiivisilta seurauksilta, joita tunnistaminen saisi mahdollisesti aikaan. Toisinaan anonymisoinnin lupaus voi olla edellytys rehellisten vastausten saannille tai keino saada tutkittavia mukaan tutkimukseen. Yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen vaativat sen, että ihmisillä itsellään tulee olla oikeus määrittää ne tiedot, joita antavat tutkimuskäyttöön. (Kuula 2006a, 64, 201.)

Keskeistä tutkimuksen etiikkaan liittyvistä kysymyksistä on vaatimus siitä, ettei tutkittavia tunnisteta tutkimusraportista. Anonyymiys varmistetaan käyttämällä peitenimiä niin ihmisistä kuin paikkakunnista ja mahdollisista instituutioista. Haastatteluaineistoa litteroitaessa analysoitavaan muotoon aineistosta poistetaan tunnistetiedot. Tässä vaiheessa anonymisoinnin lähtökohdaksi ei tarvitse ottaa tasoa, jolla tutkimusraportissa esitetään tutkittavia koskevia tutkimustuloksia. Tunnistamattomuuden periaate ei ole ehdoton. Kuitenkaan suurimmassa osassa tutkimuksia ei ole tarpeen kirjata tutkittavien nimiä tutkimusraporttiin. Tutkittavien nimien julkaiseminen vastuuttaa tutkijan arvioimaan, mitä seurauksia tutkittavien tunnistamisella voi olla. Tutkijan vastuulla on suojata tutkittavien yksityisyys ja hänen tulee arvioida, mitkä asiat tulee arkaluontoisuuden vuoksi raportoida erityisen varovaisesti. (Kuula 2006a, 201–214; Alasuutari 2005, 20; Kuula ja Tiitinen 2010, 452.)

Yksityisyyteen ja tietosuojaan liittyviä kysymyksiä ja ongelmia on Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 242–243) mukaan helpompi hallita kuin itsemääräämisoikeuden kunnioittamista ja vahingoittamisen välttämistä. Tätä he perustelevat tietosuojakysymyksiä koskevien sääntöjen ja säännösten olemassaololla. Niitä huolellisesti seuraamalla tutkija kykenee hallitsemaan tutkimusprosessiaan.

Tutkimuksessani koen kunnioittaneeni tutkittavien äitien yksityisyyden suojaamista. Poistin litterointivaiheessa haastatteluissa esiintyneiden henkilöiden ja paikkojen nimet. Korvasin ne sukupuolta ja sukulaisuussuhdetta kuvaavilla käsitteillä, kaupungin nimen sijaan käytin käsitettä [kaupunki], sijaishuolto paikasta [sijaisperhe, perhekoti], sosiaalityöntekijöiden nimien sijasta ammattinimikkeellä [sosiaalityöntekijä], päihdekuntoutuspaikasta nimeä [kuntoutuspaikka] jne. En ole keksinyt tutkimukseeni osallistuneille äideille peitenimiä. Raportissani esiintyvät sitaatit haastatteluista ja analyysiosiossa käytettävät viittaukset alkuperäisiin haastatteluihin olen johdonmukaisesti ilmaissut termillä Äiti, johon on liitetty aakkonen vastaamaan kutakin äitiä [Äiti A, jne.]. Aakkosten järjestys on satunnaisesti valittu eikä se vastaa esimerkiksi haastattelujärjestystä tai äitien ikää. Aakkoset on satunnaisesti valittu sen jälkeen, kun kaikki haastattelut oli tehty ja litteroitu. Tämä oli mahdollista vielä tuossa vaiheessa aineiston pienen koon vuoksi. Taustatietojen osalta raportoin perhesuhteet, ikäryhmät, toimeentulon lähteet ja maakunnat. Muita haastatteluissa esiinnousseita taustatietoja en raportoinut, koska en katsonut niiden selventävän tai tuovan lisäarvoa tutkimukseen.

Olen pyytänyt haastateltavien suostumukset kirjallisina ja luvannut, että aineisto jää vain minun käyttöni ja se hävitetään tutkimuksen valmistuttua (liite 2). En aio arkistoida litteroituja haastatteluaineistoja, koska en ole pyytänyt siihen lupaa tutkittavilta. En myöskään koe aineistoni tuottavan uutta tietoa mahdollisessa jatkokäytössä, johon koen sen myös olevan liian suppea. Tämän vuoksi en aio pyytää haastateltavilta jälkikäteen lupaa haastatteluaineiston arkistointiin ja jatkokäyttöön.

Olen tutkimusta tehdessäni perehtynyt myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2002, 3) laatimiin hyvän tieteellisen käytännön ohjeisiin ja pyrkinyt noudattamaan niitä parhaani mukaan. Ensimmäinen niistä koskee tutkijan tapaa noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja: rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Toinen periaate koskee tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja tutkijan toteuttamaa tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta tutkimuksensa tuloksia julkaistessaan.

Tutkimuksessani metodologisena lähtökohtana on ollut fenomenologia. Perttulan (1996, 90) mukaan fenomenologisessa tutkimusperinteessä ihmistieteellistä tutkimusta ohjaa tavoite hahmottaa tutkittavien käsityksiä siitä todellisuuden osasta, jonka tutkija on kysymyksenasettelullaan rajannut. Tutkija kiinnittää huomion tutkittavien kokemukseen tietystä elämänalueesta. Yleistäminen fenomenologisessa tutkimuksessa tarkoittaa tutkijan tapaa etsiä ja muotoilla käsitteellisesti tutkittavien kokemusten keskeisiä sisältöjä. Fenomenologinen analyysi ei tuota yleistettävää tietoa muutoin kuin silloin, kun tutkimustuloksia lukevat löytävät niistä omaa kokemusmaailmaansa kuvaavia käsitteitä. Tutkijan tulee kuvata tutkimuksensa tulokset mahdollisimman kommunikatiivisella tavalla. Olen sisältöalueita ja spesifejä sisältöalueita muodostaessani pyrkinyt mahdollisimman kuvaaviin käsitteisiin.

Perttula (1996, 95–99) on pohtinut riittävää anonymisyyttä ja yksityisyyttä. Hän pitää nimen ja muiden elämäntilanteen faktuaalisten tekijöiden poistamista yksinkertaisena tehtävänä. Sen sijaan ongelmallista hänen mukaansa on ihmisen tajunnallisten merkityskokemusten tunnistettavuus. Onko mahdollista tai edes tarpeen kuvata yksilökohtaista merkityskokemusta ilman, että tutkimukseen osallistunut tai hänen läheisensä tunnistaa hänet siitä? Eettisesti kestävä laadullisen kokemuksen tutkimuksen perustana on pyrkiä tavoittamaan toisen ihmisen kokemus sellaisena kuin hän sen kokee. Merkitys-

kokemukset ovat ainutkertaisia ja yksilökohtaisia, jolloin eettisyyden näkökulmasta kokemuksen tutkimus edellyttää kokemuksen tutkimista ja säilyttämistä yksilökohtaisena. Etäännyttä liikaa tutkimuksellisista eettisistä vaateista, usean ihmisen kokemusta koskevan tiedon esittäminen yleisempänä tietona vaatii tiedon esittämistä mahdollisimman läpinäkyvästi ja ilmaisuvoimaisesti. Yleisen tiedon tulisi olla mahdollisimman absoluuttista, kattavaa. Käsitteellisen yleistämisen tulisi tuottaa sellaista tietoa, joka kattaa kaikki yksilökohtaiset merkitysverkostot.

Tunnistan Perttulan kuvaaman tajunnallisten merkityskokemusten tunnistettavuuden ongelman. Törmäsin siihen kirjoittaessani yksilökohtaisia merkitysverkostoja. En väitäkään, että yksilökohtaiset merkitysverkostot olisivat anonymisoitu siten, ettei niistä välittyisi asianosaisille tunnistettavia kokonaisuuksia. Sen sijaan esimerkiksi tiettyyn kaupunkiin tai sosiaalitoimistoon niitä ei voi identifioida. Analyysini lopputuloksena muodostamani yleinen merkitysverkosto kattaa kaikki yksilökohtaiset merkitysverkostot, eikä tarvetta tyypittelyihin ollut. Koen analyysini tuottaman yleisen tiedon olleen siten kattavaa, joskaan en väitä sen olevan absoluuttista. Toisen tutkijan suorittaman analyysin lopputulos tuottaisi todennäköisesti toisenlaista yleistä tietoa.

Kolmas hyvän tieteellisen käytännön ohje liittyy tutkijan velvollisuuteen ottaa muiden tutkijoiden työt ja saavutukset asianmukaisella tavalla huomioon niin, että he kunnioittavat näiden työtä ja antavat heidän saavutuksilleen niille kuuluvan arvon ja merkityksen omassa tutkimuksessaan sekä sen tuloksia julkaistessaan. Neljäs ohje liittyy tutkijan velvollisuuteen huolehtia siitä, että tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 3.) Olen tutkimusta tehdessäni pyrkinyt perehtymään mahdollisimman laajasti erityisesti suomalaiseen sosiaalityön tutkimukseen sekä sijaishuollon että asiakkuuden näkökulmasta. Pääpaino aiempaan tutkimukseen perehtymisessä on ollut analyysini valmistumisen jälkeinen aika. Koen, että näin toimiessani olen kyennyt paremmin fenomenologian vaatimaan sulkeistamiseen. Sen sijaan metodologiaan tutustuin jo tutkimukseni suunnitteluvaiheessa, jotta ymmärsin fenomenologian ydintä oman tutkimukseni näkökulmasta. Olen pyrkinyt hyödyntämään tarjolla olevaa tieteellistä ohjausta ja saamaani kritiikkiä sekä positiivista palautetta kulloisestakin tutkimuksen vaiheesta.

Viides hyvän tieteellisen käytännön ohje liittyy tutkimusryhmän jäsenten asemaan, oikeuksiin, osuuteen tekijyydestä, vastuisiin ja velvollisuuksiin sekä tutkimustulosten omistajuutta ja aineistojen säilyttämistä koskeviin kysymyksiin, joiden tulee olla määritelty ja kirjattu kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla ennen tutkimuksen aloittamista tai tutkijan rekrytoimista ryhmään. Kuudes ohje liittyy rahoituslähteiden ja tutkimuksen suorittamisen kannalta merkityksellisten muiden sidonnaisuuksien ilmoittamiseen tutkimukseen osallistuville ja tutkimustuloksia julkaistaessa. Viimeinen, seitsemäs, ohje liittyy hyvään hallintokäytäntöön. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 3.) Olen saanut tutkimustani varten Turun yliopistosäätiön myöntämän nuoren tutkijan apurahan (kolme kuukautta). Merkittävä taloudellinen tuki on tullut myös työnantajaltani, joka on mahdollistanut ammatilliset lisensiaatin opintoni antamalla minun osallistua lähiopetuspäiviin sekä seminaareihin palkallisina työpäivinä.

Sosiaalityön tutkimuksessa on Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 243) mukaan eettisesti ongelmallisia ulottuvuuksia, joita ei tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietinnöissä ole voitu säädellä. Kenttätyössä tai asiakkaita kohdattaessa näitä ulottuvuuksia tulee enemmän vastaan. Tällöin tutkijan omalla vastuulla on ratkaista menettelytapansa ongelmatilanteissa. Haastattelutilanteissa en kohdannut edellä tarkoitettuja ongelmallisia ulottuvuuksia. Etukäteen minua sen sijaan mietitytti tutkittavien psyykinen tasapaino. Tiesin kokemuksesta huostaanoton perusteiden pohjautuvan toisinaan vanhemman psyykkiseen vointiin. Toisaalta myös huostaanotto toimenpiteenä on yksilön psyykettä kuormittava tapahtuma. Ratkaisin asian siten, että päätin jättää psyykkisen voinnin arvioinnin tutkittavalle itselleen. Mikäli haastattelutilanteessa olisin huolestunut tutkittavani voinnista, olisin keskustellut asiasta ja ehdottanut haastattelumateriaalin jättämistä pois tutkimuksesta. Tähän ei ollut tarvetta, vaan kaikki haastatteleman äidit kykenivät jäsenyneesti kertomaan kokemuksistaan (vertaa Laitinen ja Uusitalo 2007.)

Tutkimuksen eettiset kysymykset kiteytyvät mielestäni hyvin Rauhalan ja Virokannaksen (2011, 251) määritelmässä, jonka mukaan ihmistieteellisen tutkimuksen tutkimuseetikassa lähtökohtana olevan tutkittava ihminen, jonka itsemääräämisoikeutta ja loukaamattomuutta tutkijan on kunnioitettava tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tämä tarkoittaa tutkijan velvollisuutta välttää tietoisesti tutkittavan vahingoittamista ja ennakoita huolellisesti tutkimukseen mahdollisesti sisältyvät riskit sekä vahingot. Tutkimustuloksissa tutkimuksen periaatteet tulee olla raportoituna läpinäkyvästi.

7.2 Luotettavuus

Olen käsitellyt tutkimusprosessini luotettavuuden arviointia suhteessa Perttulan (1995c, 99–104) esittämiin kriteereihin. Perttulan mukaan tutkimusprosessin luotettavuuden arvioinnille on olemassa välttämättömät ja riittävät kriteerit. Välttämättömät kriteerit liittyvät tutkimusprosessin ontologisiin kriteereihin, riittävät puolestaan empiirisiin kriteereihin. Perttula on jaotellut riittävät kriteerit yhdeksään osaan, joiden kautta voidaan tarkastella tajunnallisten merkityssuhteiden tutkimuksen luotettavuutta valitusta kvalitatiivisesta tutkimusotteesta riippumatta. Välttämättömiä kriteerejä (sulkeistaminen ja mielikuvatasolla tapahtuvan muuntelun toimintatavat) olen käsitellyt tutkimuksen metodologisia lähtökohtia ja aineiston analyysiä koskevissa luvuissa.

1. Tutkimusprosessin johdonmukaisuus.

Tutkimusprosessin tulee edetä tutkittavan ilmiön perusrakenteen, tutkimuksen aineistonhankintatavan, teoreettisen lähestymistavan, analyysimenetelmän ja tutkimuksen raportointitavan suhteen loogisesti (Perttula 1995c, 102). Tutkimuskohteeni, huostaanotettujen lasten äidit ja heidän kokemuksensa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä, vaati ymmärtämistä ja merkityksellistymistä. Siten olen kokemuksen tutkimisessa noudattanut fenomenologista tutkimusotetta. Aineistonhankintamenetelmänä olivat avoimet haastattelut. Aineiston analyysimenetelmäksi valitsin Giorgin (1988) kehittämän fenomenologisen psykologian analyysimenetelmän, jota sovelsin huomioiden Perttulan (1995c, 1998) siihen lisäämät osavaiheet. Tutkimusprosessini raportoinnin olen pyrkinyt avaamaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti, jolloin esimerkiksi analyysin etene- mistä on mahdollista seurata vaihe vaiheelta. Sen, miten tässä tavoitteessani onnistuin, jätän lukijan arvioitavaksi.

2. Tutkimusprosessin reflektointi ja reflektoinnin kuvaus

Tutkijan on kyettävä perustelevaan tutkimukselliset valinnat läpi tutkimusprosessin. Lukijan on voitava hahmottaa tutkimusraportista koko tutkimusprosessi. Tutkijan tulee erityisesti kiinnittää huomiota analyysin konkreettisen etenemisen kuvaamiseen. (Perttula 1995c, 102.) Läpi tutkimusprosessin olen pyrkinyt perustelevaan tekemiäni valintoja. Käyttämäni analyysimenetelmä on tavanomaisempi erityisesti hoitotieteissä ja psykologiassa. Sosiaalityön tutkimuksissa ei sitä sen sijaan ole käsittäakseni käytetty kovin laajasti. Fenomenologisen analyysimenetelmän avulla tutkijan on mahdollista tavoittaa tutkittavien kokemukset mahdollisimman aitoina. Koin tämän analyysimenetelmän avulla tavoittavani parhaiten tutkimukseni kohteena olevan ilmiön. Analyysin

vähäinen käyttö sosiaalityön tutkimuksessa lisäsi pyrkimystäni kuvata tutkimusprosessia mahdollisimman konkreettisesti, erityisesti analyysin osalta.

3. Tutkimusprosessin aineistolähtöisyys

Kvalitatiivinen tutkimusprosessi etenee tutkimusaineiston ehdoilla. Tutkimusaineisto on keskeisimmässä asemassa tutkimusprosessissa. (Perttula 1995c, 102.) Tutkimusprosessini rakentui tutkimusaineistoon, joka oli keskeisimmässä asemassa tutkimuksen alusta loppuun asti. Tutkittavan ilmiön, äitien kokemukset lapsen sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä, olen kuvannut aineistostani analyysin avulla muodostettujen sisältöalueiden kautta. Palasin useita kertoja tutkimushaastatteluihin saadakseni varmuutta siitä, mikä kokemuksissa todella oli merkityksellistä äideille. Tutkimukseni ei ole tiukasti sidottu teoreettisiin viitekehyksiin, mutta olen peilannut tutkimustuloksiani suhteessa aiempiin tutkimuksiin.

4. Tutkimusprosessin kontekstisidonnaisuus

Kontekstilla Perttula (1995c, 201) viittaa kahteen asiaan: tutkimusprosessin sidonnaisuuteen tutkimustilanteeseen sekä tutkimusprosessin sidonnaisuuteen haastateltavien koetussa maailmassa. Olen työstänyt tutkimustani pääasiassa työni ohessa, kahta lyhyehköä opintovapaata lukuun ottamatta. Tutkimusaineiston analysoinnin jälkeen tutkimukseni oli kaksi kuukautta kokonaan sivussa ja keskityin työntekoon. Se auttoi saamaan etäisyyttä tutkimukseeni ja mielestäni syvensi ymmärrystäni aineistostani nousseisiin näkökulmiin. Se, että olen tutkimusprosessin aikana työskennellyt myös huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa, lisää tutkimukseni luotettavuutta. Minulla on ollut ymmärrys siitä, mikä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäväkuva on sijoitetun lapsen ja hänen perheensä kanssa työskenneltäessä. Tutkimusaineistostani esiin nousseita pohdintoja olen voinut havainnoida myös käytännössä. Vanhempien kanssa työskennellessäni olen havainnoinut samankaltaisia, yksilöllisiä kokemuksia sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Nämä seikat tukevat ajatusta tulosteni jonkinasteisesta yleistettävyydestä.

5. Tavoiteltavan tiedon laatu

Tavoiteltavan tiedon laatu voi Perttulan (1995c, 103) mukaan olla kvalitatiivisessa tutkimusprosessissa essentiaalisesti, käsitteellisesti ja persoonakohtaisesti saavutettua yleistä tietoa, joka ilmaistaan kielellisesti. Essentiaalinen yleinen tieto tarkoittaa ontologisen analyysin tulosta ihmisen olemassaolon ja tajunnallisuuden perusrakenteesta. Käsitteellinen yleinen tieto viittaa joko yhden tai useamman ihmisen merkityssuhteiden

kuvaamiseen. Persoonakohtainen yleinen tieto kuvaa yhden koetun maailman merkitysverkostoja.

Tutkimuksessani tavoittelin sekä käsitteellistä että persoonakohtaista yleistä tietoa äitien kokemuksista. Analyysini ensimmäinen vaihe tuotti yksilökohtaiset merkitysverkostot, joiden kautta henkilökohtainen kokemus korostui. Tutkimuseettisistä syistä niistä on julkaistu vain yksi, mitä pidän tämän tutkimuksen luotettavuutta heikentävänä asiana. Analyysini toinen vaihe tuotti yhden yleisen merkitysverkoston. Päätöstä muodostaa vain yksi yleinen merkitysverkosto useamman merkitysverkostotyyppien sijaan olen perustellut aineiston analyysiä käsittelevässä luvussa. En koe tämän valinnan heikentävän tutkimukseni luotettavuutta, koska yleinen merkitysverkosto tuottaa mielestäni perustellun tiedon tutkittavasta ilmiöstä.

6. Metodien yhdistäminen

Perttula (1995c, 103) kehottaa yhdistelemään useita tutkimusmenetelmiä, jos ontologinen analyysi osoittaa ilmiön paljastuvan vain niiden avulla. Tutkimusprosessissani ei ollut tarpeen yhdistellä tutkimusmenetelmiä. Aineistonkeruusta alkaen noudatin fenomenologiselle tutkimusprosessille tyypillistä tapaa kerätä ja analysoida aineistoa siten, että yksilökohtaiset kokemukset tulisivat mahdollisimman hyvin huomioituiksi.

7. Tutkijayhteistyö

Tutkijayhteistyö lisää tutkimuksen luotettavuutta, jos se lisää tutkimuksellisten menettelyjen systemaattisuutta ja ankaruutta (Perttula 1995c, 103). Tutkijayhteistyö oman tutkimusprosessini osalta tarkoitti aktiivista osallistumista sekä laitoksen omiin jatkokoulutusseminaareihin että ammatillisen lisensiaattikoulutuksen lähipäivien seminaareihin. Lisäksi olen esitellyt tutkimustani lisensiaattikoulutuksemme loppuseminaarissa Helsingissä marraskuussa 2011 ja sosiaalityön tutkimuksen päivien työryhmässä Tampereella helmikuussa 2012. Näistä saamani arvokas palaute on auttanut työstämään tutkimustani eteenpäin ja tuonut uusia, toisinaan kriittisiäkin näkökulmia tutkimukseeni. Ohjaajieni tuki on myös ollut erittäin oleellista tutkimustyöni etenemiselle.

8. Tutkijan subjektisuus

Tutkija on tajunnallisena olentona tutkimustyönsä subjekti ja hänen on reflektoitava, analysoitava ja raportoitava sen merkitys tutkimuksen eri vaiheissa (Perttula 1995c, 103). Olen tutkimusprosessin alusta alkaen tiedostanut oman subjektisuuteni ja pyrkinyt refleктоimaan sitä erityisesti aineiston analysointivaiheessa. Käyttämäni analyysimenetelmä oli varsin selkeä, joskin työläs. Silti analyysin tuloksia ohjasi väistämättä myös

oma tulkintani. Analyysin molemmissa vaiheissa palasin toistuvasti takaisin haastatteluaineistoon sekä jo kertaalleen muodostettuihin sisältöalueisiin varmistaakseni, etteivät omat tulkintani tuhoaisi tutkittavieni yksilöllisiä kokemustietoja. Väistämätöntä kuitenkin on ollut, että olen tutkijana ollut osa tutkimaani merkitysyhteyttä.

9. Tutkijan vastuullisuus

Tutkijan vastuullisuus on merkittävä osa tutkimuksen luotettavuutta ja ulottuu kaikkiin tutkimusprosessin vaiheisiin. Tutkijan tulee edetä tutkimuksessaan systemaattisesti. Siitä huolimatta tutkimusprosessia ei ole mahdollista kuvata niin yksityiskohtaisesti, että toinen tutkija voisi konstruoida tutkimuksen kulun täsmälleen samanlaisena. (Perttula 1995c, 104.)

Koen edenneeni systemaattisesti koko tutkimusprosessin ajan. Aloittelevana tutkijana tuo systemaattisuus ei tosin aina liene ollut kovin ilmiselvää. Nyt, kun tutkimusprosessini on loppusuoralla ja olen palannut tarkastelemaan tutkimusprosessin aikana kirjaimiani havaintoja ja ajatuksia, näen toimineeni selkeästi, vaiheesta toiseen siirtyen. Joissakin kohdin viipyilin ajallisesti kauankin, toisinaan tutkimus eteni harppauksin eteenpäin. Dialogi tutkimusaineiston kanssa kesti kuukausia, joiden aikana koen viipyilleeni ja tarkastelleeni omia tulkintoja vielä kerran. Koen olleeni avoin tutkimustani koskeville korjausehdotuksille koko tutkimusprosessin ajan. Raportoinnissa olen pyrkinyt avoimuuteen tutkimusprosessini suhteen, jolloin lukijalla on mahdollisuus itse arvioida tutkimukseni luotettavuutta. Näillä perusteilla koen olevani vastuullisena tutkimuksestani.

Edellä esitetyt yhdeksän kriteeriä koskevat Perttulan (1995c) mukaan kaikkea kvalitatiivista tutkimusta, myös fenomenologista kokemuksen tutkimusta. Fenomenologisessa tutkimuksessa keskeinen lähtökohta luotettavuuden arvioinnille on tutkijan kyky tavoittaa ilmiö sellaisena, kuin se tutkittavalle ilmenee. Koen onnistuneeni tässä melko hyvin, tosin tämä on subjektiivinen arvio. Olen mielestäni löytänyt äitien kokemuksista yksilölliset merkitykset. Toisen ihmisen kokemusta tavoitettaessa fenomenologinen tutkimus pyrkii kohti toisen ihmisen konstruktion ja tutkijan siitä tekemän rekonstruktion identtisyyttä. Tämän tavoitteen absoluuttinen toteutuminen on mahdotonta; tutkijan ei ole mahdollista nähdä ilmiöitä ”puhtaina”, ilman omien esiymmärrystensä välitystä. Kvalea (1989) mukailleen Perttula toteaa välttämättömien ja riittävien kriteerien mukainen fenomenologinen tutkimus tuottaa perusteltavissa olevaa tietoa. (Perttula 1995c, 104–106.)

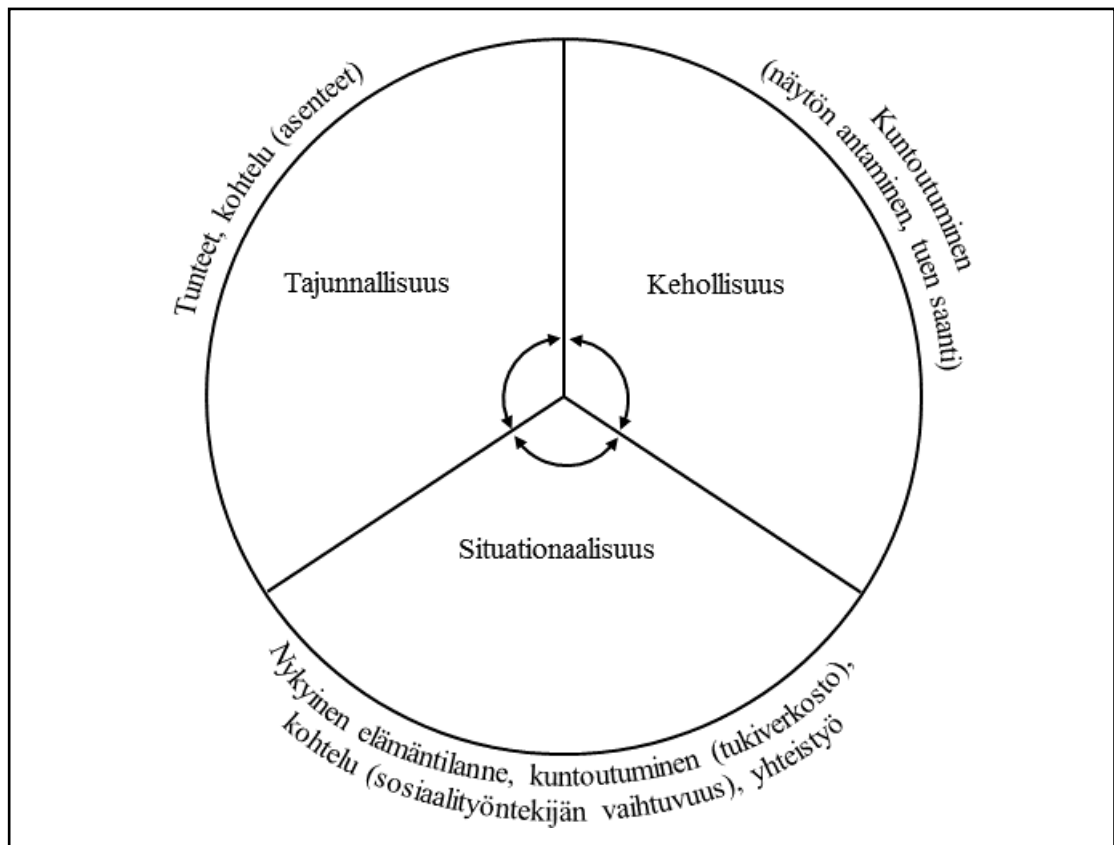
8 POHDINTA

8.1 Holistinen ihmiskäsitys ja äitien odotukset

Sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksiä äideille olen tutkimuksessani tarkastellut holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta. Siinä situationaalisuuden katson viittaavan niihin elämäntilanteisiin, joissa huostaanotetun lapsen äidit elävät. Huostaanotto oli edellyttänyt äitien tilanteen faktisuudelta tietynlaisia kotien olosuhteisiin, tapoihin ja tottumuksiin liittyviä komponentteja; kodin olosuhteet, päihteidenkäyttö ja masennus edellyttivät puuttumista. Huostaanoton merkitys liittyi siten tilanteen tasoon. Toisaalta heidän elämänsä jatkui huostaanoton jälkeenkin, jolloin tilanteen ymmärrän olevan äitien nykyisen elämäntilanteen, ihmisten ja asioiden kokonaisuus.

Huostaanotto vaikutti tajuntaan järkytyksen ja ahdistuksen myötä. Lapsesta luopuminen, omasta tahdosta tai vastentahtoisesti, oli kokemus, jolla oli tajunnallisuuden suhteen merkitystä. Tajunnallisuuteen liittyvät ne emotionaaliset tunteet, joita äiti kohtaa joutuessaan luopumaan lapsestaan. Tässä tutkimuksessa tajunnallisuus merkitsee tunteita ja kokemuksia, joita lapsensa huostaanoton kokeneet äidit ovat käyneet läpi. Huostaanotolla oli vaikutusta äitien kehoon. Ahdistuneisuutta yritettiin lieventää päihteillä, ruoka ei maistunut, elämänilo katosi. Päihteidenkäyttö ja sen vaikutukset itsestä huolehtimiseen vaikuttivat heikentävästi tajuntaan, jolloin kiinnostusta ja kyky huolehtia esimerkiksi omasta asuinympäristöstään väheni entisestään. Ymmärrän kehollisuuden olevan yhteydessä myös kuntoutumiseen, niihin elementteihin, joita äidit kokevat kuntoutuessaan tuen saannin ja näytön antamisen myötä. Äidin mielenterveys- tai päihdeongelmat ovat yhteydessä hänen ja lapsen suhteeseen. Näin kehollisuus palautuu takaisin tajunnallisuuteen ja ne yhdessä situationaalisuuteen.

Pohtiessani toisaalta auttamisjärjestelmän merkitystä äitien kokemuksille lapsen huostaanotosta koin myös sen vaikuttavan kaikkiin kolmeen olemassaolon muotoon. Äitien tilanteita määritteli perhetilanne, josta yksi tai useampi lapsi oli otettu huostaan. Huostaanoton aiheuttamaan kriisiin ei systemaattisesti ollut saatu apua. Käsittelemättömät asiat vaikuttivat tajunnallisuuteen, jonka seuraukset ilmenivät kehossa (terveys pettää, päihteidenkäyttö). Jaottelu tajunnallisuuteen, kehollisuuteen ja situationaalisuuteen liittyviin kokemuksiin ei ole yksiselitteistä. Kokemukset ovat sidoksissa toisiinsa ja saavat merkityksensä myös toistensa kautta. Olen pyrkinyt havainnollistamaan näitä ajatuksiani kuviossa 4.

KUVIO 4. Tutkimuksen holistinen ihmiskäsitys

Tutkimukseeni osallistuneet äidit kokivat lastensa huostaanoton ja sitä seuranneen sijaishuollon aikaisen sosiaalityön pääasiassa negatiivisella tavalla. Osalla oli joitakin myönteisiä kokemuksia liittyen sosiaalityöntekijän persoonaan ja tapaan tehdä työtä tilanteissa, joissa lapsella oli ollut useita sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuutta ei siten koettu aina negatiivisella tavalla (vertaa Ghaffar ym. 2011). Eroa kokemuksissa ei ollut myöskään sen suhteen, oliko lapsi vielä huostassa vai oliko huostaanotto jo päättynyt. Äidit, joiden lapsen/lasten huostaanotto oli lopetettu, kokivat kuntouttaneensa itse itsensä, ilman systemaattista ja riittävää sosiaalityön tukea. Tämä äitien näkemys ei tue Särkelän (2004, 41) esittämää ajatusta siitä, että vain voimaantunut, riittävästi resursoitu ja tuettu asiakas voi aktivoitua muuttamaan toimintatapaansa ja ratkomaan ongelmiaan.

Äitien odotukset sosiaalityötä kohtaan sijaishuollon aikana eivät olleet riippuvaisia siitä, oliko huostaanotto ollut suostumukseen perustuva vai vastentahtoinen tai oliko lapsi haastatteluhetkellä jälkihuollossa vai edelleen sijoitettuna. Sijaishuoltoa kohtaan suunnatuista odotuksista työn suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus puhututtivat äitejä läpi

haastattelun. Äidit kokivat tarvitsevansa ja olevansa oikeutettuja saamaan konkreettisia suunnitelmia sekä tietoa siitä, mitkä ovat niitä asioita, joiden pitää muuttua ennen kuin lapsi voisi palata kotiin. Perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuksiin kiinnitetään heidän kokemuksensa mukaan liian vähän huomiota.

”Että ois perhettä yhdistetty sen (huostassapidon) prosessin aikana eikä niin ku mulla, että ois pitänyt vaan tukea lasten kotiutumista sinne (sijais-huoltopaikka)..et se jotenkin repi rikki kaiken ja se oli vaikee.” (Äiti D)

”..että sanottiin, että kaikki huostaanoton perusteet ovat edelleen voimassa, mikään ei ole muuttunut...että tää oli ihan korutonta kerrottavaa tää..ei ollut enempää perusteita, oli vain se lastensuojelulain pykälä...että ei oltu eritelty mitään ja me vielä monta kertaa kysyttiin, että mikä oli syynä että mitä mejän pitäisi muuttaa, että myö saataisiin lapset kottiin... niin kukkaan ei tuo mitään asioita esille.” (Äiti E)

Sosiaalityöntekijän odotettiin olevan aktiivinen tuen tarjoamisen suhteen ja kohtelevan asiakkaita yksilöinä. Äidit toivoivat tulevansa huomioiduiksi yksilöinä ja tasavertaisina aikuisina. Äidit odottivat ja arvostivat suoraa ja avointa keskustelua, jossa heidänkin mielipiteitään arvostettaisiin. Osalla äideistä näitä hyviä kokemuksia oli satunnaisesti. Pääsääntöisesti odotukset arvostavasta kohtelusta perustuivat kuitenkin huonoihin kokemuksiin.

”No mun mielestä niitten pitäis sieltä päin (lastensuojelun sosiaalityö) olla aktiivisia ja tarjota apua ja tukea.. ja okei, mä ite oon tuolla järjestöissä toiminut ja silleen tiän..niinku..jos ei mulla olis ollut sellasta tukiverkostoa ku mulla on ollut, ni ei sossusta kyllä yhtään mitään tukee olis tullut..ne ois ihan yksin antanut mun jäädä... koska ei sosiaalitoimen suunnasta tullut ees tukea siihen mun vanhemmuuteen..ei minkäänlaista tukea.” (Äiti G)

”Että mä en yhtään ihmettele, että päihdevanhempi tälläsen prosessin keskellä lähtee uudelleen käyttämään...että kun sulle koko ajan osoitetaan, että sä et ole mitään..susta ei tule mitään..sua ei ole olemassa, koska kaikki se mitä sä tuotat, sitä ei kuule kukaan.” (Äiti I)

Äidit odottivat vanhemmuuden tuen olevan jotain konkreettista, millä he kykenisivät muutosprosessiin oman vanhemmuutensa vahvistamiseksi. Esimerkkinä mainittiin perheterapia, jossa kokeneiden ammattiauttajien johdolla oli mahdollista käsitellä vaikeita asioita. Äidit pitivät tärkeänä myös omaa tukihenkilöä. Huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijän koettiin olevan vain lasta varten, aikuinen unohtaen. Erityisen tärkeänä tukihenkilö nähtiin tilanteessa, jossa huostaanoton lopettamisen mahdollisuuksia arvioitiin.

”No mä toivoisin, että siihen vanhemmuuden tukemiseen kiinnitettäs enemmän huomioo...että kyllä mä itte oon edelleen sen perheterapian kannalla.” (Äiti D)

”Että vaikka kaikki biologiset vanhemmat eivät kuntoudu, niin ei kaikkia pitäis laskea siihen toivottomaan porukkaan...että vois olla ettei mustakaan ois uskonut.... että tää ois ihan, jos ois tukihenkilö, mutta ei sossujen puolelta kun sossut on jäävejä..eikä ees nin, että se on lapsen puolella vaan minun, koska oonhan mäkin äitinä tärkeä lapsille..et se tukihenkilö siihen (huostaanoton) purkuun ja ihan koko ajalle.” (Äiti H)

Odotukset sijaishuoltoa kohtaan ovat yhteneväisiä aiempien tutkimusten suhteen (muun muassa Kapp & Propp 2002 ja Pitkänen 2011). Vanhempien toiveet ja odotukset ovat melko yksinkertaisia asioita: aktiivisempaa yhteydenpitoa, suunnitelmien tekemistä, aitoa huomioimista ja välittämistä.

Äitien kokemuksista on kuultavissa aito hätä ja huoli omasta tilanteesta. Siitä, kuinka yksin voidaankaan jäädä vaikeassa elämäntilanteessa. Kokemuksiin toki mahtuu hyviäkin hetkiä, mutta pääsääntöisesti koettu hyvä peittyi negatiivisten kokemusten alle. Äidit peräänkuuluttavat sijaishuollon aikaiselta sosiaalityöltä asioita ja toimintatapoja, joista suuri osa on jo lastensuojelulakiin kirjattuja. Lähtökohtaisesti lastensuojelutyön tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista, sovitut asiat ylöskirjattuina. Paradoksaalista mielestäni onkin, että vanhemmat toivovat jo olemassa olevia toimintatapoja. Kertovatko nämä kokemukset ja toiveet sijaishuollon aikaisen vanhemmuustyön heikosta asemasta? Olisiko sosiaalityön aika jo kantaa huolta myös lasten vanhemmista?

”...et kuunnella niitä vanhempia ja ymmärtää niitä...ja keskustella asiasta ja jos on jotakin puutetta perheessä niin auttaa eikä painaa..että jos jotain on niin sillä sitten vielä painetaan eikä yritetäkään auttaa missään asiassa...että kuunnella aidosti vanhempaa ja ihmistä.” (Äiti E)

8.2 Ajatuksia kokemuksen tutkimuksesta ja äitien kokemuksista

Tutkimusprosessini saavuttaa päätepisteensä tämän alaluvun myötä. Tavoitteenani oli tuottaa tietoa sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä. Tarkastelukulmana on ollut sijoitetun lapsen vanhemman, äidin, näkökulma. Tutkimukseeni osallistuneiden yhdeksän äidin kokemusten kautta olen pyrkinyt löytämään sijaishuollon aikaisen sosiaalityön keskeiset merkitykset sellaisina kuin ne äitien kokemuksista välittyivät. Tutkimukseni on ollut vahvasti aineistolähtöinen, mitä olen niin tutkimuksen analyysiosuudessa kuin myös sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksiä tarkastellessani halunnut tuoda esiin aineistonäyttein. Haastatellessani äitejä avasin heille tutkimukseni tarkoituksia. Pohjola (2007, 19) viittaa tapaan tehdä usein tutkimusta ”sammutetuin lyhdyin” ilman, että toiminnan tarkoituksia avataan tutkimuksessa mukana oleville ihmisille. Koen itse olleeni rehellinen ja avoin tutkimustani ja tutkittaviani kohtaan läpi tutkimusprosessin.

Olen analysoinut äitien puhetta fenomenologisella analyysimenetelmällä, jota sovelsin Giorgin (1988) ja Perttulan (1995c, 1998, 2009) esittämällä kaksivaiheisella tavalla. Analyysin tuloksena muodostui yksi yleinen merkitysverkosto, joka kattoi kaikkien haastateltavien yhteiset kokemukset. Haastattelin äidit yhden kerran, minkä katsoin olleen riittävä paitsi tavoiteltavan tiedon, myös haastattelujen ”syväluotaavuuden” vuoksi. Fenomenologisessa tutkimuksessa luotettavuuden arvioinnille keskeistä on tutkijan kyky tavoittaa ilmiö sellaisena kuin se tutkittavalle ilmenee. Fenomenologinen tutkimus, tavoittaessaan toisen ihmisen kokemusta, pyrkii kohti toisen ihmisen konstruktion ja tutkijan siitä tekemän rekonstruktion identtisyttä (Perttula 1995, 45). Tutkijan tulee osoittaa, että tutkimuksen tuottamat rekonstruktiot tutkittavien todellisuuksista vastaavat alkuperäisiä konstruktioita (Tynjälä 1991, 390). Olen pyrkinyt tähän niin hyvin kuin olen osannut. Siitäkin huolimatta, että subjektiivinen kokemus tutkimuksen kohteen on objektiivinen, mutta kokemuksen tutkimus toteutuu subjektiivisena, vaikka se objektiivisuuteen pyrkisikin (Perttula 2007, 22).

Tutkimukseni luotettavuutta heikentävä tekijä ovat julkaisematta jäävät yksilökohtaiset merkitysverkostot. Pohdin pitkään päätöstäni siitä, että julkaisen vain yhden, analyysiosassa esitetyn, yksilökohtaisen merkitysverkoston. Päädyin jättämään muut yksilökohtaiset merkitysverkostot pois valmiista työstäni, koska katsoin, ettei niiden julkaisu heikentäisi tutkimukseni luotettavuutta mahdollisimman avoimeksi kirjoittamani analyysiosion ansiosta. Toisaalta varmistin siten myös tutkimukseen osallistuneiden anonymiyden säilymisen. Käytin sen sijaan sijaishuollon merkityksiä pohtivassa lu-

vussa runsaasti aineistonäytteitä välittämään niitä kokemuksia ja tunnelmia, joita äideille sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä oli kertynyt.

Lehtovaaran (1994a) mukaan kaikki se, mitä tutkijoina teemme ja olemme, vaikuttaa osaltaan niihin tutkimustuloksiin, joita saamme. Tutkimustulokset ovat aina tutkijan tekemiä eikä tutkittavan alkuperäinen kokemus ole ulkoisesta todellisuudesta riippumaton tutkimuskohde. Kokemus on aina kokemus suhteessa aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen todellisuuteen (Perttula 1996, 105). Tutkijan subjektiviteettia ei siten voida kokonaan eliminoida tiedosta. Fenomenologisen tajunnan analyysin perusteella voidaan väittää, että tutkija voi ymmärtää tutkimuksensa kohdetta vain siten, miten/kuin hän ymmärtää itseään ja maailmaa. Koska kvalitatiivinen tutkimus ei ole yksi yhtenäinen tutkimusperinne, vaan siihen kuuluu useita erilaisia lähestymistapoja ja tutkimustekniikoita, ei voida löytää yhtä yhtenäistä käsitystä tutkimuksen luotettavuuteen liittyvistä kysymyksistä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei ole vain yhtä konkreettista todellisuutta. Tutkimus tuottaa tietyn näkökulman ilmiöstä, ei objektiivista totuutta. (Lehtovaara 1994a, 27–29; Tynjälä 1991, 389.) Itselläni taustavaikuttaja liittyi omaan ammatilliseen taustaani ja työkokemukseeni lastensuojelussa aina aiheen valinnasta lähtien. Koen edustavani biologisen vanhemman oikeuksia korostavaa ajattelutapaa. En kuitenkaan väitä, että biologisen vanhemman oikeus ajaisi lapsen edun edelle. Ennemminkin ajattelutapani kohdentuu siihen harmaaseen alueeseen, jolloin on ajauduttu tilanteeseen, jossa vanhempien kanssa työskentely on jäänyt huomiotta resurssien kohdentuessa lapsen oireiden mukaiseen tukeen.

Tutkimuksen tekeminen on täynnä valintoja; tutkimus etenee valinnan mukaiseen suuntaan ja vie sitä erilaiseen suuntaan kuin jokin toinen valinta. (Pohjola 2003b, 54–61.) Ensimmäisen valinnan tein siten päättäessäni tutkimusaiheestani. Tutkimusprosessin kuluessa merkittäviksi valinnoiksi lopputuloksen kannalta muodostuivat mielestäni aineistolle asettamani rajoitukset ja analyysimenetelmävalintani. Pohjolan (2007, 12) määritelmän mukaan eettisesti kestävä tutkimus merkitsee sitä, että tutkija punnitsee tietoisesti tutkimusprosessinsa eri vaiheiden ratkaisujen kestävyuden ja pohtii niiden merkitykset seurauksille, joita hän tutkimuksellaan on luomassa. Koen, ettei tutkimuksellani tuottamallani tiedolla vahingoiteta ketään, mutta sillä voidaan osallistua keskusteluun lastensuojelun nykytilan vaatimiin muutoksiin.

Tutkimukseen valikoitui sellainen tutkimusjoukko, jolla on omakohtaista kokemusta tutkittavasta ilmiöstä. Äidit osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti ottaen itse mi-

nuun yhteyttä haastattelupyynnökirjeeni saatuaan. Lähes jokaisella oli ääneenlausuttu toive siitä, että tutkimukseeni osallistumalla he voisivat olla edesauttamassa kokemiensa epäkohtien korjaamista tulevaisuutta silmälläpitäen. Näin toteutui myös Laitisen ja Uusitalon (2007, 324) toteama tutkimuksen hyötynäkökulma: tutkimukseen osallistutaan, koska se koetaan jollakin tapaa merkitykselliseksi. Motiivit voidaan jakaa kolmeen näkökulmaan: omakohtaiseen merkitykseen, toisen samankaltaisessa tilanteessa olevan ihmisen auttamiseen ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin vaikuttamiseen.

Kysymys isistä oli asia, joka mietitytti minua erityisesti silloin, kun aloin haastateltavia etsiessäni ymmärtää, etten todennäköisesti tulisi saamaan yhtään isää mukaan tutkimukseeni. Isien osallisuudesta lastensuojelun prosesseissa ja tutkimuksissa on kansainvälisesti tutkittu jonkin verran (esimerkiksi Brown 2009; Dominelli 2011; Shapiro ja Krysik 2010; Spratt ja Callan 2004). Päähuomiona näissä tutkimuksissa oli isien puuttuminen tai vähäinen osallisuus niin lastensuojelun käytännön työssä kuin tutkimuksissa. Isät ovat heidän mukaansa usein näkymättömiä lastensuojelussa ja heitä nähdään harvoin lastensuojelun kohtaamisissa, vaikka he olisivatkin läsnä lapsensa elämässä. Isien huomioimisen ja mukanaolon puutteen yhtenä selittävänä tekijänä on esitetty sitä, että suuri osa tutkimuksista perustuu sekundaariseen tietoon esimerkiksi tilastoista. Näissä äidit ovat usein yliedustettuina. Isät kuitenkin ovat kokeneet lastensuojelun tukevan heitä paremmin, jos heitä kuullaan ja heidän ajatuksiinsa uskotaan. Isä ovat toivoneet myös jatkuvuutta ja pysyvyyttä asiakas-työntekijä – suhteessa.

Forsberg (1998) on todennut sosiaalityöntekijöiden keskustelevan esimerkiksi tärkeänä pitämästään isän ja lapsen välisestä emotionaalisesta siteestä äidin kanssa, ei isän. Sosiaalityön haasteena onkin huomioda isät työskentelyssä. Spratt ja Callan (2004) ovatkin todenneet, että puhuessamme perheistä, tarkoitamme vanhempia ja puhuessamme vanhemmista, tarkoitamme äitejä. Näin kävi itsellenikin. Vielä analyysivaiheessa tutkimukseni työnimessä oli termi ”vanhemmat”, kunnes tutkimusprosessini loppuvaiheessa se tarkentui äideiksi. Näin jälkepäin mietittynä kanavat, joita kautta haastateltavani lopulta tavoitin, eivät ehkä olleet oikeita isien kannalta. Heidät olisin tavoittanut todennäköisesti paremmin sosiaalityöntekijöiden kautta.

Tutkimusprosessini aikana pohdin useaan kertaan haastattelemini äitien valmiuksia kertoa omista kokemuksistaan. Useimmille tutkimukseen osallistuneista äideistä kokemusten kuvaaminen oli hyvinkin tunnepitoista. Sanojen puuttuessa tutkittavien tunteita välittivät eleet, ilmeet, kyyneleet, toisinaan myös naurahdukset. Toisaalta useat tutkitta-

vat kykenivät kertomaan ja kuvaamaan kokemuksiaan selkeästi ja johdonmukaisesti. Tähän arvelen vaikuttaneen heidän läpikäymänsä tai parhaillaan menossa oleva terapia sekä aika, joka oli kulunut huostaanoton jälkeisistä tapahtumista. He olivat äitejä, jotka olivat tavalla tai toisella käsitelleet huostaanoton aiheuttamia tunteita ja jakaneet kokemuksiaan kuka kenenkin kanssa. Osa äideistä oli osallistunut vertaisryhmätoimintaan, jossa he olivat voineet käsitellä kokemuksiaan, saada vertaistukea ja käydä tunteita läpi ohjatusti. Osalla oli kokemusta terapiasta, jossa he olivat voineet käsitellä vaikeita ja ahdistavia asioita saaden tukea niistä selviämiseen.

Tässä suhteessa äidit vahvistivat jo tiedettyä tietoa yksilön tarpeesta saada jakaa kokemuksiaan. Esimerkiksi Kappin ja Proppin (2002, 233) mukaan vanhemmille on tärkeää puhua kokemuksistaan sijaishuollosta. Saadessaan mahdollisuuden puhua kokemuksistaan ja jakaa niitä toisten kanssa, vanhemmat kokivat tulleen kuulluiksi ja saivat tukea muilta vastaavassa tilanteessa olevilta tavalla, jota moni ei ollut ennen kokenut. Mietin erityisesti aineistoa analysoidessani, olisivatko kokemukset olleet esimerkiksi jäsenytmättömpiä, mikäli haastattelemillani äideillä ei olisi ollut näitä vertaisryhmä-/terapiakokemuksia tai he olisivat ohjautuneet tutkimukseeni mukaan esimerkiksi sosiaalityöntekijän aloitteesta. Millaiseksi lopullinen aineisto sitten olisi muodostunut? Olisiko joukossa ollut sellaisia, joilla olisi ollut neutraali kanta tai jotka olisivat vähätelleet kokemuksiaan? Ja tietenkin, olisiko aineistossa kuulunut myös isien ääni? Olen kuitenkin iloinen ja tyytyväinen saadessani kuulla juuri näiden äitien kokemuksia. Kokemukset eivät yllättäneet minua sisällöllisesti, mutta vahvistivat sen sijaan käsitystäni siitä, kuinka samanlaisia piirteitä ne sisälsivät. Kenttätyöstä kummunnut ”mututuntuma” on saanut tieteellistä perustaa.

Vanhempien kokemukset sijaishuollon aikaisesta sosiaalityöstä ovat puhuttelevia ja herättävät kysymyksen siitä, miten vaikeassa elämäntilanteessa olevaa ihmistä voidaan inhimillisesti auttaa ja saada häntä tuettua kohti muutosta. Lakisääteinen tuki vaikuttaa vähäiseltä eikä suunnitelmallista työtettä ole nähtävissä. Aina ei ollut selvää edes se, kuka on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja kuka hoitaa vanhemman ja muun perheen asioita. Tutkimukseni ja oman ammatillisen kokemukseni perusteella ajattelen, ettei pyörää tarvitse keksiä uudelleen uusien työmenetelmien tai – välineiden muodossa vanhempien kanssa työskennellessä. Kysymys konkretisoituu mielestäni keskeisesti toisen ihmisen kohtaamiseen ja erilaisuuden hyväksymiseen. Vanhempien odotukset sosiaalityölle ovat mielestäni varsin realistisia, ehkä jopa vaatimattomia. Niissä ei ole mitään uutta eikä lainsäädännön tasolla muutoksia vaativia piirteitä, ne kaikki ovat jo

sisäänkirjoitettuina lastensuojelua ohjaavassa lainsäädännössä. Kysymys lienee paitsi resursseista ja niiden kohdentamisesta, myös aidosta halusta huomioida lapsen perhe sijoituksen aikana. Tiettyyn rajaan saakka yksittäinen sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa omalla henkilökohtaisella tavallaan tehdä työtä sen eteen, miten vanhemmat tulevat huomioiduiksi.

Laajemmassa kontekstissa näkisin kyseessä olevan enemmän niin työyhteisön kuin yhteiskunnankin arvomaailman, sen miten sijoitetun lapsen vanhempiin suhtaudutaan ja mikä heidän roolikseen nähdään. Arvomaailma ja asennoituminen lähtevät jo sosiaalityön koulutuksesta läpileikaten kunnallisen sosiaalityön. En tarkoita tällä, että jokaisen sijoitetun lapsen pitäisi kotiutua. Pitkillekin sijoituksille on aikansa ja paikkansa. Vaatii kuitenkin aitoa tahtoa ja oikeaa asennetta tukea vanhempaa olemaan lapselleen mahdollisimman hyvä tapaava vanhempi sekä tilanteissa, joissa huostaanoton lopettamiselle ei ole perusteita että kotiutumiseen tähtäävissä sijoituksissa. Näin siksikin, että:

”Ne vanhemmat on aina tosi tärkeitä niille lapsille, vaikka ne olis minkälaisia renttuja tahansa.” (Äiti H)

Lähteet

Alasuutari, Pertti 2005. Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Räsänen, Pekka; Anttila, Anu-Hanna ja Melin, Harri (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaali-tutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus, Jyväskylä, 15-28.

Alpert, Lily. T. 2005. Research review: parents' service experience – a missing element in research on foster care case outcomes. *Child and family social work* 10 (4), 361-366.

Andersson, Gunvor 1989. Pieni ja poissa kotoa. Tutkimus pikkulapsista ja heidän suh-teestaan aikuisiin laitoksissa, sijaishuoneissa ja kotona. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Andersson, Gunvor 1991. Socialt arbete med små barn. Studentlitteratur, Lund.

Andersson, Gunvor 2008. Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forsknings-projekt om barn i samhällsvård. Lunds universitet, Lund.

Arad-Davidson, Bilhah ja Benbenishty, Rami 2008. The role of workers' attitudes and parent and child wishes in child protection workers' assessments and recommendation regarding removal and reunification. *Children and Youth Services Review* 30 (1), 107-121.

Arkimies, Kirsikka 2008. Terveisiä sijaisperheestä. Yhdessä lapsen parhaaksi. "Ritva: omasta lapsesta tuli viikonloppulapsi". Gummerus, Jyväskylä, 209-219.

Bellamy, Jennifer L. 2008. Behavioral problems following reunification of children in long-term foster care. *Children and Youth Services Review* 30 (2), 216-228.

Bogdan, Robert ja Taylor, Steven J. 1975. Introduction to qualitative research methods. A phenomenological approach to the social sciences. A Wiley-interscience publication, New York.

Brook, Jody ja McDonald, Tom 2009. The impact of parental substance abuse on the stability of family reunifications from foster care. *Children and youth services review* 31 (2), 193-198.

Brown, Debra 2006. Role of mothers and reduction of risk in child protection work. *Social problems* 53 (3), 352-370.

Brown, Leslie., Callahan, Marilyn., Strega, Susan., Walmsley, Christophet ja Dominelli, Lisa 2009. Manufacturing ghost fathers: the paradox of father presence and absence in child welfare. *Child and family social work* 14 (1), 25-34.

Churchill, Scott D. ja Wertz Frederick J. 2001. An introduction to phenomenological research in psychology. Historical, conceptual and methodological foundations. Teoksessa Schneider, Kirk J., Bugental James F.T. ja Pierson J. Fraser (toim.) *The handbook of humanistic psychology*. Sage publications, 247-262.

Dominelli, Lena., Strega, Susan., Walmsley, Chris., Callahan, Marilyn ja Brown, Leslie 2011. "Here is my story": Fathers of "looked after" children recount their experiences in the Canadian child welfare system. *British journal of social work* 41 (2), 351-367.

Dumbrill, Gary. C. 2006. Parental experience of child protection intervention: a qualitative study. *Child abuse and neglect* 30 (1), 27-37.

Eronen, Tuija 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaisuun suomalaisen lastensuojelututkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf>. Viitattu 9.7.2012.

Ervast, Sari-Anne ja Tulensalo, Hanna 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 8/2006, Helsinki.

Eskola, Jari ja Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.

Forsberg, Hannele 1998. Perheen ja lapsen tähden: etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Gummerus, Helsinki.

Fuller, Tamara L. 2005. Child safety reunification: A case-control study of maltreatment recurrence following return home from substitute care. *Children and youth Services Review* 27 (12): 1293-1306.

Gardner, H. 1996. The concept of family: perceptions of children in family foster care. *Child Welfare* 75, 161-182.

Ghaffar, Wendy., Manby, Martin ja Race, Tracey 2011. Exploring the experiences of parents and carers whose children have been subject to child protection plans. *British journal of social work* 2011, 1-19. First published online 13.9.2011.

Gladstone, James., Dumbrill, Gary., Leslie, Bruce., Koster, Andrew., Young, Michelle ja Ismaila, Afisi 2012. Looking at engagement and outcome from the perspective of child protection workers and parents. *Children and youth services review* 34 (1), 112-118.

Giorgi, Amedeo 1988. Sketch of a psychological phenomenological method. Teoksessa Giorgi Amedeo (toim.) *Phenomenology and psychological research*. 3.painos. Duquesne university press, Pittsburgh. 8-22.

Giorgi, Amedeo 1997. The theory, practice and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology* 28 (2), 235-260.

Giorgi, Amedeo 2009. *The descriptive phenomenological method in psychology. A modified Husserlian approach*. Duquesne university press, Pennsylvania.

Godzinsky, Virve-Maria 2012. Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260, Helsinki. http://www.optula.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURIapp type=BlobServer&SSURIconainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline; filename=260_de_Godzinsky_2012.pdf&SSURIsscontext=Satellite Server&blobwhere=1324303619216&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf. Viitattu 15.8.2012.

Grant, Therese., Huggins, Janet., Graham, J. Christopher. Ernst, Cara., Whitney, Nancy ja Wilson, Dee 2011. Maternal substance abuse and disrupted parenting: Distinguishing mothers who keep their children from those who do not. *Children and youth review* 33 (11), 2176-2185.

Haight, Wendy L., Black James E., Mangelsdorf, Sarah, Giorgio Grace, Tata Lakshmi, Schoppe, Sarah J. ja Szewczyk, Margaret 2002. Making visits better: the perspectives of parents, foster parents and child welfare workers. *Child Welfare* 81 (2), 173–202.

Healy, Karen ja Darlington, Yvonne 2009. Service user participation in diverse child protection contexts: principles for practice. *Child and family social work* 14 (4), 420-430.

Heino, Tarja 2008. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Stakesin työpapereita 9/2008. Stakes, Helsinki. <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/T9-2008-VERKKO.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2009. Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. THL, Helsinki, 89–100.

Heinonen, Hanna 2011. Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Hiitola, Johanna 2008. Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla –hanke. Työpapereita 21/2008. Stakes, Helsinki.

Hiitola, Johanna ja Heinonen, Hanna 2009. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Raportti 46/2009. THL, Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka ja Hurme, Helena 2010. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun käytäntö ja teoria. Gaudeamus, Helsinki.

Hohman, Melinda M. ja Butt, Rick L. 2001. How soon is too soon? Addiction recovery and family reunification. *Child Welfare* 80 (1): 53-67.

Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemissa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Hyytinen, Riitta 2007. Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 37. Helsinki.

Hämäläinen, Juha 2011. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-Kustannus, Jyväskylä, 47-65.

Häyry, Matti & Takala, Tuija 2010. Paternalismi ja pakottaminen. Teoksessa Rääkkä Juha (toim.) Yhteiskuntafilosofia. Oy UNIpress Ab, Kuopio, 65-77.

Jaatinen, Pia 1996. Vanhemmuus vaakalaudalla. Vanhempien tunteja huostaanotto-prosessissa. Helsingin sosiaalialan oppilaitos. Julkaisusarja A 2/1996. Helsinki.

Jenkins, Shirley 1975. Collecting data by questionnaire and interview. Teoksessa Polansky A. Norman (toim.) Social work research. Methods for the helping professions. The University Of Chicago press, Chicago, 131-153.

Jokinen, Juha 2006. Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö, Lastensuojelun kehittämissuunnitelma, huostaanottotyöryhmä. Huostaanottotyöryhmän raportti 31.1.2006. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/bd5c0466-1a2d-4954-a8ef-03b24755ad17/Loppuraportti%20150106.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Judén-Tupakka, Soila 2008. Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Syrjäläinen, Eila; Eronen, Ari ja Värri, Veli-Matti (toim.) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere university press, Tampere, 62-90.

Kajava, Mirja 1997. Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto, käyttäytymistieteiden laitos, Oulu.

Kalland, Mirjam 2002. Vanhemmuuden malli siirtyy sukupolvelta toiselle. Opettaja 2002 (38), 24-25.

Kapp, Stephen A. ja Propp, Jennifer 2002. Client satisfaction methods: input from parents with children in foster care. Child and adolescent social work journal 19 (3), 227-245.

Kapp, Stephen A. ja Vela, Rebecca H. 2004. The unheard client: Assessing the satisfaction of parents of children in foster care. Child and family social work 9 (2), 197-206.

Kemppainen, Sirkka-Liisa 2006. Itseltään huostaan otetut: huumetaustaiset pojat lastensuojelulaitoksessa. Lisensiaatintyö. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö. Rovaniemi.

Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja ja Gissler, Mika (2012). Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät.

Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 34-52.

Kitinoja, Manu 2005. Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. *Stakes, Tutkimuksia* 150, Helsinki.

Kiviniemi, Liisa 2008. Psykiatrisessa hoidossa olleen nuoren aikuisen kokemuksia elämästään ja elämää eteenpäin vievistä asioista. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopiston julkaisuja E. *Yhteiskuntatieteet* 150.

Kivistö, Jaana (2006) "Missä mä olisin muuten?": nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. *Lisensiaatin tutkimus*. Turun yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiaalipolitiikan laitos.

Konkka, Jyrki 2004. Tiheät ja ohuet suhteet sosiaalialan työssä: eettinen tarkastelu. *Janus* 12 (3): 319-329.

Korpinen, Johanna 2008. Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittely hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampere.

Koisti-Auer, Anna-Liisa 2000. SOS-lapsikyläsijoituksen monet kasvot. Huostaanotto ja sijoitus SOS-lapsikylään – lasten, vanhempien, työntekijöiden ja sosiaaliviranomaisten näkökulma. Huostaanottokriisin selvittely –projekti 2000. *Sosi-lapsikylä*, Espoo.

Koivisto, Kaisa 2003. Koettu hallitsematon minuus psykoottisen potilaan hoitotyön lähtökohdaksi. Oulun yliopisto. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos, psykiatrian klinikka.

Kujala, Virpi 2006. Sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tukeminen. *Sininauhaliitto r.y.*, Helsinki.

Kulmala, Anna., Valokivi, Heli ja Vanhala, Anni 2003. Sosiaalityön kohtaamisia asiakkaiden kertomana. Teoksessa *Satka*, Mirja; Pohjola, Anneli ja Rajavaara, Marketta (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki, 125–146.

Kulmala, Anna ja Vanhala, Anni 2004. Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa: Jokinen, Arja; Huttunen, Laura ja Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. *Gaudeamus*, Helsinki, 98-114.

Kuula, Arja 2006a. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Tampere.

Kuula, Arja 2006b. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Hallamaa, Jaana; Launis, Veikko; Lötjönen, Salla ja Sorvali, Irma (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 124–140.

Kuula, Arja ja Tiitinen, Sanni 2010. Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna; Nikander, Pirjo ja Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere, 446–459.

Kuusisto-Niemi, Sirpa ja Kääriäinen, Aino 2005. Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. Janus 13 (4): 452–460.

Kähkönen, Päivi 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylä.

Kähkönen, Päivi 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994, Jyväskylä.

Känkänen, Päivi ja Laaksonen, Sari 2006. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma.

<http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Kvale, Steinar ja Brinkmann, Svend 2009. Interviews. Learning the craft of qualitative research interviewing. 2. edition. Sage publications, Los Angeles.

Laakso, Riitta 1998. Ehdot selviksi. Teoksessa Laakso Riitta ja Saikku Peppi (toim.) Hyvä huostaanotto. STAKES 28/1998, 24-27, Helsinki.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo ja Jäppinen, Anu 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. THL, raportti 54/2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/d68ab232-88fc-4478-8c21-91164a177a1a>. Viitattu 2.7.2012.

Laine, Timo 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola Juhani ja Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. 3. painos. PS-Kustannus, Jyväskylä, 28–45.

Laitinen, Merja ja Kemppainen, Tarja 2010. Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja ja Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus, Helsinki, 138–180.

Laitinen, Merja ja Uusitalo, Tuula 2007. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus 15 (4), 316–332.

Lastensuojelu 2011.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90891/Tr26_12.pdf?sequence=3 Viitattu 1.12.2012

Lastensuojelun kansalliset laatusuositukset (luonnos), STM ja Kuntaliitto. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/c23e4cee-ea10-47c0-9eba-9bff9e06e2bc/Lastensuojelun+kansallinen+laatusuositus.pdf>. Viitattu 26.5.2012.

Lee, Raymond M. ja Renzetti, Claire M. 1993. The problems of researching sensitive topics. Teoksessa Lee, Raymond M. ja Renzetti, Claire M. (toim.) Researching sensitive topics. Sage publications, Newbury Park, 3-13.

Lehtomaa, Merja 2008. Fenomenologisen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha ja Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. 3. painos. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 163–194.

Lehtovaara, Maija 1994a. Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimuksen metodologiaan. Teoksessa Varto Juha (toim.) Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista 1&2. Suomen fenomenologinen instituutti, Tampere, 3-32.

Lehtovaara, Maija 1994b. Lauri Rauhalan suorittaman ihmisenä olemisen ongelman analyysin merkitys psykologialle. Teoksessa Perttula Juha (toim.) Ihmisen jäljillä – Lauri Rauhala psykologian uranuurtajana. Snellman-korkeakoulu. Seminaariraportti 1/1994. Snellman-korkeakoulu, Helsinki. 27–49.

Lietz, Cynthia A., Lacasse, Jefferey R. ja Cacciatore, Joanne 2011. Social support in family reunification: a qualitative study. Journal of family social work, 14 (1), 3-20.

- Limnell, Petteri 1994. Tutkimuksen kohdallisuudesta. Teoksessa Varto Juha (toim.) Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista 1&2. Suomen fenomenologinen instituutti, Tampere, 195–202.
- Lindvall, Lea 1997. Syöpään sairastuneen kokemuksia toivosta ja toivottomuudesta. fenomenologinen tutkimus sytostaattihoitoa saavien syöpäpotilaiden toivon ja toivottomuuden kokemuksista. Oulun yliopisto. Hoitotieteen laitos. D Medica 433, Oulu.
- Mesiäislehto-Soukka, Helinä 2005. Perheenlisäys isien kokemana –fenomenologinen tutkimus. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos, Oulu.
- Muukkonen, Tiina (toim.) 2008. Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 17/2008, Helsinki.
- Mäkelä, Klaus 1995. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus, Helsinki, 42-61.
- Mäkelä, Klaus 2005. Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Yhteiskuntapolitiikka 70 (4), 286–395.
- Möller, Sointu 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen: lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuu, Jyväskylä.
- Möller, Sointu 2005. Arvioista sanoisin: tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Lisensiaatintyö: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pesäpuu 1/2005, Jyväskylä.
- Mönkkönen, Kaarina 2001. Ammatillinen vuorovaikutustietoisuus asiakaskeskeisyyden ja dialogisuuden jännitteissä. Janus 9 (2), 122-140.
- Myllärniemi, Annina 2006. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 7/2006, Helsinki.
- Nikander, Pirjo ja Zechner, Minna 2006. Ikäetiikka – elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. Yhteiskuntapolitiikka 71 (5), 515–526.
- Nousiainen, Kirsi 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi 89. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.

Oranen, Mikko 2006. Tutkimista ja tunnustelua – Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. Lastensuojelun kehittämisohjelma.

<http://www.sosiaaliportti.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi%20Loppuraportti.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä! Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry, Helsinki.

<http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/@Bin/1911491/mita%20mielta!%20raporttiCS3.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Patton, Michael Q 1990. Qualitative evaluation and research methods. 2.edition. Sage publications, Newbury Park.

Pekkarinen, Elina 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus. Asiantuntijoiden näkökulma. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>. Viitattu 25.6.2012.

Perttula, Juha 1993. Fenomenologinen psykologia. Kokemuksen systemaattista tutkimusta. *Psykologia* 28 (1), 267–274.

Perttula, Juha 1995a. Fenomenologisen psykologin metodi –kohti käsitteellistä selkeyttä. *Hoitotiede* 7 (1), 3-11.

Perttula, Juha 1995b. Kokemuksen tutkimuksen luotettavuudesta. *Kasvatus* 26 (1), 39–46.

Perttula, Juha 1995c. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti, Tampere.

Perttula, Juha 1996. Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka. Teoksessa Palmroth, Aino ja Nurmi, Ismo (toim.) *Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. JYY julkaisusarja n:o 38. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta, Jyväskylä. 83-110.

Perttula, Juha 1998. The experienced Life-Fabrics of Young Men. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 136. University of Jyväskylä.

Perttula, Juha 2000. Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus* 31 (5), 428–442.

Perttula, Juha 2002. Yksilön ja yhteisön vaikea suhde. Humanistisen ja eksistentiaalisen ihmiskäsityksen oletuksia pahasta. Teoksessa Laitinen, Merja ja Hurtig, Johanna (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. PS-kustannus, Jyväskylä, 142-167.

Perttula, Juha 2007. Kokemus objektiivinen, metodi subjektiivinen: Ajatuksia kokemuksen tutkimisen logiikasta. Teoksessa Laitinen, Merja ja Kemppainen, Tarja (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Näkökulmia tulevaisuuteen ja innovaatioihin*. *Talentia-lehti/ sosiaalityön tutkimuksen seura*, 19-23.

Perttula, Juha 2008. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha ja Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. 3. painos. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 115–162.

Pihlström, Sami 2010. Syyllisyys ja ihmisen kunnioittaminen (puheenvuoro). XII Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 18.–19.2.2010. Jyväskylä.

Pitkänen, Miia 2008. "Yhteiseen elämään. Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä". Ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos, Helsinki

Pitkänen, Miia 2011. Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 26, 2011, Helsinki.

Pohjola, Anneli 2003a. Eettisyys tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 5-10.

Pohjola, Anneli 2003b. Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopisto, Rovaniemi, 53–68.

Pohjola, Anneli 2007. Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena ja Saari, Erkki (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Tammi, Helsinki, 11-31.

Pösö, Tarja 1993. Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampereen yliopisto, Tampere.

Rajavaara, Marketta 1992. Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus Oppimismateriaaleja 16. Gummerus, Jyväskylä.

Rantalaaho, Ulla-Maija 1993. Sosiaalityöntekijä lapsen etua etsimässä. Teoksessa Karvinen, Synnöve (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Sosiaalityön liitto r.y., Helsinki, 104–120.

Rauhala, Lauri 1989. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. (Ilmestynyt vuosina 1983-1986 nimellä Ihmiskäsitys ihmistyössä). Sairaanhoidajien koulutussäätiö, Helsinki.

Rauhala, Lauri 1994. Ihmisen olemassaolon tutkiminen situationaalisenä säätöpiirinä. Teoksessa Perttula Juha (toim.) Ihmisen jäljillä –Lauri Rauhala psykologian uranuurtajana. Snellman-korkeakoulu. Seminaariraportti 1/1994. Snellman-korkeakoulu, Helsinki. 10-26.

Rauhala Lauri, 2005a. Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyseja ja sovellutuksia. (Ilmestynyt aiemmin nimellä Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä.) Yliopistopaino. Helsinki.

Rauhala, Lauri 2005b. Tajunnan itsepuolustus. 3.painos. Yliopistopaino, Helsinki.

Rauhala, Pirkko-Liisa ja Virokannas, Elina 2011. Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa –eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, Aini ja Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus, Jyväskylä, 235–256.

Rautio, Paula 2004. "Kyllä se varmaan silleen välittää...": kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensointityö: Lapin yliopisto. Julkaisusarja / Pelastakaa lapset; numero 2. Pelastakaa lapset, Helsinki.

Ritala-Koskinen, Aino 2003. Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Satka, Mirja; Pohjola, Anneli ja Rajavaara, Marketta (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Minerva Kustannus Oy, Helsinki, 103–124.

Rostila, Ilmari 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö: voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi 61. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.

- Rubin, Herbert J. ja Rubin, Irene S. 1995. *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Ruisniemi, Arja 2006. Vanhemmuus päihderiippuvuudesta toipumisen voimavarana. Teoksessa Nätkin Ritva (toim.) *Pullo, pillerit ja perhe*. PS-kustannus, Jyväskylä, 165–188.
- Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere, 22–58.
- Räty, Tapio 2010. *Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen*. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Saari, Salli 2008. *Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen*. Ota-va, Helsinki.
- Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta 2010. Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla ja Kangas, Olli (toim.) *Perhepiirissä*. Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 266–293.
- Saarinen, Esa 1986. *Fenomenologia ja eksistentialismi*. Teoksessa Niiniluoto Ilkka ja Saarinen Esa (toim.) *Vuosisatamme filosofia*. WSOY, Helsinki.
- Sarvimäki, Pirjo ja Siltaniemi, Aki (toim.) 2007. *Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14, Helsinki.
- Satulehto, Markku 1992. *Elämismailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia*. Suomen fenomenologinen instituutti, Tampere.
- Saurama, Erja 2002. *Vastoin vanhempien tahtoa*. Tutkimuksia/ Helsingin kaupungin tietokeskus, 2002:7. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Shapiro, Alyson F. ja Krysik, Judy 2010. Finding fathers in social work research and practice. *Journal of social work values and ethics* 7 (1).
- Sieber, Joan E. 1993. The ethics and politics of sensitive research. Teoksessa Lee, Raymond M. ja Renzetti, Claire M. (toim.) *Researching sensitive topics*. Sage publications, Newbury Park, 14-26.

- Siekinen, Kirsi 2010. Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltola Juhani ja Valli Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. 3. painos. PS-Kustannus, Jyväskylä, 45–60.
- Sinclair, I, Bacer, C, Wilson, K & Gibbs, I. 2005. Foster children: where they go and how they get on. Jessica Kingsley, London.
- Sinko, Päivi 2004. Laki ja lastensuojelu: juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Palmenia-kustannus, Helsinki.
- Sipilä, Anita 2011. Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Kuopio.
- Spiegelberg, Herbert 1982. The phenomenological movement. A historical introduction. 3.painos. Martinus Nijhoff Publisher, Hague.
- Spratt, Trevor ja Callan Jackie 2004. Parents' views on social work intervention in child welfare cases. British journal of social work 34 (2), 199-224.
- Särkelä, Antti 1993. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Särkelä, Antti 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Vastapaino, Tampere.
- Särkelä, Antti 2004. Sosiaalityö yhtenä välttämättömänä työnä yhteiskunnallisessa työnjaossa. Teoksessa Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä –artikkelikokoelma. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön monisteita 2004:15, Helsinki, 36–43.
- Taskinen, Sirpa 2007. Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Stakes, Helsinki. Oppaita 65.
- Tavio, Salla 1998. Huostaanoton jälkeen. Tutkimus biologisista vanhemmista. Sosiaalipolitiikan. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Pro gradu –tutkielma, Turku.
- Thoburn, Jane 1997. Success and failure I permanent family placement. Avebury, Aldershot.
- Trost, Jan 1997. Kvalitativa intervjuer. Studentlitteratur, Lund.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. painos. Tammi, Helsinki.

Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas 2008. Sosiaalioikeus. WSOY Pro, Helsinki.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen.

http://www.tenk.fi/hyva_tieteellinen_kaytanto/Hyva_Tieteellinen_FIN.pdf. Viitattu 29.4.2012.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi.

http://www.tenk.fi/eettinen_ennakoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf Viitattu 1.5.2012.

Tynjälä, Päivi 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 22 (5-6), 387–398.

Tynkkynen Minna 2008. **Perhe-elämän suojan langettavat ratkaisut suomalaisissa huostaanottotapauksissa. Tapauskäytännöt Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimessa.** Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatin tutkimus. Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos. Verson julkaisuja 4/2008.

Vaattovaara, Virpi ja Maula, Raija 2010. ”Ettei joudu silleen yllättäen vaan johonkin”. Lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa. Pelastakaa Lapset ry.

<http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/2f9b614abd02eb6e2ea441d48f91f744/1349616305/application/pdf/134547/Lastensuojelun%20lyhytaikainen%20perhehoito.pdf> Viitattu 10.7.2012.

Varto, Juha 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Kirjayhtymä, Helsinki.

Vierula, Tarja 2012. Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. Janus 20 (2), 149–167.

Vinnerljung, Bo 1996. Fosterbarn som vuxna. Arkiv Förlag, Lund.

Virtanen, Petri 1995. Lastensuojelulapset. Sosiologinen tutkimus lastensuojelun palvelujen kohteesta ja asiakkuudesta. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 5/1995, Turku.

Väyrynen, Sanna 2006. Multa on viety se tärkein... Äitiys ja leimattu identiteetti huume-kuvioissa. Teoksessa Nätkin Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus, Jyväskylä, 81–106.

Väyrynen, Sanna 2007. Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-kuvioissa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Acta universitatis Lappo-niensis 118.

Wells, Kathleen 2011. A narrative analysis of one mother's story of child custody loss and regain. Children and youth services review 33 (3), 439-447.

Wildfire, Judith, Barth, Richard P. ja Green, Rebecca L 2007. Predictors of reunifica-tion. Teoksessa Haskins, Ron, Wulczyn, Fred ja Webb, Mary Bruce (toim.) Child pro-tection: using research to improve policy and practice. Brooking institution press, Washington, 155-168.

Ylönen, Oona 2009. Kaksinkertaisesti näkymättömät? Lastensuojeluun liittyvät merki-tykset nuorten kokemuksissa. Lisensiaatintutkimus. Turun yliopisto, yhteiskuntatieteel-linen tiedekunta, sosiaalitieteiden laitos, Turku.

Hallituksen esitykset:

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 252/2006 vp)

Lait ja Valtiosopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus (Valtiosopimus 63/1999)

Laki kunnallisesta viranhaltijasta (L304/2003)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (L361/1983)

Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (L272/2005)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (L812/2000)

Lapsen oikeuksien sopimus (Valtiosopimus 60/1991)

Lastensuojelulaki (L417/2007)

Sosiaalihuoltolaki (L710/1982)

Suomen perustuslaki (L731/1999)

Liite 1

Hyvä vanhempi.

Olen sosiaalityön jatko-opiskelija Turun yliopistosta ja teen ammatillista lisensiaatintutkimustani, jonka aiheena on vanhemmuus huostaanoton jälkeen. Tutkimukseni tavoitteena on tutkia biologisen vanhemman kokemusta erityisesti sosiaalityöntekijältä saadusta vanhemmuuden tuesta lapsen huostaanoton jälkeen. Yhtenä keskeisenä lähtökohdiana tutkimukselleni on lastensuojelulain 30§ vanhemmalle laadittavasta asiakassuunnitelmasta. Tutkimus toteutetaan vanhemman/vanhempien yksilöhaastatteluina, jotka nauhoitetaan. Pariskuntien on mahdollisuus osallistua haastatteluun yhtä aikaa niin halutessaan.

Olen tehnyt joitakin rajoituksia aineistoni suhteen:

- lapsen/lasten ikä huostaanottohetkellä alle 12 vuotta
- päättös huostaanotosta on tehty ennen syyskuuta 2009
- sijaishuoltomuotona on perhehoito (myös ammatilliset perhekodit)
- lapsi voi olla huostassa tai jälkihuollossa

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen pyytänyt xxxx toimittamaan tämän kirjeen Teille. Yhteystietojanne minulla ei ole. Kyseessä on kertaluonteinen haastattelu, joka vie aikaanne enintään 1½ tuntia. Mahdollisuus toiseen haastattelukertaan voidaan sopia, jos se on tarpeen tai haluatte jatkaa keskustelua. Asiakirjat (esim. lapselle ja teille laaditut asiakassuunnitelmat) eivät ole tutkimuksessani mukana. Haastattelupaikkana voi olla esimerkiksi jokin julkinen tila (esim. huone yliopistolta, kirjastosta) tai halutesanne haastattelu voidaan tehdä myös kotonanne/valitsemassanne paikassa.

Haastattelussa esiin tulleet asiat raportoidaan tutkimusraportissa tavalla, jossa tutkittavia tai muita haastattelussa mainittuja yksittäisiä henkilöitä tai paikkoja ei voida välittömästi tunnistaa. Haastattelu nauhoitetaan ja kirjataan tekstitiedoksi. Siinä yhteydessä haastateltavat ja haastatteluissa esille tulevien muiden henkilöiden tiedot muutetaan koodeiksi. Tarvittaessa haastateltavien yhteystiedot ja äänitallenteet hävitetään.

Toivon halukkuuttanne osallistua tutkimukseeni. Osallistumalla tutkimukseeni annatte arvokasta tietoa mm. siitä, minkälaista tukea sosiaalityöntekijän tulisi tarjota lapsen huostaanoton jälkeen. Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani. Parhaiten tavoitatte minut sähköpostitse, puhelimitse olen tavoitettavissa arkisin kello 15 jälkeen.

Ohjaajanani toimii sosiaalitieteiden laitoksen sosiaalityön professori, VTT, Leo Nyqvist (p. 02-333 5092). Minulle on myönnetty tutkimukseni tässä vaiheessa Turun yliopistosäätiön apuraha (3kk).

Kaarinassa 15.9.2010

Kohteliaimmin,

Katri Gauffin, sosiaalityöntekijä, YTM
katgau@utu.fi p. xxx-xxxxxxx

Liite 2

SUOSTUMUSLOMAKE HAASTATTELUUN OSALLISTUMISESTA:

Teen ammatillista lisensiaatintutkimustani, jonka aiheena on vanhemmuus huostaanoton jälkeen. Tällä hetkellä tutkimukseni työnimenä on ”Vanhemmuus huostaanoton jälkeen”. Tutkimus on osa lisensiaattitaseista sosiaalityön erikoistumiskoulutusta, jota suoritan Turun yliopistossa. Tutkimukseni tavoitteena on tutkia biologisen vanhemman kokemusta sosiaalityöntekijältä saamastaan tuesta lapsen huostaanoton jälkeen. Ohjaajanani toimii sosiaalitieteiden laitoksen sosiaalityön professori, VTT, Leo Nyqvist (p. 02-333 5092).

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelussa esiin tulleet asiat raportoidaan tutkimusraportissa tavalla, jossa tutkittavia tai muita haastattelussa mainittuja yksittäisiä henkilöitä tai paikkoja ei voida välittömästi tunnistaa. Haastattelu nauhoitetaan ja kirjataan tekstitiedoksi. Siinä yhteydessä haastateltavat ja haastatteluissa esille tulevien muiden henkilöiden tiedot muutetaan koodeiksi. Haastatteluja käytetään ainoastaan tähän tutkimukseen. Tarvittaessa haastateltavien yhteystiedot ja äänitallenteet hävitetään.

Tutkimuksen tekijä:
Katri Gauffin, YTM
katgau@utu.fi
p. xxx-xxx xxxx

Suostun haastateltavaksi tutkimukseen, jonka työnimenä on ”Vanhemmuus huostaanoton jälkeen”.

Nimi

Kaupunki

Puhelinnumero

___/___/201__

Allekirjoitus

Liite 3

Analyysin vaihe 1.6:

Sisältöalueen yksilökohtainen merkitysverkosto (Äiti D)

Äiti D:llä on kaksi lasta, joista molemmat on otettu huostaan äidin päihteidenkäytön vuoksi. Huostaan otto oli tahdonvastainen. Huostaan otto on lopetettu.

Yksinjääminen. Äiti D:stä tuntuu, että sosiaalityöntekijä ei ymmärtänyt mistä huostaanotossa kokonaisuudessaan oli kyse. Hän kokee äitiytensä olleen kadoksissa lasten huostaanoton jälkeen. Hänellä oli koko ajan tunne siitä, että kaiken piti olla hyvin eikä hän uskaltanut pyytää apua äitiyteensä. Hän kokee, että olisi tarvinnut enemmän tukea vanhemmuuteensa lasten sijaishuollon ja kotiutumisen aikana. Äiti D:llä oli tunne, ettei oman ahdistuksensa vuoksi voi olla hyvä äiti. Hän koki sosiaalityöntekijältä tulleen painostusta siihen, että hänen piti olla hyvä äiti.

Tunteet. Äiti D kokee, että huostaan otto oli perhettä rikkova. Hän kokee, ettei huostaan otossa ajateltu asiaa lasten näkökulmasta eikä heidän tunteitaan huomioitu. Hän kokee juomisensa riistäytyneen käsistä lasten huostaan oton jälkeen. Äiti D kokee samanlaisten tunteiden voivan joidenkin kohdalla johtaa todella pahaan tuhoon. Hän kokee huostaan oton henkisesti raskaana prosessina. Hän kokee huostaan oton olleen itselleen, mutta ennen kaikkea lapsilleen rankka kokemus. Äiti D:n on vaikea vielääkään hyväksyä huostaan oton lapsilleen aiheuttamia kokemuksia. Hän koki lasten tapaamisen sijaishuolto paikassa olleen henkisesti raskasta ja syyllistävä. Hän koki syvää vihaa sosiaalityöntekijää kohtaan. Hän olisi halunnut huostaan oton jälkeen kieltää koko äitiyden, koska koki epäonnistuneensa tehtävässä niin pahoin. Hän kokee lastensa pitäneen hänen äitiyttään yllä. Jos näin ei olisi ollut, hän arvelee heidän erkaantuneen toisistaan.

Kohtelu. Äiti D koki jääneensä lasten sijoituksen jälkeen yksin. Hänestä tuntui, että sosiaalityöntekijä tarjosi tukea vain koska hänen kuului se tehdä. Hän kokee, ettei tullut kuulluksi yrittäessään selittää, ettei tarjottu tukitoimi vastannut tarkoitustaan. Jos hän olisi kieltäytynyt tuesta, lasten kotiuttamisprosessi olisi voinut päättyä. Äiti D kokee sosiaalityöntekijän vaihdoksen olleen hyvä asia. Hän koki uuden sosiaalityöntekijän näkevän asiat kokonaisuuksina eikä syytellety ketään. Hän koki oman katkeruutensa vaikuttaneen siihen, miten hän asennoitui sosiaalityöntekijään. Hän koki, ettei hänestä äitinä ollut kirjoitettu mitään positiivista lastensuojelun asiakirjoihin, mikä lisäsi hänen katkeruuttaan. Hän tuntee olevansa aina sosiaalityöntekijöiden mielestä syyllinen.

Luottamus. Äiti D koki saavansa sosiaalityöntekijän luottamuksen ainoastaan lopettamalla juomisen. Hän menetti luottamuksen sosiaalityöntekijöihin heti alkuunsa. Hän koki tullessa petetyksi mennessään hoitamaan taloudellisia asioitaan, mutta joutuikin keskustelemaan lastensa

huostaan otosta, johon hänen olisi pitänyt suostua. Hän koki, ettei kukaan puhunut asioista suoraan.

Kuntoutuminen. Äiti D kokee kuntoutumisensa lähteneen lasten toiveesta päästä takaisin kotiin. Hän ymmärsi päihdekuntoutuksessa oman tilanteensa alkoholinkäytön suhteen. Hän ohjautui päihdekuntoutukseen omasta tahdostaan. Hän kokee A-klinikan terapeutinsa tukeneen häntä kuntoutumisessa. Hän kokee hyvänä ratkaisuna sen, että lähti yksin päihdekuntoutukseen, vaikka olisi ensin halunnut lapset sinne mukaan. Päihdekuntoutuksen jälkeen hän kävi viikoittain terapiassa. Terapia kesti viisi vuotta. Hän kokee olevansa nyt tyytyväinen, että pystyi lopettamaan juomisen. Koko perhe käy nykyään perheterapiassa. Äiti D kokee, että perheterapia olisi pitänyt aloittaa jo silloin, kun lapset kotiutuivat. Hän toivoo, että vanhemmuuden tukemiseen kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Hän kokee tärkeäksi sen, että työntekijät ovat kokeneita eivätkä syllistä perhettä.

Yhteistyö. Äiti D koki, ettei yhteistyö milloinkaan sallinut aitoa vuorovaikutusta, joka olisi kantanut pidemmälle. Hän oli ainoastaan lasten asioissa tekemisissä sosiaalityöntekijän kanssa. Muuten he eivät pitäneet yhteyttä osittain siksi, ettei hän voinut sietää sosiaalityöntekijää. Hän kokee, että elämä olisi ollut lasten huostaan oton aikana helpompaa, jos olisi ollut suunnitelmia ja tavoitteita heidän kotiuttamiseksi. Hän koki olleensa heikko ja tarvinneensa konkreettisia tavoitteita joihin pyrkiä. Hän kävi huostaan ottoon liittyviä tapahtumia ja perusteita läpi terapeutinsa, ei sosiaalityöntekijän kanssa. Hän koki sosiaalityöntekijän siirtäneen vastuun pois itseltään esimiehelleen. Hän koki, ettei sosiaalityöntekijä edes puhunut hänelle kuin pakolliset kuulumiset. Hän kokee, ettei löytänyt yhteistä säveltä sosiaalityöntekijän kanssa. He eivät tavanneet kuin lasten asiakassuunnitelmissa. Hän koki lasten tahdon ratkaiseen kotiuttamisen. Sosiaalityöntekijä edellytti lasten kotiuttamisen ehtona osallistumista perhearviointiin. Sosiaalityöntekijä kävi kerran kotikäynnillä työparinsa kanssa. Hän kokee sosiaalityöntekijän keränneen itselleen näyttöä yhteistyöstä ja tuesta ohjaamalla hänet perhearviointiin. Lasten ollessa sijoitetuina kotiin ei hänellä ollut lainkaan kontaktia sosiaalityöntekijään. Hän koki saaneensa taloudellista tukea lasten harrastuksiin.

Liite 4

Analyysin vaihe 2.3:

Merkityksen sisältävät yksiköt sisältöalueessa ”yhteistyö”

Yhteistyö:

- Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa päättyy käytännössä lapsen huostaan ottoon. Sen jälkeen jää omilleen perhetyön tukiessa kotona asuvaa lasta. (A)
- Yhteistyö loppuu lapsen sijoitukseen. Tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa kerran vuodessa, muuten yhteydenpito puhelimitse. (A)
- Kokee yhteistyön olleen yksipuolista. (A)
- Lapsen kotiutumisen jälkeen konkreettinen tuki sosiaalityöltä on taloudellinen tuki. Yhteydenpito sosiaalityöntekijään rajoittuu edelleen puhelinkontaktiin ja vuosittaiseen asiakassuunnitelmaan. (A)
- Asiakassuunnitelmat pidetään säännöllisesti kolmen kuukauden välein sijaisperheessä tai sosiaalitoimissa. Ennen lapsen huostaan ottoa ei ollut säännöllisiä tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa. Pienellä paikkakunnalla äidin asioista tiedetään ilman tapaamisiakin. (B)
- Jää yksin sosiaalityöntekijää vastaan esittäessään vastakkaisia mielipiteitä. (C)
- Hankkii asianajajan auttamaan oikeuksien puolustamisessa. Asianajaja on yhteydessä sosiaalityöntekijän esimieheen. (C)
- Kokee, että asiat päätetään hänen puolestaan. Koulun rehtori, lapsen sijaishuoltopaikan omistaja sekä koulun rehtori tuntevat toisensa jo vuosien takaa. Lapsen kotilomat evätään eikä äiti saa tavata lasta tämän osastojakson aikana. Hallinto-oikeus päättää riita-asian äidin hyväksi. Kokee tällöin oikeuden toteutuvan. (C)
- Jää yksin lasten huostaan oton jälkeen. Hän ei tule kuulluksi halutessaan keskustella tarjotuista tukitoimista. Yksilöllisesti suunniteltua tukea ei ole tarjolla. (D)
- Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa ei salli aitoa vuorovaikutusta eikä yhteistä säveltä löydy. Sosiaalityöntekijä keskustelee vain pakolliset kuulumiset. Ovat tekemisissä vain lasten asiakassuunnitelmissa. (D)
- Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa on vähäistä. Tapaamisia kaksi kertaa vuodessa, lasten asiakassuunnitelmissa. Ei tiedä mitä pitäisi muuttua, jotta lapset voivat palata kotiin. (E)

- Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa sujuu. Tulee huomioiduksi päätöksenteossa. Sosiaalityöntekijä pitää hänet ajan tasalla tapahtumista puhelimitse tai sähköpostilla. Saa keskusteluapua sosiaalityöntekijältä ja terapeutilta. (F)
- Osallistuu oma-aloitteisesti lapsen asiakassuunnitelmiin. Joutuu toiminaan välittäjänä kahden aluetoimiston välillä anoessaan lapsen tapaamisesta aiheutuneita matkakuluja. (G)
- Yhteistyö sujuu nykyään hyvin. On saanut tarvitsemaansa apua lapsen tapaamisasioissa. Kokee sosiaalityöntekijän tukeneen häntä. Pitää vaikeana saada selvää eri sosiaaliviranomaisten vastuista. Kokee pelottavana, ettei kukaan ota lapsesta vastuuta virallisia palavereja odotellessa. (G)
- Ei tiedä viimeisempien tapaamisten tarkoitusta. Ajattelee heitä tavattavan sen vuoksi, että saadaan näyttämään siltä kuin sosiaalityöntekijä hoitaa asioita oikein. (E)
- Kokee sosiaalityöntekijän toistuvasti tarjonneen tukea eri muodoissa. Kokee yhteistyön tiivistyneen lapsen huostaan oton lopettamisen arviointivaiheessa. (H)
- Vanhemman asiakassuunnitelman laatimisessa kestää kaksi vuotta. Uudesta suunnitelma-ajankohdasta ei tietoa. (I)